

ЖАҢА АРХИВ

Ғылыми-әдістемелік журнал

2026: Қазақстанның саяси жаңғыруының жаңа кезеңі ●

Цифрлық дәуірдегі архивтер ●

Сарапшы пікірі ●

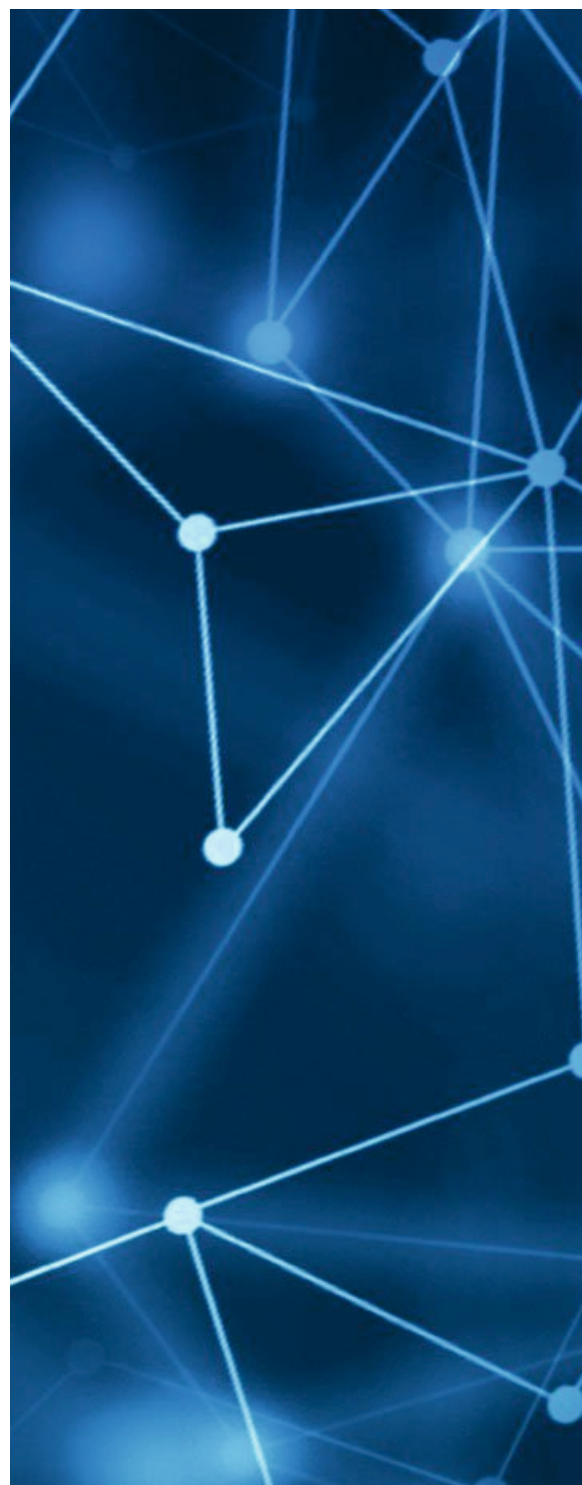
Медиакеңістіктегі архивтер ●

Қорларға шолу ●

Алғаш рет жарияланады ●

Әдістемелік қамтамасыз ету ●

Сын және библиография ●

2026. Т. 5. № 1

ISSN: 2958-6593

ЖАҢА АРХИВ

Ғылыми-әдістемелік журнал

2026. Т. 5. № 1

«Жаңа Архив» журналы – архивтану, құжаттану және басқаруды құжаттамалық қамтамасыз ету, отан тарихы мәселелері бойынша кешенді зерттеулер мен ғылыми әзірлемелердің нәтижелерін жариялайтын, отандық және шетелдік мамандардың кәсіби қарым-қатынасын қамтамасыз ететін архившілер, құжаттанушылар мен іс жүргізушілеріне арналған кәсіби басылым.

«Жаңа Архив» журналының миссиясы – отандық және шетелдік архивтану мен құжаттанудың дамуына ықпал ету; архив ісі және құжаттану, отан тарихы мәселелері бойынша өзекті мақалаларды, шолуларды жариялау, сондай-ақ аталған бағыттардың өзекті мәселелері шеңберінде ғылыми зерттеулер деңгейін көтеру және халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

Журналдың мақсаты – архив ісі және құжаттану саласындағы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін сыннан өткізудің заманауи тәсілдеріне, қолжетімді дереккөздер мен архивтік материалдардың мүмкіндігінше кең ауқымына негізделген ғылыми-практикалық зерттеулердің жоғары деңгейін қалыптастыру, оқиғалар, өткен және қазіргі уақыттағы құбылыстар мен процестерді түсіну.

«Жаңа Архив» журналында архив ісі, құжаттану, басқаруды құжаттамалық қамтамасыз ету, отан тарихы саласындағы ғылыми-тәжірибелік бағыттағы еңбектер, сонымен қатар журналдың негізгі бағыттары бойынша жетекші сарапшылардың шолу мақалалары жарияланады.

Журнал қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде мақалалар жариялайды.

Журнал қазақстандық ҚазҒДИ ғылыми дәйексөздер базасында индекстеледі.

ISSN 2958-6593

Жазылу индексі 76221

Журнал 2022 ж. 23 қыркүйекте Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Ақпарат комитетінде тіркелген.

Тіркеу № KZ29VPY00056058.

Басылу мерзімділігі – жылына 4 рет

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві»

республикалық мемлекеттік мекемесі

Мекенжайы: Қазақстан Республикасы

010000 Астана қ., Мәңгілік ел даңғ., 15

Тел.: +7 (7172) 57-36-77

E-mail: office@archive.president.kz

Сайт: archive.president.kz

(RU / EN)

© Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, 2026

© Авторлар ұжымы, 2026

Бас редактор

Ә.Қ. Мұстафина – Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің директоры, тарих ғылымдарының кандидаты (Қазақстан, Астана қ.)

Бас редактордың орынбасары – ғылыми редактор

Қ.Ш. Әлімғазин – Қазақстан Республикасы Президенті Архиві директорының орынбасары, тарих ғылымдарының докторы (Қазақстан, Астана қ.)

Редакциялық топ

Е.Д. Адаев – Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің Жалпы бөлімінің меңгерушісі (Қазақстан, Астана қ.)

Е.А. Әбіл – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты (Қазақстан, Астана қ.)

М.Қ. Әбусейітова – тарих ғылымдарының докторы, ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі, Р.Б. Сүлейменов ат. Шығыстану институты жанындағы Тарихи материалдарды зерттеу жөніндегі республикалық орталықтың директоры (Қазақстан, Алматы қ.)

А.Г. Горак – тарих ғылымдарының докторы, Варшавадағы Кардинал Стефан Вышиньский университеті XIX ғасыр тарихы кафедрасының меңгерушісі, Тарих институты (Польша, Варшава қ.)

В. Дённингхаус – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Гамбург университеті жанындағы Солтүстік-Шығыс Еуропадағы немістердің мәдениеті мен тарихы институты директорының орынбасары (Германия, Гамбург қ.)

Г.К. Көкебаева – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ұлыс Жошы институты жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан, Алматы қ.)

П.А. Кюнг – тарих ғылымдарының кандидаты, Бүкілресейлік құжаттану және архив ісі ғылыми-зерттеу институтының директоры (Ресей, Мәскеу қ.)

Г.Ж. Мұқажанова – Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің Архив қорларын ұйымдастыру және сараптау қызметінің басшысы (Қазақстан, Астана қ.)

Нидал Аль-Ахмад Аль-Аясра – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Иордания Хашимит Корольдігінің Мәдениет министрлігінің бас хатшысы (Иордания, Амман қ.)

Е.Б. Сыдықов – тарих ғылымдарының докторы, академик, профессор, Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университетінің ректоры (Қазақстан, Астана қ.)

Ш.В. Тлепина – заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Президенті Архиві Ғылыми және қолданбалы зерттеулер орталығы перспективалық зерттеулер секторының меңгерушісі (Қазақстан, Астана қ.)

Н.У. Шаяхмет – тарих ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы Президенті Архиві Ғылыми және қолданбалы зерттеулер орталығының жетекшісі (Қазақстан, Астана қ.)

У.М. Юсупов – Өзбекстан Республикасы «Узархив» агенттігінің директоры (Өзбекстан, Ташкент қ.)

Техникалық редактор: пед. ғ. к., доцент *Б.С. Балғазина*

(RU / EN)

МАЗМҰНЫ

2026: Қазақстанның саяси жаңғыруының жаңа кезеңі

Ә. Мұстафина Президент архиві – тарих эпицентрінде 5

Цифрлық дәуірдегі архивтер

К. Кабарова, Т. Ермешева **Цифровой кодекс Республики Казахстан: правовое регулирование цифровых архивов и электронного документооборота** 9

Ю. Юмашева **Архивы электронных и цифровых документов и данных: опыт, задачи и перспективы** 17

С. Жакишева, А. Кобеген **Анализ системы электронного документооборота на примере Documentolog и Directum** 35

Сарапшы пікірі

T. Owens **Digital Transformation as an Institutional Challenge: A Perspective on the Future of Archives** 50

Медиакеңістіктегі архивтер

Б. Ақтайлақ **Архив ісіндегі медиа-коммуникация: «Archives in context» подкастының тәжірибесін талдау** 58

Қорларға шолу

Г. Ерменбаева, Г. Сұлтанғазы **Ахмет Бірімжанов: архивтік деректерді кешенді негізінде саяси өмірбаянын қайта жаңғырту** 71

Э. Осажанова **Документы Государственного архива Карагандинской области по научно-технической документации: из истории селекционных экспериментов в Карлаге** 86

Алғаш рет жарияланады

Е. Сыздыкова **История казахстанско-французского культурного диалога: творческое турне мастеров искусств Казахстана во Франции в 1975 г.** 95

Әдістемелік қамтамасыз ету

Г. Бекишева **Ведомстволық архивтерде аудиовизуалды құжаттарды сақтауды ұйымдастыру бойынша практикалық ұсынымдар** 114

Сын және библиография

А. Мусағалиева **«Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг.»**. Сборник документов 128

(RU / EN)

МҒТАР / IRSTI 13.71.01

Президент архиві – тарих эпицентрінде

Ә.Қ. Мұстафина

Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің директоры, тарих ғылымдарының кандидаты

Жаңа Конституция – жаңа дәуір бастауы

Биылғы жыл ел шежіресіндегі жаңа дәуірге жол ашты.

Қазақстан халқы 15 наурызда ел болашағын айқындауға берілген тарихи мүмкіндік – жалпыхалықтық референдум арқылы жаңа Конституцияны қабылдады.

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының есебі бойынша, референдумға 9 127 192 адам – сайлаушылардың 73,12% қатысқан. Соның ішінде, 7 954 667 адам – 87,15% жаңа Конституцияға қолдау білдірген.

Жаңа Конституцияның қабылдануы соңғы жылдарда бір мезгілде өрістеген саяси-институционалдық, технологиялық және конституциялық реформалардың логикалық нәтижесі болды.

Жаңа Конституция, шын мәнінде, халықтық Конституция ретінде әрбір азаматтың жадында қалары сөзсіз. Жалпыхалықтық референдумға дейін ол қоғамда, сарапшылар мен мамандар ортасында талқыланып, ой елегінен өткізілді.

Бұл процесс эволюциясы қалай жүзеге асты?

Ол 2022 жылғы конституциялық реформадан бастау алып, мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың 2026 жылғы 8 қыркүйектегі Қазақстан халқына жолдауында парламенттік реформаны жүзеге асыру туралы бастамасынан 2026 жылдың 11 ақпаны аралығын қамтиды.

2025 жылы 8 қазанда парламенттік реформа бойынша жұмыс тобы құрылды. Оның құрамына 30 адам: депутаттар, белгілі заңгерлер, сарапшылар, саяси партиялар мен қоғамдық ұйымдардың өкілдері кірді. Негізгі мәселе – бірпалаталы парламенттік жүйеге көшу.

eOtinish және Egov мемлекеттік цифрлық жүйелері арқылы әрбір азамат өз ұсыныстарын жасау мүмкіндігіне ие болды.

Қоғам үшін өзекті мәселелерді талқылаудың жаңа форматы – шынайы ұлттық диалог алаңына айналды. Осы кезеңде, яғни 2025 жылдың қазан айынан 2026 жылдың қаңтар айы аралығында азаматтардан парламенттік реформа бойынша 600 жуық, ал Конституцияға қатысты 2000 жуық ұсыныстар келіп түскен. Соған сәйкес, аталған жұмыс тобы қоғамда Конституцияны толық жаңартуға деген сұраныс бар екенін айқындады. Осылайша, 2026 жылы 20 қаңтарда Қызылорда қаласында өткен бесінші Ұлттық Құрылтайда конституциялық комиссия құру жөнінде шешім қабылданды. Оның құрамына 130 адам енді. Комиссия құрамына Мәжіліс және маслихат депутаттары, заңгерлер, сарапшылар, мемлекеттік органдар мен БАҚ өкілдері кірді және оған Конституциялық сот төрағасы жетекшілік етті.

Конституциялық комиссия қолданыстағы Негізгі Заңның 77 бабына өзгерістер енгізлетінін, яғни мәтіннің 84% өзгеріске ұшырағанын атап көрсетті. Ал 31 қаңтарда Конституция жобасы жарияланды.

Конституция жобасын талқылау бойынша комиссияның 12 отырысы өткізіліп, оның барлығы жария түрде халыққа тікелей эфирде, ашық режимде жүргізілді. Комиссия жұмысының тікелей трансляциялары азаматтарға онлайн қолжетімді болып, тұрақты түрде есептер беріліп отырды. Соған сәйкес азаматтардан 12 мың ұсыныс жасалды.

Конституция жобасына жаңа преамбула, жаңа баптар, жаңа тұжырымдар мен құндылықтар енгізілді. Олар ұлттық бірегейлік, адами капитал, мемлекет пен дін арақатынасы, тарихи-мәдени мұраны сақтау, азаматтардың жеке цифрлық деректерін қорғау, отбасы және неке, экологиялық құндылықтар және т.б. құрады. Әсіресе, Егемендік пен Тәуелсіздік – ұлттық бірегейлік тірегі әрі басты құндылықтар, қастерлі де қадірлі ұғымдар болатыны нақты көрсетілді. Ал мемлекеттік тіл ретінде тек қана қазақ тілі танылды.

Конституция жобасының тұжырымдамалық негізін айқындауда Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев шешуші рөл атқарды. Ұлттық Құрылтайда Президент мемлекеттік басқару жүйесіне жаңа саяси институттарды енгізу туралы ұсынысын жариялаған еді. Жаңа заң шығарушы органды тарихи сабақтастық белгісі ретінде «Құрылтай» деп атауды ұсынды. Мандаттар саны – 145, саяси партиялардың рөлін күшейту үшін пропорционалды сайлау жүйесі ұсынылды.

Маңызды ұсыныс – Вице-президент институтын қайта жаңғыртуға арналды. Президент депутаттардың көпшілігінің келісімімен тағайындайтын бұл лауазым Мемлекет басшысы атынан халықаралық форумдарда, Парламентте, азаматтық қоғаммен өзара байланыста қызмет ететін болады.

Сондай-ақ этномәдени ұйымдардың, ірі қоғамдық бірлестіктердің және өңірлік кеңестердің 126 өкілін біріктіретін Президент жанындағы жаңа консультативтік орган – Халық Кеңесін құруды ұсынды. Бұл орган Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Ұлттық Құрылтайдың ең озық тәжірибелерін мұра етіп, азаматтық диалогтың үздіксіздігін қамтамасыз етуді көзейтін болады.

Осылайша, конституциялық комиссия Негізгі Заңның жобасына енгізілетін өзгерістердің ауқымы сапалық тұрғыда жаңа Конституцияға негіз болатыны туралы қорытынды жасап, 11 ақпанда оны қабылдау үшін жалпыхалықтық референдумға шығаруды ұсынды.

Референдум – халық билігінің жоғарғы формасы

Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың барлық ауқымды реформаларының принципті ерекшелігі – оларды қоғамдық талқылау мен бүкілхалықтық референдумға шығару. 2022 жылғы конституциялық реформа, АЭС салу туралы референдум, енді, міне – жаңа Конституция.

Конституция бойынша түпкілікті шешім бүкілхалықтық референдумда қабылданады деген қағидат Президенттің басты саяси ұстанымы. Бұл саяси философия жүйелі өзгерістердің легитимділігі саяси элитадан немесе сарапшылар қауымдастығынан емес, халықтан бастау алуы тиіс деген тұжырымнан көрініс табады.

Жаңа Конституция жобасын кең көлемде қоғамдық талқылауды тікелей трансляциялармен, азаматтардың ұсыныстарына арналған ашық платформалармен қамтамасыз ету – осы философияның іс жүзіне асуының айғағы болды. Бұл әрбір азамат өзін тарихтың нысаны емес, оның тікелей қатысушысы әрі айқындаушысы ретінде сезінетінін түсінді.

15 наурызда өткен бүкілхалықтық референдум тек жаңа Негізгі Заңды қабылдаудың заңдық процедурасы ғана болған жоқ. Ол Заң мен Тәртіп үстемдігі орнайтын Әділетті Қазақстанның сенімді болашағы үшін жасалған тарихи таңдау.

Халықтың таңдауы адамға қызмет ететін мемлекет пен ықпалды парламенті бар президенттік республика үшін, тарихи-мәдени құндылықтарына адал әрі заманауи технологияларға ашық ел үшін жасалды.

Жаңа дәуірдегі архив миссиясы

Еліміздің мемлекеттік шежіресіндегі осынау тағдыршешті оқиғаларды жинақтап, сақтау және келер ұрпаққа аманат ету – архив институттарының жауапты міндеті.

2025 жылы 14 ақпанда Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві Алматыдан Астанаға орын ауыстырғанына бір жыл толды. Бұл – мекемені аумақтық немесе әкімшілік

тұрғыдан ауыстыру ғана емес, символдық қадам саналады. Архив тарихи шешімдер қабылдау орталығы – Елордаға орналасты.

Астанада бой көтерген жаңа ғимаратта Президент Архиві елдегі саяси-институционалдық және конституциялық реформалар мен күрделі өзгерістердің эпицентрінен табылып отыр.

Саяси реформалармен қатар ауқымдылығы терең технологиялық трансформация жалғасуда. 2026 жылды «Цифрландыру және жасанды интеллект жылы» деп жариялай отырып, Президент стратегиялық міндет – Қазақстанды цифрлық елге айналдыру мақсатын қойды.

Елімізде жаппай цифрландыру мен жасанды интеллект технологияларын мемлекеттік қызметтің барлық салаларына (білім, денсаулық сақтау, полиция, салық, сот жүйесі т.б.) енгізу жүйелі түрде жүзеге асып келеді. Электронды үкімет (egov.kz), мемлекеттік мәліметтер базасы, eGov Mobile және басқа да цифрлық платформалар миллиондаған мәліметтер мен құжаттарды қалыптастырады. Олардың барлығы құқықтық негізге ие.

Бұл факторлар мемлекеттік органдардың саяси шешімдер қабылдау жылдамдығын арттырып, электронды құжаттық ақпараттың бұрын болмаған көлемде өндірілуіне алғышарт болды.

Халықаралық деректерге сүйенсек, 2025 жылы әлемде өндірілген деректер көлемі 182 зеттабайтты құраған. Бұл бес жыл бұрынғы көрсеткіштен үш есеге артық!

Биылғы 2026 жылдың алғашқы үш айында ғана еліміздің даму бағдарына қатысты аса маңызды оқиғалардың куәсі болдық. Мәселен, Президенттің 5 қаңтарда «Turkistan» газетіне берген сұқбаты, 20 қаңтарда Қызылорда қаласында өткен Ұлттық Құрылтайдың бесінші отырысы, конституциялық комиссияның жұмысы мен еліміздің жаңа Конституциясының қабылдануына құқықтық негіз болған жалпыхалықтық референдум бойынша құжаттар мен аудиобейне материалдардың құндылығы ұлт тарихы үшін маңызы зор. Тиісінше, бұл тарихи құнды құжаттар архив талаптары бойынша жинақталып, ұлттық архивтік қордың құрамдас бөлігіне айналуы тиіс.

Цифрлық дәуірде құжаттық мұраны сақтау

Қазіргі кезеңде цифрлық құжаттардың қалыптасу жылдамдығы оларды архивтік құжат ретінде жинақтап, сақтау процесіне қарағанда елеулі түрде жеделдеді. Сол себепті архивтердің алдында толассыз өндірілетін құжаттар мен деректерді игеру мен басқаруды оңтайлы ұйымдастыру өзекті мәселе.

Цифрлық технологиялар өте жедел өзгертіні баршаға мәлім. Файл форматтары мен тасымалдағыштардың түрлері жылдам ауысуда. Бұл деректердің физикалық жойылуынан емес, қажетті бағдарламалық қамтамасыз етудің ескіруінен ақпаратқа қол жеткізе алмау қаупін тудырады. Мысалы, 2000-жылдардың басындағы магниттік дискетадағы ақпарат бүгінде қолжетімсіз болып қалды. Бұл елдігіміз үшін құнды құжаттар мен деректерді мүлде жоғалту ықтималдылығын арттырады. Сондықтан архивтер бүкіл елімізде қалыптасатын құжаттарды жүйелі жинақтауға, өңдеуге және сақтауға техникалық әрі кәсіби тұрғыдан дайын болуы тиіс.

Біз оған дайынбыз ба? Біз бұл құжаттар ағынын басқара аламыз ба?

Әлбетте, миллиондаған құжаттар мен терабайттар көлеміндегі бейнематериалдарды дәстүрлі әдіспен өңдеу мүмкін емес. Сол себепті бұл заманауи талаптарды шешудің бірден бір жолы – архив қызметінде жасанды интеллект технологияларын қолдану. Оның ішінде, архив құжаттарын проактивті басқару моделін қолдану өте маңызды.

Бұл модель – архивтік құжатты жай ғана сақтаудан оның өмірлік циклін белсенді басқаруға көшуді ұсынады. Оның мәні – заманауи технологияларды (жасанды интеллект, бұлтты жүйелер, блокчейн т.б.) құжаттық мұраны сақтауға қызмет ететін интеллектуалды экокүйе құруға мүмкіндік беретін құрал ретінде пайдалануға сайып келеді.

«Жаңа архив» журналы: трансформация жаршысы

Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві дәуір құжаттарын жинақтау, сақтау және қолдану практикасын жетілдірудің озық үлгілерін зерделейді. «Жаңа Архив» ғылыми-әдістемелік журналы архив ісі мен қызметін сүйемелдейтін интеллектуалдық платформаға айналуға арналуда. ҚР Президенті Архивінің 2026–2030 жылдарға арналған стратегиялық жұмыс жоспарына сәйкес, 2027 жылы журналды Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің (ҒЖБССҚЕК) ресми тізбесіне енгізу жоспарланған.

Бұл қадам басылымның ғылыми мәртебесін ресми тану, оның ғылыми қауымдастықта дәйексөзге алынуын және беделін арттыру, сондай-ақ ұлттық және халықаралық ғылыми-ақпараттық деректер базасы жүйесіне интеграциялану үшін қажет. Болашақта журналды ҒЖБССҚЕК тізбесіне енгізу Архивтің ғылыми зерттеулер саласындағы стратегиялық міндеттерін іске асыруға, оның кәсіби және академиялық ортадағы ұстанымын нығайтуға, ғылыми орталық ретіндегі институционалдық беделін арттыруға, білікті авторлар мен рецензенттерді тарту мүмкіндіктерін кеңейтуге, қызметкерлердің жарияланымдық белсенділігін ынталандыруға ықпал етеді.

Мақсатты дайындық жұмыстары өткен жылы басталды: журналдың редакциялық саясаты әзірленіп, бекітілді, мақалаларды жариялауға қойылатын жаңартылған талаптар енгізілді, басылымның жаңа редакциялық саясатының мазмұндық толығына үлкен көңіл бөлінді. Тізбеге енгізудің негізгі талаптарының бірі – «Ғылыми басылымдарға қойылатын талаптардың» 6-тармағына сәйкес (ҚР Ғылым және жоғары білім министрінің 2025 жылғы 3 маусымдағы № 289 бұйрығы) меншікті электронды сайттың болуы. Осыған байланысты аталған талаптар жүзеге асырылатын болады.

Ағымдағы жылдың маңызды жетістігі «Жаңа Архив» журналының Қазақстандық ғылыми дәйексөз алу индексі (ҚҒДИ) базасына енуі болды. Ұлттық ғылыми қауымдастық тарапынан бұл мойындау Президент Архивінің жай ғана құжаттар қоймасы емес, білімді өндіретін және тарататын интеллектуалдық орталық екенін растайды.

«Жаңа Архив» – бұл басылымның атауы ғана емес, сонымен бірге өткенді сақтайтын, бүгінге ашық, болашаққа ұмтылған мекеменің айқын бейнесін көрсетеді.

Архивтер – өткен мен болашақ арасындағы көпір, тарихи сабақтастықтың дәнекері. Өз тарихын сақтаудың жоғары мәдениеті бар елдер әрқашан өздерінің кім екенін және қайда бара жатқанын білетін болады. Тарих эпицентріндегі Президент архиві қызметінің мәні де осында.

МРНТИ / IRSTI 05.25.02

Цифровой кодекс Республики Казахстан: правовое регулирование цифровых архивов и электронного документооборота

К.М. Кабарова¹, Т.Е. Ермешева²

¹Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
k.kabarova@aprk.gov.kz

²Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
t.yermesheva@aprk.gov.kz

Аннотация. В статье представлен обзор Цифрового кодекса Республики Казахстан № 255-VIII ЗРК от 9 января 2026 г. с точки зрения норм, касающихся цифровых архивов и электронного документооборота. Принятие Кодекса стало одним из первых шагов в реализации Указа Президента Республики Казахстан об объявлении 2026 г. Годом цифровизации и искусственного интеллекта. В статье рассматриваются ключевые положения Кодекса: понятие цифрового архива и требования к его функционированию, правовой режим электронного документа и электронной цифровой подписи, механизм меток времени для обеспечения долгосрочной юридической силы документов, различие между электронным и цифровым документом. Особое внимание уделяется интеграции архивных систем в архитектуру цифрового правительства, роли национальных регистров как источника архивной информации, а также обязательному этапу архивирования в жизненном цикле цифровых объектов государственных органов.

Статья носит обзорный характер и адресована специалистам архивной отрасли, интересующимся новым законодательством в сфере цифровизации.

Ключевые слова: цифровой архив; электронный документ; цифровой документ; Цифровой кодекс; ЭЦП; кибербезопасность; цифровое правительство

Қазақстан Республикасының Цифрлық кодексі: цифрлық архивтер мен электрондық құжат айналымын құқықтық реттеу

Қ.М. Қабарова¹, Т.Е. Ермешева²

¹Қазақстан Республикасы Президентінің архиві, Астана қ., Қазақстан
k.kabarova@aprk.gov.kz

²Қазақстан Республикасы Президентінің архиві, Астана қ., Қазақстан
t.yermesheva@aprk.gov.kz

Аңдатпа. Мақалада 2026 жылғы 9 қаңтардағы № 255-VIII ҚРЗ Қазақстан Республикасының Цифрлық кодексіне цифрлық архивтер мен электрондық құжат айналымына қатысты нормалар тұрғысынан шолу жасалады. Кодекстің қабылдануы Қазақстан Республикасы Президентінің 2026 жылды Цифрландыру және жасанды интеллект жылы деп жариялау туралы Жарлығын іске асырудағы алғашқы қадамдардың бірі болды. Мақалада Кодекстің негізгі ережелері қарастырылады: цифрлық архив ұғымы мен оның жұмыс істеу талаптары, электрондық құжат пен электрондық цифрлық қолтаңбаның құқықтық режимі, құжаттардың ұзақ мерзімді заңды күшін қамтамасыз ету үшін уақыт белгілері механизмі, электрондық және цифрлық құжаттардың айырмашылығы. Архивтік жүйелерді цифрлық үкімет архитектурасына интеграциялауға, ұлттық тіркелімдердің архивтік ақпарат көзі ретіндегі рөліне, сондай-ақ мемлекеттік органдардың цифрлық объектілерінің өмірлік циклінде архивтеудің міндетті кезеңіне ерекше назар аударылады.

Мақала шолу сипатында және цифрландыру саласындағы жаңа заңнамаға қызығушылық танытатын архив саласының мамандарына арналған.

Түйін сөздер: цифрлық архив; электрондық құжат; цифрлық құжат; Цифрлық кодекс; ЭЦҚ; киберқауіпсіздік; цифрлық үкімет

Digital Code of the Republic of Kazakhstan: Legal Regulation of Digital Archives and Electronic Document Management

K.M. Kabarova¹, T.E. Yermesheva²

¹ Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
k.kabarova@apr.gov.kz

² Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
t.yermesheva@apr.gov.kz

Abstract. The article provides an overview of the Digital Code of the Republic of Kazakhstan No. 255-VIII ZRK dated January 9, 2026, focusing on provisions related to digital archives and electronic document management. The adoption of the Code became one of the first steps in implementing the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan declaring 2026 the Year of Digitalization and Artificial Intelligence. The article examines the key provisions of the Code: the concept of digital archive and requirements for its functioning, the legal regime of electronic documents and electronic digital signatures, the timestamp mechanism for ensuring long-term legal validity of documents, and the distinction between electronic and digital documents. Special attention is paid to the integration of archival systems into the architecture of digital government, the role of national registers as a source of archival information, and the mandatory archiving stage in the lifecycle of digital objects of state bodies.

The article is intended as an overview for archival professionals interested in new legislation in the field of digitalization.

Keywords: digital archive; electronic document; digital document; digital code; electronic digital signature; cybersecurity; digital government

Введение

6 января 2026 г. Президент Республики Казахстан подписал Указ «Об объявлении Года цифровизации и искусственного интеллекта» (Указ Президента 2026).

Одним из первых законодательных актов, принятых в рамках Года цифровизации, стал Цифровой кодекс Республики Казахстан № 255-VIII ЗРК от 9 января 2026 г. (Цифровой кодекс 2026). Это первый в истории страны кодифицированный закон, комплексно регулирующий отношения в цифровой среде. Кодекс состоит из шести разделов, девятнадцати глав и ста шести статей, охватывающих широкий спектр вопросов цифровой трансформации.

Цифровой кодекс признает утратившим силу Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 г. «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (Закон об ЭД и ЭЦП 2003), который более двадцати лет служил правовой основой электронного документооборота в стране. Прежний закон регулировал исключительно вопросы электронного документа и электронной цифровой подписи, оставляя за пределами своего действия многие аспекты цифровой среды.

Новый Кодекс значительно расширяет сферу регулирования, охватывая не только электронные документы и ЭЦП, но и цифровые архивы, облачные технологии, искусственный интеллект, кибербезопасность, смарт-контракты, экономику данных и другие аспекты цифровой среды. Кодекс закрепляет принципы регулирования в цифровой среде, опре-

деляет права и обязанности участников цифровых отношений, устанавливает требования к цифровым объектам государственных органов.

Для специалистов архивной отрасли Цифровой кодекс представляет особый интерес, поскольку впервые на уровне кодифицированного законодательства закрепляет понятие «цифровой архив» и устанавливает требования к его функционированию. Кодекс определяет порядок передачи электронных документов государственных органов на государственное хранение, механизмы обеспечения долгосрочной юридической силы документов, интеграцию архивных систем в архитектуру цифрового правительства.

Настоящая статья представляет собой обзор ключевых положений Кодекса, касающихся архивной деятельности и электронного документооборота.

Материалы и методы

Материалом исследования послужил текст Цифрового кодекса Республики Казахстан № 255-VIII ЗРК от 9 января 2026 г., размещенный в информационно-правовой системе «Әділет» (Цифровой кодекс 2026). Кодекс состоит из шести разделов, девятнадцати глав и ста шести статей. Для настоящего исследования были отобраны нормы, затрагивающие вопросы архивной деятельности и электронного документооборота. В частности, предметом углубленного анализа стали положения разделов «Правоотношения в цифровой среде» и «Цифровое правительство», а также отдельные статьи других разделов, содержащих нормы, значимые для архивной отрасли. Отбор статей осуществлялся по критерию их прямого или косвенного отношения к вопросам создания, обработки, хранения и передачи электронных документов, функционирования цифровых архивов и обеспечения информационной безопасности архивных фондов. Всего в ходе анализа было выделено более двадцати статей Кодекса, содержащих нормы, непосредственно или опосредованно затрагивающие архивную деятельность.

В качестве дополнительного источника привлекался Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 г. «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (Закон об ЭД и ЭЦП 2003), признанный утратившим силу с принятием нового Кодекса. Сопоставление двух нормативных актов позволило выявить преемственность и новизну правового регулирования в исследуемой области. Данное сопоставление представляется особенно важным, поскольку ранее действовавший закон являлся основным правовым инструментом регулирования электронного документооборота в государственных органах на протяжении более двадцати лет.

Кроме того, в качестве контекстуального источника использовался Указ Президента Республики Казахстан от 6 января 2026 г. № 1151 «Об объявлении Года цифровизации и искусственного интеллекта» (Указ Президента 2026), определяющий стратегические рамки цифровой трансформации государства.

Показательным международным примером послужил эстонский опыт: исследования фиксируют устойчивый разрыв между законодательным регулированием и реальными практиками передачи документов на государственное хранение даже при наличии технически зрелых систем (Pappel et al. 2017). Казахстанский Цифровой кодекс, закрепляя архивирование как обязательный этап жизненного цикла цифрового объекта (ст. 84), формирует нормативную основу для преодоления подобного разрыва, что отличает его от прежнего отраслевого подхода к регулированию.

Методологическую основу исследования составил нормативно-правовой анализ, предполагающий системное изучение текста законодательного акта с выделением норм, регулирующих конкретную предметную область. Данный метод позволил установить содержание и взаимосвязь норм Кодекса, касающихся архивной деятельности, электронных документов и цифровой инфраструктуры.

Применялся метод систематизации, посредством которого выявленные положения Кодекса были сгруппированы по семи тематическим направлениям: нормативное закрепление понятия цифрового архива; правовой режим электронного документа и его юридическая сила; электронная цифровая подпись как инструмент обеспечения аутентичности; соотношение понятий «электронный» и «цифровой» документ; значение национальных регистров как источника архивной информации; интеграция архивных систем в архитектуру цифрового правительства; закрепление архивирования как обязательного этапа жизненного цикла цифрового объекта.

Кроме того, в исследовании применялся сравнительно-правовой метод – при сопоставлении положений нового Кодекса с ранее действовавшим Законом «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» для определения новелл правового регулирования. Метод функционального анализа применялся для оценки значения выявленных норм для практической деятельности архивных учреждений.

Статья носит обзорно-аналитический характер и не предполагает проведения эмпирического исследования. Основное внимание сосредоточено на содержательном анализе нормативного текста и определении его значения для архивной отрасли Республики Казахстан.

Результаты

Проведенный анализ позволил выявить семь ключевых направлений, по которым нормы Цифрового кодекса затрагивают архивную деятельность и электронный документооборот. Ниже представлены результаты по каждому из них.

Цифровой кодекс на законодательном уровне впервые дает нормативное определение понятию «цифровой архив». Согласно статье 65, цифровой архив – это совокупность электронных архивных документов и электронных копий архивных документов, организованных и хранимых в электронной форме в порядке, определенном уполномоченным органом в сфере архивного дела и документационного обеспечения управления (Цифровой кодекс 2026: ст. 65, п. 1). Цифровой архив функционирует в целях сохранения культурного наследия народа Казахстана (Цифровой кодекс 2026: ст. 65, п. 2). Статья 65, пункт 3 устанавливает четыре ключевых требования к функционированию цифрового архива: доступность, сохранность, целостность и конфиденциальность хранимой информации.

Правовой режим электронного документа раскрывается в статье 62. Электронный документ определяется как цифровая запись, подтверждение достоверности, принадлежности и неизменности которой обеспечено с помощью электронной цифровой подписи. Электронный документ, соответствующий требованиям кодекса и удостоверенный посредством электронной цифровой подписи лица, имеющего полномочия на его подписание, признается равнозначным подписанному документу на бумажном носителе (Цифровой кодекс 2026: ст. 62, п. 2). Электронные документы государственных органов передаются на государственное хранение в цифровые архивы в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан (Цифровой кодекс 2026: ст. 62, п. 5). Электронный документ должен обладать возможностью обращения и хранения вне той цифровой системы, в которой он был создан, без изменения своих свойств.

Электронная цифровая подпись, определенная в статье 49, рассматривается как цифровая запись, созданная с использованием закрытого ключа и средств ЭЦП и подтверждающая достоверность документа, его принадлежность и неизменность содержания. Равнозначность ЭЦП собственноручной подписи допускается при одновременном соблюдении установленных условий: подтверждение подлинности через открытый ключ с сертификатом; правомерное владение закрытым ключом подписантом; использование подписи в соответствии с условиями сертификата; выдача сертификата аккредитованным удостоверяющим центром (ст. 49, п. 2). Запрет на передачу закрытого ключа третьим лицам усиливает

персональную ответственность владельца и служит гарантией юридической значимости электронного документа.

Особое значение для архивной практики имеет институт метки времени (ст. 55). Обязанность удостоверяющих центров предоставлять данный сервис на безвозмездной основе обеспечивает возможность подтверждения существования электронной подписи в конкретный момент времени, даже если сертификат впоследствии был отозван. Хранение отозванных сертификатов открытого ключа не менее пяти лет с последующей передачей на архивное хранение (ст. 55, п. 7) формирует механизм непрерывности юридических доказательств и поддерживает целостность цифровых архивных фондов.

Существенным нововведением является разграничение понятий «электронный документ» и «цифровой документ» (ст. 63). Если электронный документ представляет собой зафиксированный во времени объект с неизменным содержанием, то цифровой документ определяется как нематериальное цифровое представление достоверных сведений, формируемое в цифровой среде на основании данных национальных регистров в момент запроса. Таким образом, цифровой документ отражает актуальное состояние данных и может изменяться при повторном обращении. Архивирование цифровых документов предполагает фиксацию их содержания в определенный момент времени с обязательным сохранением параметров генерации, что требует разработки специальных процедур документирования динамических данных.

Национальные регистры (ст. 19) закрепляются как единый источник достоверной информации для выполнения государственных функций и оказания государственных услуг. Государственные цифровые объекты обязаны получать сведения непосредственно из соответствующих регистров (ст. 19, п. 4), что обеспечивает единство данных и снижает риски дублирования. Для архивной отрасли это означает, что именно регистры становятся базовой информационной средой формирования цифровых архивных фондов. Установление стандартов качества данных для каждого регистра усиливает требования к достоверности и структурированности архивируемой информации.

Положения об архитектуре цифрового правительства формируют механизм институциональной интеграции архивных систем в государственную цифровую инфраструктуру. Оператор цифрового правительства обеспечивает сбор, обработку, хранение и передачу цифровых данных на платформе цифрового правительства в соответствии с требованиями управления данными (ст. 74, п. 2). Взаимодействие информационных систем осуществляется посредством шлюза цифрового правительства (ст. 83), что создает технологические условия для межсистемного обмена и включения архивных ресурсов в единое цифровое пространство.

Наконец, статья 84 закрепляет архивирование как обязательный этап жизненного цикла цифрового объекта. Жизненный цикл включает стадии планирования, создания, опытной и промышленной эксплуатации, развития, модификации, архивирования и списания. При прекращении промышленной эксплуатации подлежат архивированию цифровые записи, техническая документация и исходные коды (ст. 90). Тем самым законодатель закрепляет принцип сохранения не только результатов деятельности государственных органов, но и цифровой инфраструктуры их функционирования, что имеет важное значение для исторической ретроспективы и институциональной памяти государства.

Обсуждение

Реализация положений Цифрового кодекса актуализирует ряд принципиальных вопросов правоприменительного и организационного характера в сфере архивной деятельности.

Первый из них связан с обеспечением долгосрочной юридической силы электронных документов. Закрепленный Кодексом механизм использования меток времени и хране-

ния отозванных сертификатов открытых ключей формирует правовую основу для подтверждения подлинности документов на протяжении длительного периода. Вместе с тем, практическая реализация долговременного электронного хранения неизбежно потребует разработки детализированных подзаконных актов, регламентирующих форматы, процедуры миграции данных и стандарты сохранности.

Второй аспект касается открытых данных. В соответствии со статьей 17 государственные органы обязаны размещать открытые данные на едином портале в машиночитаемой форме и обеспечивать безвозмездный доступ к ним. Данное положение формирует предпосылки для возникновения новой категории архивных ресурсов – архивов данных. Информационные массивы, опубликованные на портале открытых данных, обладают самостоятельной исторической и исследовательской ценностью. При этом законодатель прямо разграничивает правомерно опубликованные открытые данные и сведения, ставшие доступными вследствие утечки информации, которые не приобретают статус открытых и подлежат удалению.

Третий вопрос связан с обеспечением кибербезопасности цифровых архивов. Согласно статье 97, кибербезопасность определяется как состояние защищенности цифровых объектов от нарушения конфиденциальности, целостности и доступности. Для архивной отрасли это означает необходимость формирования комплексной системы защиты цифровых фондов. В случаях, когда нарушение функционирования объекта способно повлечь чрезвычайную ситуацию, такие объекты могут быть отнесены к категории критически важных, что предполагает проведение обязательного аудита кибербезопасности.

Четвертый аспект затрагивает правовой режим смарт-контрактов. Статья 67 закрепляет возможность автоматического исполнения договорных условий посредством цифровых технологий. Учитывая, что условия смарт-контракта могут быть выражены в виде программного кода, объектом архивирования становится не только текстовая фиксация обязательств, но и сам программный код как носитель юридически значимой информации. Закрепленный Кодексом обязательный этап архивирования исходных кодов при прекращении эксплуатации цифрового объекта усиливает эту тенденцию.

Пятое направление связано с интеграцией цифровых архивов в систему государственных услуг. Доступ к архивным документам через единый веб-портал государственных услуг реализует принцип «единого окна» и трансформирует традиционную модель обращения к архивам. Архив становится частью общей цифровой сервисной инфраструктуры государства, что повышает доступность фондов и снижает административные издержки.

Порядок функционирования цифрового архива определяется уполномоченным органом в сфере архивного дела по согласованию с органом, ответственным за обеспечение кибербезопасности, что подчеркивает институциональную взаимосвязь архивной деятельности и системы информационной безопасности государства.

Заключение

Цифровой кодекс Республики Казахстан № 255-VIII ЗРК, принятый в начале Года цифровизации и искусственного интеллекта, формирует комплексную правовую основу цифрового развития архивной отрасли. Впервые на уровне кодифицированного законодательства закрепляется понятие «цифровой архив», устанавливаются принципы его функционирования – доступность, сохранность, целостность и конфиденциальность, а также определяется порядок передачи электронных документов государственных органов на государственное хранение.

Кодекс институционализирует механизмы обеспечения юридической значимости электронных документов, включая использование электронной цифровой подписи, сервисов метки времени и процедуры хранения отозванных сертификатов. Интеграция архивных систем в архитектуру цифрового правительства через единый шлюз создает условия

для межсистемного взаимодействия и включения архивных ресурсов в общегосударственную цифровую инфраструктуру. Закрепление обязательного этапа архивирования в жизненном цикле цифрового объекта обеспечивает сохранение информации о деятельности государственных органов в долгосрочной перспективе.

Разграничение понятий «электронный документ» и «цифровой документ» отражает переход от статической модели документирования к динамической модели управления данными. Национальные регистры определяются как базовый источник достоверной информации в цифровой среде, что усиливает значение качества данных для формирования архивных фондов.

Тем самым Цифровой кодекс не только модернизирует правовое регулирование электронного документооборота, но и закладывает основы формирования цифрового архивоведения как самостоятельного направления развития отрасли. Реализация положений Кодекса потребует разработки подзаконных актов, формирования единой инфраструктуры цифровых архивов и подготовки кадров, владеющих современными цифровыми технологиями.

Литература

Pappel et al. 2017 – Pappel, I., Oolu, K., Saarevet, K., Lauk, M., Draheim, D. The Digital Archiving Process in Estonia – Assessment and Future Perspectives. *Future Data and Security Engineering. FDSE 2017. Lecture Notes in Computer Science*. Vol. 10646. Springer, Cham, 2017. P. 472-481. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70004-5_34 (дата обращения: 18.01.2026).

Закон об ЭД и ЭЦП 2003 – Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 г. «Об электронном документе и электронной цифровой подписи». Информационно-правовая система «Adilet». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000370> (дата обращения: 15.01.2026).

Указ Президента 2026 – Указ Президента Республики Казахстан от 6 января 2026 г. № 1151 «Об объявлении Года цифровизации и искусственного интеллекта». Информационно-правовая система «Adilet». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2600001151> (дата обращения: 15.01.2026).

Цифровой кодекс 2026 – Кодекс Республики Казахстан от 9 января 2026 г. № 255-VIII ЗРК «Цифровой кодекс Республики Казахстан». Информационно-правовая система «Adilet». <https://adilet.zan.kz> (дата обращения: 15.01.2026).

References

Pappel et al. 2017 – Pappel, I., Oolu, K., Saarevet, K., Lauk, M., Draheim, D. The Digital Archiving Process in Estonia – Assessment and Future Perspectives. *Future Data and Security Engineering. FDSE 2017. Lecture Notes in Computer Science*. Vol. 10646. Springer, Cham, 2017. P. 472-481. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70004-5_34 (accessed 28.01.2026) (in English)

Tsifrovoï Kodeks 2026 – Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 9 yanvarya 2026 g. № 255-VIII ZRK «Tsifrovoï Kodeks Respubliki Kazakhstan». Informatsionno-pravovaya sistema «Adilet». <https://adilet.zan.kz> (accessed 15.01.2026) (in Russian)

Ukaz Prezidenta 2026 – Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 6 yanvarya 2026 g. № 1151 «Ob ob'yavlenii Goda tsifrovizatsii i iskusstvennogo intellekta». Informatsionno-pravovaya sistema «Adilet». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2600001151> (accessed 15.01.2026) (in Russian)

Zakon ob ED i ETSP 2003 – Zakon Respubliki Kazakhstan ot 7 yanvarya 2003 g. «Ob elektronnom dokumente i elektronnoï tsifrovoï podpisi». Informatsionno-pravovaya sistema «Adilet». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000370> (accessed 15.01.2026) (in Russian)

Сведения об авторах

Кабарова Қуралай Маратовна – руководитель Службы цифровых технологий и инноваций, Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, k.kabarova@aprk.gov.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8635-0106>

Ермешева Токжан Ерлановна – эксперт службы цифровых технологий и инноваций, Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, t.yermesheva@aprk.gov.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8533-9807>

Авторлар туралы мәлімет

Қабарова Құралай Маратқызы – Қазақстан Президенті Архивінің Цифрлық технологиялар және инновациялар қызметінің жетекшісі, Астана қ., Қазақстан, k.kabarova@aprk.gov.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8635-0106>

Ермешева Токжан Ерланқызы – Цифрлық технологиялар және инновациялар қызметінің сарапшысы, Астана қ., Қазақстан, t.yermesheva@aprk.gov.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8533-9807>

Information about authors

Kuralay M. Kabarova – Head of the Digital Technologies and Innovations Service, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, k.kabarova@aprk.gov.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8635-0106>

Tokzhan E. Yermesheva – Expert of the Digital Technologies and Innovations Service, Astana, Kazakhstan, t.yermesheva@aprk.gov.kz, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8533-9807>

МРНТИ / IRSTI 13.71:20.53

Архивы электронных и цифровых документов и данных: опыт, задачи и перспективы

Ю.Ю. Юмашева

ООО «ДИМИ-ЦЕНТР», г. Москва, Россия

Juliayu@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматривается проблема долгосрочного хранения электронных и цифровых документов и данных через призму истории компьютерной техники, эволюции носителей информации и развития информационных технологий. Анализируется опыт передачи на хранение и обеспечения сохранности электронных и цифровых документов в зарубежных архивах, акцентируется внимание на изменении состава передаваемых объектов, приемах, компенсирующих несохраненные элементы, практических вопросах миграции и конвертации информации, а также опыте обеспечения преемственности программного обеспечения и форматов файлов.

Автор предлагает краткую характеристику текущего этапа развития архивов электронных документов и данных, обозначает проблемы и задачи, без решения которых дальнейшее развитие этих архивов затруднительно и может привести к потере значимой информации. На основе проведенного анализа опыта и сегодняшнего дня архивов электронных документов и данных, а также изучения государственных стратегий цифровой трансформации, принятых в разных странах, определяются перспективы комплексного и устойчивого развития архивов электронного документального наследия.

Ключевые слова: электронные документы; цифровые документы; данные; носители информации; цифровое сохранение; программное обеспечение; форматы файлов

Электрондық және цифрлық құжаттар мен деректер архивтері: тәжірибе, міндеттер және перспективалар

Ю.Ю. Юмашева

«ДИМИ-ЦЕНТР» ЖШС, Мәскеу қ., Ресей

JuliaYu@yandex.ru

Аңдатпа. Мақалада электрондық және цифрлық құжаттар мен деректерді ұзақ мерзімді сақтау мәселесі компьютерлік техника тарихы, ақпарат тасымалдағыштарының эволюциясы және ақпараттық технологиялардың дамуы тұрғысынан қарастырылады. Шетелдік архивтердің электрондық және цифрлық құжаттарды сақтауға қабылдау мен олардың сақталуын қамтамасыз ету тәжірибесі зерделеніп, өткізілетін объектілер құрамының өзгеруіне, жетіспейтін элементтердің орнын толтыру тәсілдеріне, ақпаратты миграциялау мен конвертациялаудың практикалық аспектілеріне, сондай-ақ бағдарламалық қамтылым мен файл форматтарының сабақтастығын сақтау мәселелеріне назар аударылады.

Автор электрондық құжаттар мен деректер архивтерінің қазіргі даму кезеңіне қысқаша сипаттама беріп, тиісті шешімдер қабылданбаған жағдайда маңызды ақпараттың жоғалуына әкеп соғатын және саланың ілгерілеуін тежейтін өзекті түйткілдер мен міндеттерді белгілейді. Архивтердің өткені мен бүгінін талдау, сонымен қатар әлемдік цифрлық трансформация стратегияларын зерттеу негізінде электрондық құжаттық мұра архивтерін кешенді әрі тұрақты дамыту перспективалары айқындалады.

Түйін сөздер: электрондық құжаттар; цифрлық құжаттар; деректер; ақпарат тасымалдағыштары; цифрлық сақтау; бағдарламалық қамтамасыз ету; файл форматтары

Archives of electronic and digital documents and data: experience, tasks and prospects

Yu.Yu. Yumasheva

«DIMI-CENTER» LLC, Moscow, Russia

JuliaYu@yandex.ru

Abstract. The problem of long-term storage of electronic and digital documents (records) and data is considered through the prism of the history of computer technology, the evolution of information carriers and the development of information technology. The article analyzes the experience of storing and securing electronic and digital documents and data in foreign archives, focuses on changing the composition of transferred objects, techniques to compensate for unsaved elements, practical issues of migration and conversion of information, as well as experience in ensuring the continuity of software and file formats.

The author offers a brief description of the current stage of development of electronic document and data archives, identifies the problems and tasks without which further development of these archives is difficult; based on the analysis of the experience and current day of electronic document and data archives, as well as the study of government digital transformation strategies adopted in different countries, the prospects for the development of digital documents heritage.

Keywords: electronic documents; born-digital records; data; information carriers; digital preservation; software; file formats

Введение

Переход к цифровому способу фиксации информации, который совершился во второй половине XX в. и стал пятой информационной революцией в истории человечества, поставил в повестку дня несколько ключевых вопросов, главнейший из которых – способы долгосрочного хранения электронной и цифровой информации, создание архивов электронных (машиночитаемых, оцифрованных и цифровых (born-digital) документов и данных и возможность использования этой информации в будущем.

Исторически сложилось так, что электронные и цифровые (born-digital) документы и данные, а также электронные копии аналоговых документов (суррогаты) представляют собой разновидности электронного документального наследия (далее – ЭДН) и требуют специфических методов хранения и обеспечения сохранности. Эта тема чрезвычайно многоаспектна и уже рассматривалась автором в монографии (Юмашева 2024а) и в выступлении на II Международном конгрессе архивистов Казахстана (Юмашева 2024б: 237-248).

В рамках данной статьи автор хотел бы, во-первых, рассмотреть проблему долгосрочного хранения электронной информации через призму истории компьютерной техники, эволюции носителей информации и развития информационных технологий, оставляя в стороне вопросы авторского права и лицензионной чистоты программного обеспечения, Open Source и этических проблем, обсуждение которых обострилось в связи с внедрением технологий искусственного интеллекта; а, во-вторых, охарактеризовать современное состояние хранения электронной/цифровой информации и предложить прогноз на будущее.

Материалы и методы

Источниковой базой для написания данной статьи являлись издания по истории компьютерной техники, публикации специализированных организаций и специалистов (архивистов, музейщиков, библиотекарей, информатиков и др.) по цифровому сохранению, представленные в открытых средствах массовой информации, материалы конференций, дискуссий, служебные отчеты о научно-исследовательских работах, в которых принимал участие автор настоящей статьи, и т.п. Были использованы как методы исторического исследования (хронологический, диахронный, историко-генетический, историко-сравнительный, а также методы исторического анализа и синтеза), так и методы научного прог-

нозирования (экспертные оценки, мониторинг и анализ трендов, создание нескольких сценариев развития ситуаций и т.п.).

Обсуждение

Проблема долгосрочного хранения всех видов и форм электронных данных и документов имеет продолжительную историю. Впервые она возникла в середине 1940-х гг. после изобретения «настоящих» компьютеров (в сегодняшнем понимании этого термина) и тесно связана с поколениями компьютерной техники, сменой носителей информации, развитием информационных технологий, возникновением новых видов и форм электронных документов (от машиноориентированных данных – к веб-архивам), а также с правовыми и этическими аспектами, возникавшими и возникающими на протяжении последних 80 лет. Все эти обстоятельства детерминировали разработку и изменение подходов к хранению электронной информации, правовые, нормативные, технические и технологические требования, а также состав набора навыков и умений архивистов, которые занимаются цифровым сохранением.

Первые подходы к созданию компьютерной техники относятся к середине 1930-х гг., когда К. Цузе разработал электромеханическое устройство – вычислитель Z2 и Z3 (1938 г.), основанный на электромеханических реле.

В середине 1940-х гг. электромеханические реле были заменены электронными переключателями (лампами), а в 1943–1945 гг. создан первый программируемый компьютер Electronic Numerical Integrator and Computer (ENIAC). С этого момента берет отсчет история современной компьютерной техники, т.е. можно говорить о том, что с этого момента начинается компьютерная «электронная эпоха». При этом программы для компьютеров первого поколения и обрабатываемые ими данные создавались на аналоговых, бумажных носителях (перфокартах, перфолентах, листингах) и, как правило, хранились в архивах организаций, являвшихся авторами этих программ. Однако довольно скоро, в связи с развитием компьютерной техники и увеличением объемов данных, встала проблема хранения управляющих программ и обрабатываемой/созданной компьютерами информации в более значимых масштабах. Традиционно первым в мире *архивом научной электронной информации*, принявшим на хранение колоды перфокарт с данными, считается Roper Center for Public Opinion Research, основанный в 1947 г. В течение 1950-х гг. возникли еще несколько аналогичных архивов, а дополнительный импульс процесс создания подобных архивов получил в связи с деятельностью в 1950–1960-е гг. Международного совета по социальным наукам (International Council for Science, ISSC. С 2018 г. – International Science Council (ISC).

Как и ранее, в создаваемые научные архивы передавались колоды перфокарт (перфоленты, листинги) с ПО и машиноориентированными (МОД) /машиночитаемыми документами (МЧД), т.е. носители информации, программное обеспечение и само содержание (данные).

Следует отметить, что бумажные носители информации активно использовались до середины 1970-х гг., и архивы многих стран до настоящего времени хранят перфокарты, перфоленты и листинги как подтверждение подлинности информации и инструмент ее датирования. При этом обеспечение возможности использования во времени этой информации потребовало разработки технологии *ретроконверсии* (т.е. миграции на новые носители и конвертации в современные форматы *по мере появления* новых носителей и форматов) и поддержания этой технологии в постоянно активном состоянии в связи с изменчивостью аппаратно-программных сред. К настоящему времени технология ретроконверсии электронной информации *с бумажных носителей* практически утрачена, поскольку процессы конвертации проводились ранее, в то время, когда записывающие и воспроизводящие устройства не являлись редкостью.

Следующее поколение компьютерной техники возникло в начале–середине 1950-х гг. и связано с изобретением транзисторов. Появились и новые носители информации: в 1951 г. был изобретен ленточный носитель Eckert-Mauchly Computer Corporation для ЭВМ UNIVAC I, через 5 лет, в 1956 г., – магнитный диск IBM 305 RAMAC, Random Access Method of Accounting and Control, который в 1961 г. был модифицирован в комплект дисков IBM 1301 Advanced Disk File. В это же время стал активно использоваться магнитный барабан, изобретенный еще в 1932 г. Особенностью последнего носителя являлось то, что он мог хранить графическую информацию (в т.ч. видеоинформацию и статичные растровые изображения), что внесло определенное разнообразие в виды информации, подлежащей хранению.

Магнитные ленты для записи информации использовались до конца 1980-х гг., а магнитные диски с конца 1960-х и до середины 1970-х гг. были основным носителем информации в связи с возникновением следующего – третьего – поколения компьютерной техники. В этот период на архивное хранение передавались данные и программное обеспечение, записанные на ленточные и магнитные носители. К слову отметим, что ленточные носители (стримерные ленты) использовались (и используются до настоящего времени) в качестве носителей для резервных копий электронной документации.

Очевидно, что обеспечение сохранности и возможности использования информации, созданной на этих носителях, требовало обновления и модификации технологий ретро-конверсии, адаптации их к поколению ленточных и магнитных носителей, ПО и форматов.

К середине 1960-х гг. в государственных, научных и частных организациях по всему миру были накоплены значительные объемы машиночитаемой информации, что привело к тому, что V Международный конгресс архивистов (1964 г.) вынужден был рассматривать вопрос о подходах к организации ее хранения, а в 1972 г. на VII конгрессе обсуждались принципы отбора машиночитаемых документов на государственное архивное хранение и возможность создания специализированных архивов для долгосрочного хранения электронных документов.

Одновременно с разворачивающимися дискуссиями 1960–1970-х гг. стали создаваться *государственные архивы машиночитаемых данных*, принимающие на хранение наборы данных государственной статистики, т.е. возник *первый тип государственных архивов электронного документального наследия*. Первым подобным архивом был основанный в Великобритании в 1963 г. National Digital Archive of Datasets, функционировавший в составе Компьютерного центра Лондонского университета до 2010 г.

В СССР в 1960–1970-е гг. депозитарное хранение МЧД обеспечивали ведомственные архивы министерств, научно-исследовательских институтов Академии наук СССР, а также Всесоюзный институт научной и технической информации (ВИНИТИ), Всесоюзный научно-исследовательский институт межотраслевой информации (ВИМИ), Всесоюзный научно-исследовательский институт телевидения и радиовещания (ВНИИТР).

В 1980 г. в Положении о Государственном архивном фонде СССР машиночитаемые документы (данные) были признаны в качестве объектов архивного хранения, а годом позже Главное архивное управление СССР возложило на Центральный государственный архив народного хозяйства (ЦГАНХ) СССР задачу по разработке концепции постоянного хранения документов на магнитных носителях. Через два года, в 1982 г., в ЦГАНХ СССР было создано специализированное архивохранилище МЧД, куда в 1983 г. сотрудниками архива был осуществлен первый экспериментальный отбор МЧД, представлявших данные статистических обследований. Одновременно были разработаны первые в архивной сфере СССР нормативные документы, определявшие источники комплектования, критерии экспертизы ценности, правила и порядок подготовки и передачи на постоянное хранение МЧД, в т.ч. предусматривавшее перезапись содержания электронной документации на но-

вые носители (магнитные ленты, в 2 экземплярах) и форматы хранения, а также проверку технического состояния документов и подготовку сопроводительной документации, компенсирующей информацию о первичных носителях, ПО и форматы, в которых создавались данные (Положение о порядке отбора 1983; РД 50-524-84; Юмашева 2016: 284-286). Таким образом, в СССР были подготовлены все условия для долгосрочного хранения электронных данных, а подходы в этом вопросе не отличались от аналогичных методов, применяемых в зарубежных архивах.

Архивы машиночитаемых данных продолжают существовать в настоящее время как основные государственные хранилища статистики данных, а их создание и функционирование получило второе дыхание в начале 2000-х гг. в связи с возрастанием популярности технологий Data Science и появлением идеологии открытых данных, предоставляемых на основе принципов FAIR, Findability, Accessibility, Interoperability, Reusability – обнаружения, доступности, совместимости и вторичного использования. В результате чего многие архивы МЧД превратились в репозитории открытых данных, передаваемых от создателя данных в хранилища по информационно-коммуникационным сетям и доступных в Интернете (например, Портал открытых данных РФ).

В 1971 г. начался новый этап в эволюции компьютерной техники, продолжающийся до сих пор и ознаменованный изобретением микропроцессоров – главного элемента четвертого поколения компьютеров. Это изобретение стало причиной «микрокомпьютерной революции» конца 1970-х – начала 1990-х гг., основным содержанием которой является возникновение и распространение персональных компьютеров, взрывной количественный рост и эволюция носителей информации, появление большого количества прикладного коммерческого программного обеспечения различного назначения, *появление собственно электронных (born-digital – изначально цифровых) управленческих документов, а также (с середины 1990-х гг.) использование сетевых технологий.* Фактически 1971 г. можно считать началом «цифровой эпохи», или эпохи электронных цифровых (born-digital) документов, и создания специализированных архивов электронной документации (Тихонов 1998: 39-47).

Этот этап с точки зрения долгосрочного хранения информации можно разделить на два периода. Первый – в течение которого документы в архив передавались на физически обособленных цифровых носителях (с 1971 г. до второй половины 1990-х гг.; в российских архивах этот период продолжается до сих пор), второй – когда передача информации начала осуществляться по информационно-коммуникационным сетям.

Кратко рассмотрим характерные черты каждого из периодов.

Почти два десятилетия – с 1971 г. до начала 1990-х гг. – были периодом «раскачки» производителей компьютерного оборудования и разработчиков программного обеспечения, хотя определенный перелом (за рубежом) произошел в середине 1980-х гг., когда персональные настольные компьютеры стали основой рабочих процессов, появились новые периферийные устройства (сканеры, принтеры), позволявшие переводить большие объемы информации (и не только документов) в цифровой вид или, наоборот, – в традиционную печатную форму, активно создавались ЕСМ-системы (СЭД, процессы DocFlow), развивались программные продукты различного назначения (в т.ч. – OCR (1991 г.), что позволило создавать машиночитаемые версии текстов документов, существовавших изначально на бумаге, проводились научные исследования в области электронного документооборота (Ларин 1998), совершенствовались носители цифровой и оцифрованной информации (появились дискеты, компакт диски – CD, DVD) и системы ее хранения (сервера).

Первые архивы электронных документов за рубежом на государственном уровне стали создаваться в 1970-е гг. (Аналитический обзор 2014). Среди наиболее известных структур следует назвать подразделения Национального управления архивов и документации

(NARA, США), национальных архивов Великобритании, Испании, Франции, Португалии и других стран.

В это время на хранение в архивы по-прежнему передавались носители, исходное программное обеспечение и собственно информация (содержание, данные). Однако в связи с возрастанием объемов передаваемой информации и невозможностью хранения большого числа первичных носителей во многих архивах мира была выдвинута идея об отказе от их (носителей) хранения при подробном описании сведений о них в сопроводительной документации («протометаданные»).

Возникла также проблема с передачей и хранением исходного программного обеспечения – коммерческих прикладных программ. Решение этой проблемы в тот период виделось либо в приобретении лицензионных дистрибутивов исходного ПО, либо в конвертации информации сразу же на этапе комплектования с описанием сведений об оригинальном ПО в сопроводительной документации. Таким образом решалась задача подтверждения источниковедческой подлинности хранимых документов.

На рубеже 1980–1990-х гг. ярко проявилась еще одна тенденция в области создания цифровой информации, которая связана с появлением и распространением технологии *сканирования (оцифровки)*. Данная технология, позволяющая переводить в цифровые форматы любые аналоговые объекты, во-первых, расширила представление об электронном документе, к которому стали причислять гибридные формы, состоящие из электронных реквизитов (записей в базе данных) и электронных копий изначально аналоговых приложений, прикрепленных к записи; во-вторых, поставила перед традиционными архивами задачу перевода всего объема накопивших архивных документов, созданных в «доцифровую эру», в электронный вид; организацию и развитие первоначально компьютеризированных читальных залов для предоставления читателям электронных копий документов (суррогатов) вместо подлинников; а в-третьих, наделила функциями архивного хранения электронной информации музеи и библиотеки, которые активно включились в создание электронных копий хранящихся у них объектов историко-культурного наследия (помимо функционала формирования коллекций мультимедиа-изданий на компакт-дисках (CD, DVD) и тем самым превратились в своеобразные *гибридные архивы*, хранящие как подлинники, так и оцифрованную информацию.

Сканирование (оцифровка) и электронные копии документального наследия стали своеобразной заменой технологии микрофильмирования и наглядно продемонстрировали огромные возможности информационных технологий в вопросе обеспечения широкого доступа к информации, которые стали просто безграничными со второй половины 1990-х гг. в связи с активным внедрением Интернета и продолжают развиваться в настоящее время в рамках создания и распространения систем удаленного доступа к оцифрованным комплексам архивных документов и библиотечным собраниям – так называемым «электронным архивам» и «электронным библиотекам», популярность которых возрастает год от года. Одними из первых и наиболее известных информационных ресурсов удаленного доступа в Российской Федерации стали проекты «Коминтерн-ONLINE» (Коминтерн-ONLINE) и «Открытая русская электронная библиотека» (ОРЭБ; Вислый 1999: 11-14; Давыдова 2019: 144-154), которые со временем были преобразованы: первый – в портал «Документы советской эпохи» (ДСЭ) и ГИС удаленного доступа (ГИС УИАД); вторая – в Национальную электронную библиотеку (НЭБ).

С распространения сетевых технологий, увеличения разнообразия создаваемых форм электронной документации (мультимедиа, веб), программного обеспечения, форматов файлов, цифровых носителей информации начинается второй период работы архивов по приему на хранение и обеспечению сохранности собственно *born-digital документов*. Со второй половины 1990-х гг. стали проявляться тенденции перехода от DocFlow

к Workflow (Ларин 1998), получили распространение алгоритмы криптографической защиты информации, изобретенные еще в 1970-е гг. (электронная цифровая подпись), ставшие обязательной частью электронной документации в середине 2000-х гг.

Перечисленные новации поставили перед архивистами методологические проблемы приема и хранения электронной документации, фактически переформулировав классический вопрос с «что хранить?» на «как хранить?». В этот период важнейшими дискуссионными темами, наряду с вопросами целесообразности хранения носителей, конверсии программного обеспечения и форматов, были вопросы подтверждения юридической значимости и аутентичности электронной документации в процессе долгосрочного хранения (например, в конце 2010-х – начале 2020-х гг. обсуждались перспективы технологии блокчейн (Athavale 2024), технические требования к созданию систем хранения, их функциональности, обслуживанию, в том числе разработка подходов к реализации миграции и конвертации электронной информации, осуществляемой в автоматизированном виде. К этому времени архивное сообщество на практике убедилось, что невыполнение условий конвертации и миграции электронной информации чревато полной ее утратой – так называемой «цифровой темной эрой» (digital dark era), являющейся прямым результатом устаревания форматов файлов, программного обеспечения или оборудования. О реальности такого развития событий неоднократно писали ведущие специалисты в области информационных технологий (Ghosh 2015; Young 2017; Wernick 2018).

Для решения задач цифрового сохранения в странах ЕС в 2002 г. была создана Международная Коалиция сохранения цифровых документов – Digital Preservation Coalition, члены которой активно участвуют в обсуждении проблем сохранения цифровой информации, разрабатывают методические рекомендации (Digital Preservation Handbook; DPC Technology), в частности ведут работу по составлению списков программных продуктов и форматов, находящихся на грани «вымирания» с целью их конвертации в современные форматы (The Global Bit List 2025).

В США работа в области цифровой сохранности началась в 1996 г. с принятия Национальной программы по созданию и сохранению цифровой информационной инфраструктуры – The National Digital Information Infrastructure and Preservation Program, NDIIPP, которая курировалась Библиотекой Конгресса. На рубеже 2000-х гг. к этой программе присоединилось Национальное управление архивов и документации – National Archives and Records Administration, NARA, а с конца 2000-х гг. инициатива в области научно-методической поддержки вопросов архивирования электронной информации целиком переместилась в NARA в связи с тем, что в 2007 г. NARA начала внедрение системы архивного хранения электронных документов Electronic Records Archives (ERA). В июне 2024 г. NARA окончательно перешло на прием и хранение электронной документации, полностью отказавшись принимать от государственных учреждений документы на бумажных носителях. Для обеспечения надежного хранения цифровой информации 30 июня 2020 г. NARA опубликовало собственную Национальную структуру хранения цифровых данных (Digital Preservation Framework). Структура хранения состоит из матрицы рисков и определения приоритетов и планов действий по сохранению файлов различных форматов. Список форматов и их версий, в которых были созданы хранящиеся в NARA архивные ЭД, включает более 800 позиций, описывающих 16 типов (групп) электронных документов: САПР, цифровой дизайн или векторная графика; цифровое аудио; цифровое фотоизображение; сообщения электронной почты; ГИС; оцифрованное кино; цифровое видео; мультимедиа; презентации и издательские форматы; программное обеспечение и коды; структурированные данные (календари, базы данных, общие форматы, электронные таблицы); тексты и текстовая обработка; веб-документы. Разработанная матрица рисков позволяет оценивать жизнестойкость форматов. Еще одна принципиальная новация – план по сохране-

нию каждого из форматов и предлагаемые действия, которые должны быть предприняты NARA для сохранения файлов документов в исходном формате в максимально возможном времени (варианты действий от миграции информации до полного бездействия, где это необходимо). Одновременно в NARA ведется описание прикладного программного обеспечения и его версий для отслеживания жизнестойкости ПО и возможности его использования в целях конвертации документов.

Список форматов постоянно обновляется. К примеру, в конце 2025 г. NARA опубликовало очередное обновление своих рабочих файлов по сохранению born-digital документации и работе с историческими формами носителей информации (Digital Preservation Framework).

Очевидно, что процесс конвертации электронной информации и возможность ее использования в перспективе напрямую связаны с наличием и работоспособностью дистрибутивов программного обеспечения. За последние четверть века были предприняты несколько попыток сохранения дистрибутивов программных продуктов.

Часть из них ориентирована на создание общих хранилищ для всех когда-либо существовавших программных средств. В рамках этого направления наиболее известен подход, предложенный американским математиком, программистом, патриархом-создателем Интернета, председателем Международной корпорации по распределению имен и номеров в Интернете (ICANN) и вице-президентом компании Google Inc. Винтоном Серфом, который в 2015 г. сформулировал идею создания на базе облачных платформ Google репозитория/инструмента хранения и поддержания в рабочем состоянии для потенциального использования – digital vellum (Ghosh 2015) – всех операционных систем, приложений и их версий, а также разнообразных информационных технологий. К сожалению, это предложение не было принято международным компьютерным сообществом.

Близкая по идее инициатива по сохранению открытого программного обеспечения предпринята в 2016 г. компанией Inria при поддержке ЮНЕСКО. Результатом их сотрудничества является созданная некоммерческая инфраструктура Software Heritage (SH), цель которой заключается в сборе и сохранении исходного программного кода, опубликованного на различных интернет-ресурсах. Архив организации – Software Heritage archive (SHA) – пополняется так же, как и веб-архивы, т.е. методом постоянного сканирования с помощью краулеров открытых репозиториях программного обеспечения. Инфраструктура ежегодно публикует отчеты о вновь выявленных и обновленных версиях программных продуктов, пополнивших архив.

Другая часть направлена на разработку технологий долгосрочного хранения и поддержания в рабочем состоянии (эмуляции) различных программных средств и их версий. В рамках этого направления в 2018–2020 гг. специалисты Йельского университета осуществляли проект, целью которого является создание инфраструктуры по модели Emulation-as-a-Service («эмуляция как услуга») (EaaS), пользователи которой смогут сохранить и запустить на виртуальных машинах (в облачных хранилищах) любые программы. Успех разработки позволил развить ее в масштабах библиотек большинства университетов США и реализовать более крупный проект изолированного хранилища и сети Software Preservation Network – Emulation-as-a-Service Infrastructure (EaaSI), который функционирует для университетских разработчиков ПО в США. Этот подход сохранения прикладного программного обеспечения в настоящее время находит в мире все больше сторонников.

Резюмируя рассмотрение данного вопроса, подчеркнем, что к началу 2020-х гг. большинство архивов и библиотек, уже имеющих опыт долгосрочного хранения born-digital документации, принимали на хранение по информационно-коммуникационным сетям цифровые документы (содержание), исходные метаданные, которые описывают процессы создания и оперативного использования документов, их архивирования в ведомственных

архивах (Ильина 2022). Дальнейшие процессы обеспечения сохранности включают миграцию (при переходе на новые аппаратно-программные комплексы (серверы) и конвертацию документов в соответствии с планом, графиком и календарем жизнеспособности форматов и программного обеспечения, создание и поддержание в актуальном состоянии параданных, описывающих существование электронных документов в процессе архивного хранения.

Идеологически схожие подходы развиваются во многих странах, в том числе в архивах стран СНГ (Мустафина 2023: 110-130) и Российской Федерации, где силами НИИ «Восход» реализована государственная информационная система «Платформа «Центр хранения электронных документов» (ГИС ЦХЭД; Олейников 2022).

Анализируя последние 30 лет развития архивов электронных документов, нельзя обойти вниманием возникновение на рубеже 1990–2000-х гг. нового типа архивов – веб-архивов, основное предназначение которых – создание и поддержание коллекций интернет-ресурсов, а также предоставление их версий широкому пользователю (Юмашева 2024б: 261-306). В разных странах вопрос функционирования данного типа архивов отнесен к ведению различных структур, хранящих историко-культурное наследие, поэтому в рамках настоящей статьи проблемы веб-архивов рассматриваться не будут.

Результаты

Подводя краткие итоги описания опыта долгосрочного хранения электронных и цифровых документов и данных, следует отметить, что в течение последних 80 лет архивы ЭДН эволюционируют от вспомогательного инструмента к основному механизму обеспечения сохранности и хранения электронного документального наследия человечества.

Вместе с тем, в их развитии имеется ряд существенных проблем. Так, кроме решения инфраструктурных вопросов (наличия серверных решений (ЦОД, ЦХЭД) для хранения цифровой и оцифрованной информации, резервных хранилищ, обеспечения бесперебойного и надежного электропитания) и наличия апробированных методов ретроконверсии для обеспечения долгосрочного хранения электронной и цифровой информации, остро стоят вопросы наличия «стыковочного» оборудования и программных сред, способных воспроизводить и конвертировать информацию с исторических носителей; обеспечения кибербезопасности, в т.ч. создания нескольких резервных копий информационных массивов в целях избежания безвозвратных утрат цифровой информации; организации и регламентации рабочих процессов обслуживания хранения; развития нормативных требований для подтверждения подлинности и аутентичности хранимых документов (требования к формированию и поддержанию в актуальном состоянии метаданных и параданных, интеграции этой информации из разных ИС в программные комплексы электронных архивов) и т.п.

Накопленный опыт долгосрочного хранения ЭДН должен быть учтен при организации функционирования архивов электронной информации, особенно в связи с постоянными изменениями, происходящими в информационном мире.

Перейдем к краткой характеристике текущего состояния архивов ЭДН, отметив, что последние годы отмечены взрывным ростом объемов цифровой информации – более 180 зеттабайт (ЗВ) достигнуто во всем мире к концу 2025 г. (Volume of data), повсеместным переходом к born-digital документам, оказанием госуслуг в цифровом виде практически во всех развитых странах, внедрением бесстыковых технологий передачи информации от СЭД в СХЭД и распространением облачных технологий хранения информации. Эти обстоятельства требуют создания или увеличения размеров современных архивохранилищ ЭДН, обладающих надежной системой резервирования; развития систем compliens'a (т.е. создания мер и процедур, нацеленных на снижение рисков утраты архивной информации), формирования гибридных архивов и систем цифрового сохранения с открытым

исходным кодом, разработки правовой и нормативно-методической документации, обеспечивающей регламентацию работы с электронной архивной информацией и ее юридическую значимость.

Рассмотрим несколько важнейших новаций, произошедших в мире и в РФ за последние несколько лет и имеющих отношение к проблеме хранения электронной документации.

В области понятийного аппарата и методического обеспечения развития архивов электронных документов и данных одним из заметных событий 2025 г. стало окончательное оформление и закрепление отказа от обязательного хранения первичных носителей современных электронных/цифровых документов в пересмотренном определении понятий «документ» и «документальное наследие», принятом ЮНЕСКО (Expanded Definition of DN 2025). Несмотря на то, что «документ» определяется как «объект, содержащий аналоговое или цифровое информационное содержание (контент), и носитель, на котором оно находится», ценность носителя (а, следовательно, необходимость его хранения) признается только для аналоговых объектов, в то время как «в случае машиночитаемых или воспроизводимых документов, то есть всех аудиовизуальных документов (за исключением аналоговых фотографий), и всех цифровых документов, носитель, хотя и необходим для физического хранения информации, иногда имеет меньшее значение или даже не имеет никакого значения в контексте архивного хранения. Это связано с тем, что цифровая и аудиовизуальная информация, как правило, сохраняется путем переноса с одной платформы хранения и носителя на другой». Таким образом, целесообразность архивного хранения первичного носителя цифровых документов ставится в зависимость от индивидуальной информационной ценности самого носителя.

Для Российской Федерации знаковым событием стало утверждение ГОСТ Р 59999-2025 «Цифровой документооборот организации. Требования к эталонной модели» (ГОСТ Р 59999-2025), в котором впервые разграничены понятия «электронный документ» и «цифровой документ», а в качестве составной части цифрового документа упомянуты приложения, что является несомненным шагом вперед в вопросе организации архивного хранения цифровой информации и требует разработки подходов для конверсии приложений, созданных в разном программном обеспечении, с целью их использования в дальнейшем.

В области программного обеспечения логичным развитием сервисов хранения дистрибутивов ПО и эмуляции стало предложение сервиса миграции данных – Data Migration As A Service, DMaaS (Subramanian 2024), который призван решать проблемы не только архивов организаций, но и крупных государственных и частных репозиторий, хранящих большие наборы данных. В настоящее время сервис находится в стадии становления.

Другим ярким и стремительно развивающимся трендом последних лет, оказывающим серьезное влияние на архивную сферу, является широкое распространение многочисленных программных продуктов, производящих автоматизированное распознавание (OCR, NTR) содержания (прежде всего текстов) преобразованных в цифровой формат аналоговых источников и датафикацию их контента в соответствии с требованиями современной эпохи. Очевидно, что подобные проекты увеличивают объемы цифровой информации и требуют создания *специализированных (возможно, тематических) архивов ЭДН*, оснащенных инструментами проведения анализа данных и предоставляющих возможности проведения научных исследований.

Не последнюю роль в этом вопросе играют естественнонаучные методы (компьютерная томография, мультиспектральная фотосъемка и др.), т.е. различные способы создания электронных копий, максимально отражающих внешние особенности аналогового документа (Moutsis 2025), и алгоритмы Data Science, в том числе машинное обучение, разнообразные нейросети (как части обобщающего понятия «искусственный интеллект»),

применение которых имеет целью установление авторства, цифровую реставрацию документов (Herculaneum), восстановление утраченного содержания (например, «угасающие тексты», неинвазивные методы извлечения контента из артефактов, имеющих физические повреждения), реконструкцию состава утраченных архивных фондов (VRT of Ireland) или виртуальное объединение фрагментов документов, хранящихся у разных фондодержателей (с помощью протокола International Image Interoperability Framework (IIIF), использующих API, разработку новых способов автоматизированного описания архивных документов (формирования метаданных), создание новых видов научно-справочного аппарата («семантические поисковые системы» на основе больших языковых моделей (Юмашева 2025: 130-160) и т.п.

Очевидно, что все перечисленное отражает резкий поворот в работе архивов ЭДН от решения внутренних задач в сторону обеспечения широкого доступа к архивной документации, информационном обеспечении государственного управления и работе с исследователями, что, безусловно, является необходимым, но не снимает с повестки дня нерешенных и вновь возникающих проблем. Главная из них связана с возможностью безвозвратной утраты электронных документов в результате форсмажорных обстоятельств (858 ТБ документов) и природных катаклизмов (например, уничтожение электронной информации в результате сейсмoeлектромагнитного воздействия), что делает жизненно важным создание резервных хранилищ информации.

Не менее болезненной является проблема информационной безопасности и устойчивости архивных систем хранения перед вредоносным ПО и кибератаками, а также широкое распространение недостоверных данных как результат повсеместного внедрения генеративного искусственного интеллекта. Первое делает необходимым развитие в архивах самостоятельных служб кибербезопасности; второе – разработку инструментов верификации электронной информации, определения авторства и достоверности данных (в том числе фактчекинга, что традиционно являлось областью источниковедения) уже на этапе комплектования архивов.

Таким образом, обеспечение функционирования архивов ЭДН и хранения цифровой и оцифрованной информации является более финансово затратным видом деятельности, чем работа традиционных архивов, требующим к тому же пересмотра и модификации основных бизнес-процессов архивного дела в соответствии с реалиями цифрового мира; разработки четких выверенных нормативно-методических инструкций и регламентов в отношении каждого процесса и операции, актуальность и выполнение которых (регламентов) поддерживается в режиме 24/7; методологических изменений профессиональной подготовки архивистов и воспитания специалистов по профилю «цифровое сохранение», сочетающих знания в области архивоведения и информационных технологий.

Составление прогнозов в условиях постоянно меняющихся под воздействием информационных технологий реалий – дело чрезвычайно неблагодарное, тем не менее уже *прожившиеся тенденции и проблемы цифрового мира дают возможность представить будущее архивов ЭДН.*

Главным трендом последнего времени, определяющим развитие этого направления, являются разрабатываемые и/или уже принятые к реализации в разных странах государственные стратегии тотальной цифровой трансформации всех направлений человеческой деятельности (Исполнение поручений Президента 2025; Цифровая Беларусь 2025 и др.). В Российской Федерации подобная стратегия утверждена Распоряжением Правительства Российской Федерации от 16 марта 2024 г. № 637-р «Об утверждении стратегического направления в области цифровой трансформации государственного управления» (Цифровая трансформация РФ 2024); реализуется также Национальный проект «Экономика данных и цифровая трансформация государства» (НП «Экономика данных»).

Стратегии и планы цифровой трансформации отражают как общие для всего мира тенденции модификации государственного управления в глобальную цифровую эпоху, так и национальные особенности. Подчеркнем те общие очевидные положения, которые содержатся в большинстве правительственных документов развитых стран и непосредственно влияют на развитие электронных архивов, попутно подчеркнув, что включение этих позиций в стратегии детерминировано тем, что они уже прошли этапы разработки, предварительного внедрения, апробации и изучения.

Заключение

Итак, перспективы развития архивов электронного документального наследия тесно связаны с цифровой трансформацией государственного управления и активного использования методов Data Science и заключаются:

- в полной цифровизации систем государственного управления и отраслей экономики, в том числе отказе от бумажных носителей в оперативной деятельности и при долгосрочном хранении управленческой документации и данных;
- в централизации разнообразных ИТ-платформ, доминировании облачных и контейнерных решений (контейнеризация – метод виртуализации и технология, которая позволяет запускать программные приложения изолированно от основной операционной системы (Шейнман 2024) и осуществлять масштабирование безопасности применения ПО (What Are Microservices?);
- в строительстве дата-центров, обеспечивающих централизованное хранение электронных архивных документов и их резервное хранение;
- в использовании технологии блокчейн для подтверждения аутентичности цифровой информации, в применении в кибербезопасности концепции «нулевого доверия» – Zero Trust – для обеспечения целостности и сохранности информации (Концепция «нулевого доверия»);
- в широком развитии и внедрении машинного обучения и алгоритмов искусственного интеллекта для автоматизации рутинных операций внутриархивной деятельности, в том числе совершенствования поиска, классификации, анализа информации, а также описания, верификации и восстановления данных в случае ее утраты;
- в стандартизации архивных описаний, автоматизации формирования метаданных и справочно-информационных средств, в развитии новых форм научно-справочного аппарата на основе применения Больших языковых моделей (LLM) и созданных специализированных моделей исторических языков, а также иных современных методов и подходов;
- в тотальной оцифровке аналоговых архивных документов и других объектов историко-культурного наследия, в развитии систем удаленного доступа к электронным копиям (суррогатам) этих объектов;
- в организации специализированных архивных служб и публичных ИТ-сервисов, ориентированных на использование генеративного ИИ для извлечения данных (датафикации) из архивной документации, реконструкции утраченных документов на основе выявленных остатков информации; проведении аналитических процедур в интересах государственного управления, бизнеса и науки (proactive governance) (Бочанов 2024);
- в разработке унифицированных подходов и методов хранения электронной почты, аудиовизуальных документов, записей в социальных сетях и т.п.

Из всего перечисленного следует, что столь масштабные задачи и перспективы и тотальный «переход на цифру» не могут быть реализованы при сохраняющихся нерешенных проблемах финансово-экономического и технологического характера. Более того, реализация этих планов напрямую зависит от развития систем хранения информации, обеспечения их катастрофоустойчивости и кибербезопасности для избежания потери данных и наступления «темных веков», с одной стороны, а также уменьшения негативного влияния дата-центров на природную среду, с другой; от решения этических вопросов и соблюдения

прав граждан (право на личную тайну, право на доступ к информации, право на защиту от распространения фейковой информации, так называемая «предвзятость» – «bias») и т.п.

Очевидно, что все перечисленное может иметь как оптимистичный, так и пессимистичный сценарий развития. В первом случае человечество ожидает «информационный ренессанс», при котором будет гарантирован самый широкий и равный доступ к информации при обеспечении идеальной степени ее сохранности и достоверности архивами электронных документов и данных. Во втором – безвозвратная утрата огромных объемов жизненно важной для всего человечества информации, хаос в управлении и, в конечном итоге, откат в развитии человечества на несколько десятилетий назад.

Литература

Athavale et al. 2024 – Athavale V.A., Patel S.T. Use of Blockchain Technology for Maintaining Authenticity and Credibility of Digital Information. In: Raza Z., Babenko M., Sajid M., Lapina M., Zolotarev V. (eds.) AISMA-2023: *International Workshop on Advanced Information Security Management and Applications*. AISMA 2023. Lecture Notes in Networks and Systems. 2024. Vol 1207. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-031-77229-0_2

Digital Preservation Framework – U.S. National Archives and Records Administration *Digital Preservation Framework*. 2025. GitHub. <https://github.com/usnationalarchives/digital-preservation/> (дата обращения: 21.01.2026).

Digital Preservation Handbook – Digital Preservation Handbook. *Digital Preservation Coalition*. <https://www.dpconline.org/handbook> (дата обращения: 21.01.2026).

DPC Technology – DPC Technology Watch Publications. *Digital Preservation Coalition*. <https://www.dpconline.org/digipres/discover-good-practice/tech-watch-reports> (дата обращения: 21.01.2026).

EaaS – Emulation-as-a-Service Infrastructure. *Software Preservation Network (SPN)*. <https://www.softwarepreservationnetwork.org/emulation-as-a-service-infrastructure/> (дата обращения: 21.01.2026).

EaaSI – Emulation-as-a-Service Infrastructure. *The EaaSI User Handbook*. <https://www.softwarepreservationnetwork.org/emulation-as-a-service-infrastructure/resources/> (дата обращения: 21.01.2026)

Expanded Definition of DH 2025 – Expanded Definition of Documentary Heritage. *UNESCO. CI/DPT/DHE/2025/14/*. https://www.unesco.org/sites/default/files/expanded_definition_documentary_heritage.pdf (дата обращения: 21.01.2026).

Ghosh 2015 – Ghosh P. Google's Vint Cerf warns of «Digital Dark Age». *BBC News*. Feb. 13. 2015. <https://www.bbc.com/news/science-environment-31450389> (дата обращения: 21.01.2026).

Herculaneum – Herculaneum Papyrus Scrolls. *Digital Restoration Initiative*. <https://www2.cs.uky.edu/dri/herculaneum-papyrus-scrolls/> (дата обращения: 21.01.2026).

IIIF – International Image Interoperability Framework. <https://iiif.io/> (дата обращения: 21.01.2026).

Moutsis et al. 2025 – Moutsis S.N., Ioakeimidou D., Tsintotas K.A., Evangelidis K., Nastou P.E., Tsolomitis A. Artificial Intelligence for Historical Manuscripts Digitization: Leveraging the Lexicon of Cyril. *Engineering Proceedings*. 2025. 107(1). 8. DOI: 10.3390/engproc2025107008

NARA – National Archives Electronic Records Archives. <https://www.archives.gov/era> (дата обращения: 21.01.2026).

SH – Software Heritage/ <https://www.softwareheritage.org/> (дата обращения: 21.01.2026).

SHA – Software Heritage archive/ <https://archive.softwareheritage.org/> (дата обращения: 21.01.2026)

Subramanian 2024 – Subramanian S. From 5MB Hard Drives To 180 Zettabytes: The Data Migration Challenge. *Forbes*. Mar 04. 2024. <https://www.forbes.com/councils/forbestechcouncil/2024/03/04/from-5mb-hard-drives-to-180-zettabytes-the-data-migration-challenge/> (дата обращения: 21.01.2026).

The Global Bit List 2025 – The Global Bit List of Endangered Digital Materials: An Imperative to Safeguard Our Digital Legacy. *Digital Preservation Coalition*. 6 November 2025. <https://www.dpconline.org/news/dpc-launches-new-version-bit-list> (дата обращения: 21.01.2026)

Volume of data – Volume of data or information created, captured, copied, and consumed worldwide from 2010 to 2029 (in zettabytes). *Statista*. www.statista.com/statistics/871513/worldwide-data-created/ (дата обращения: 21.01.2026).

VRT of Ireland – Virtual Record Treasury of Ireland/ <https://virtualtreasury.ie/> (дата обращения: 21.01.2026).

Wernick et al. 2018 – Wernick A., Intagliata C. Scientists warn we may be creating a «digital dark age». *The World Science*. Friday, January 1, 2018. <https://theworld.org/stories/2018-01-01/scientists-warn-we-may-be-creating-digital-dark-age> (дата обращения: 21.01.2026).

What Are Microservices? – What Are Microservices? *IBM*. <https://www.ibm.com/think/topics/microservices> (дата обращения: 21.01.2026).

Young 2017 – Young L.G. The «File Not Found» Series: p. 1, 2, 3. *Science Friday*. 15.12.2017. <https://apps.sciencefriday.com/data/ghosts.html>

858 ТБ документов – 858 ТБ документов, 647 госсервисов и одна смерть. Как пожар в дата-центре парализовал самую технологичную страну мира. *Securitylab.ru*. 07.10.2025. <https://www.securitylab.ru/news/564315.php?ysclid=mk868s2v2688059042> (дата обращения: 21.01.2026).

ОРЭБ – Открытая русская электронная библиотека (OREL). РГБ. Архивировано Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/19991115163843/http://orel.rsl.ru/> (дата обращения: 21.01.2026).

Аналитический обзор 2014 – *Аналитический обзор*. В.Ф. Янковая, А.Ю. Чуковенков, В.Б. Прозорова; М.В. Ларин (рук. коллектива); Росархив, ВНИИДАД. М. 2014. 387 с.

Бочанов 2024 – Бочанов М.А. От реактивного к проактивному государственному управлению в эпоху цифровой трансформации. *Ars Administrandi*. 2024. № 4. <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-reaktivnogo-k-proaktivnomu-gosudarstvennomu-upravleniyu-v-epohu-tsifrovoy-transformatsii> (дата обращения: 21.01.2026).

Вислый и др. 1999 – Вислый А.И., Костинский А.Ю., Перли Б.С., Шварцман М.Е. OREL – открытая, полнотекстовая, электронная. *Мир библиографии*. 1999. № 6. С. 11-14.

ГИС УИАД – Государственная информационная система «Удаленного использования архивных документов» (Электронный читальный зал). Федеральное архивное агентство. <https://online.archives.ru/about/about.php> (дата обращения: 21.01.2026).

ГИС ЦХЭД – Государственная информационная система «Платформа «Центр хранения электронных документов». <https://platform-eadsc.voskhod.ru/> (дата обращения: 21.01.2026).

ГОСТ Р 59999–2025 – ГОСТ Р 59999–2025. Цифровой документооборот организации. Требования к эталонной модели. *Национальные стандарты. Федеральное агентство по техническому регулированию и метрологии*. <https://protect.gost.ru/document.aspx?control=7&id=265825> (дата обращения: 21.01.2026).

Давыдова 2019 – Давыдова Н.Р. Электронная библиотека РГБ: этапы развития и особенности формирования цифровых коллекций. *Библиотековедение*. 2019. Т. 68. № 2. С. 144-154.

ДСЭ – Документы советской эпохи. Федеральное архивное агентство. <https://sovdoc.rusarchives.ru/> (дата обращения: 21.01.2026).

Ильина 2022 – Ильина К.Б. Организация передачи электронных архивных документов на постоянное хранение: зарубежный опыт. *Вестник ВНИИДАД*. 2022. № 3. С. 90-98. DOI: 10.55970/26191601_2022_3_90

Исполнение поручений Президента 2025 – *Исполнение поручений Президента: Цифровой штаб утвердил модель Стратегии по масштабной цифровизации Digital Qazaqstan*. Официальный информационный ресурс Премьер-министра Республики Казахстан. 26 ноября 2025 г. https://primeminister.kz/ru/news/digital_office/ispolnenie-porucenii-prezidenta-cifrovoi-stab-utverdil-model-strategii-po-masstabnoi-cifrovizacii-digital-qazaqstan-30764 (дата обращения: 21.01.2026).

Коминтерн-ONLINE – Коминтерн-ONLINE. *РусАр*. Архивировано Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20121204193511/http://www.comintern-online.com/> (дата обращения: 21.01.2026).

Концепция «нулевого доверия» – Концепция «нулевого доверия» (Zero Trust): определение и описание. *Лаборатория Касперского*. <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/zero-trust> (дата обращения: 21.01.2026).

Ларин 1998 – Ларин М.В. *Управление документацией и новые информационные технологии*. Федеральная архивная служба России, Всероссийский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела. Москва: ООО «Издательство «Научная книга», 1998. 136 с.

Мустафина 2023 – Мустафина А.Х. *История информатизации архивов Казахстана: 1991–2020 годы*: дисс. канд. ист. наук. Москва, 2023. 244 с. https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_012132127/ (дата обращения: 21.01.2026).

НП «Экономика данных» – Национальный проект «Экономика данных и цифровая трансформация государства». *Правительство России*. <http://government.ru/rugovclassifier/923/about/> (дата обращения: 21.01.2026).

- НЭБ – Национальная электронная библиотека. <https://rusneb.ru/> (дата обращения: 21.01.2026).
- Олейников 2022 – Олейников О.В. Государственная информационная система «Платформа ЦХЭД» и создание модельного решения для приема-передачи электронных архивных документов на постоянное хранение. *Вестник ВНИИДАД*. 2022. № 6. С. 32-40. DOI 10.55970/26191601_2022_6_32
- Положение о порядке отбора 1983 – *Положение о порядке отбора, приема на архивное хранение и выдачи потребителям документов, созданных средствами вычислительной техники*: Утверждено Главным архивным управлением при Совете Министров СССР 28.06.83. Москва: Главархив СССР, 1983. 8 с.
- Портал открытых данных РФ – Портал открытых данных Российской Федерации. <https://data.gov.ru/> (дата обращения: 21.01.2026).
- РД 50-524-84. Порядок хранения документов – *РД 50-524-84. Порядок хранения документов на машинных носителях. Методические указания*. ЦГАНХ. 1984. https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_bibl_718604/ (дата обращения: 21.01.2026).
- Тихонов и др. 1998 – Тихонов В.И., Юшин И.Ф. Становление и развитие архивов машиночитаемых данных в 1960–1980-е годы. *Отечественные архивы*. 1998. № 6. С. 39-47.
- Цифровая Беларусь 2025 – Постановление Совета Министров Республики Беларусь 30 декабря 2025 г. № 93 «О Государственной программе «Цифровая Беларусь» на 2026–2030 годы». *Pravo.by*. <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=C22500793> (дата обращения: 21.01.2026).
- Цифровая трансформация РФ 2024 – Распоряжение Правительства Российской Федерации от 16 марта 2024 г. № 637-р «Об утверждении стратегического направления в области цифровой трансформации государственного управления». *Правительство России*. <http://government.ru/docs/all/152609/>
- Шейнман и др. 2024 – Шейнман В., Стариков Д.Д., Тюменцев Д.В., Вавилов Г.Д. Повышение эффективности процессов разработки программного обеспечения: контейнерные технологии. *Программные системы и вычислительные методы*. 2024. № 4. <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-effektivnosti-protsessov-razrabotki-programmnogo-obespecheniya-konteynernye-tehnologii> (дата обращения: 21.01.2026).
- Юмашева 2016 – Юмашева Ю.Ю. Информатизация архивного дела в Российской Федерации (1991–2015 гг.). *Научные исследования в области применения информационных технологий: монография*. Москва–Берлин: Директ-Медиа 2016. 355 с.
- Юмашева 2024а – Юмашева Ю.Ю. Архивы цифровой информации – история и современное состояние. *Институты наследия на пути к устойчивому развитию общества*. Научно-практический сборник материалов II Конгресса архивистов Казахстана. Алматы: Архив Президента Республики Казахстан. 2024. С. 237-248. <https://archive.president.kz/upload/iblock/a87/qnlnhmpgbronbiebft5o04npscvrde/2%20congress%20materials.pdf> (дата обращения: 21.01.2026).
- Юмашева 2024б – Юмашева Ю.Ю. *Источниковедение информационной эпохи: монография*. Москва: Директ-Медиа. 2024. 512 с.
- Юмашева 2025 – Юмашева Ю.Ю. К вопросу о применении искусственного интеллекта в архивах: семантические поисковые системы. *Документ. Архив. История. Современность*: сб. науч. тр. Гл. редактор Л.Н. Мазур; М-во науки и высшего образования Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Вып. 25. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2025. С. 136-160. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/146414/1/978-5-7996-4040-8_2025_012.pdf (дата обращения: 21.01.2026).

References

- 858 TB dokumentov – 858 TB dokumentov, 647 gosservisov i odna smert`. Kak pozhar v data-centre paralizoval samuyu technologichnyuyu stranu mira. *Securitylab.ru*. 07.10.2025. <https://www.securitylab.ru/news/564315.php?ysclid=mk868s2v2688059042> (accessed 21.01.2026) (in Russian)
- Analiticheskij obzor 2014 – *Analiticheskij obzor*. V.F. Yankovaya, A.Yu. Chukovenkov, V.B. Prozorova; M.V. Larin (ruk. avt. kollektiva); Rosarxiv, VNIIDAD. M. 2014. 387 p. (in Russian)
- Athavale et al. 2024 – Athavale V.A., Patel S.T. Use of Blockchain Technology for Maintaining Authenticity and Credibility of Digital Information. In: Raza Z., Babenko M., Sajid M., Lapina M., Zolotarev V. (eds.) AISMA-2023: *International Workshop on Advanced Information Security Management and Applications*. AISMA 2023. Lecture Notes in Networks and Systems. 2024. Vol 1207. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-031-77229-0_2 (in English)

Bochanov 2024 – Bochanov M.A. Ot reaktivnogo k proaktivnomu gosudarstvennomu upravleniyu v e`poxu cifrovoj transformacii. *Ars Administrandi*. 2024. No 4. <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-reaktivnogo-k-proaktivnomu-gosudarstvennomu-upravleniyu-v-epohu-tsifrovoy-transformatsii> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Cifrovaya Belarus` 2025 – Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus` 30 dekabrya 2025 g. № 93 «O Gosudarstvennoj programme «Cifrovaya Belarus`» na 2026–2030 gody`». *Pravo.by*. <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=C22500793> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Cifrovaya transformaciya RF – Rasporyazhenie Pravitel`stva Rossijskoj Federacii ot 16 marta 2024 g. № 637-r «Ob utverzhdenii strategicheskogo napravleniya v oblasti cifrovoj transformacii gosudarstvennogo upravleniya». *Government of Russia*. <http://government.ru/docs/all/152609/> (in Russian)

Davy`dova 2019 – Davy`dova N.R. E`lektronnaya biblioteka RGB: e`tapy` razvitiya i osobennosti formirovaniya cifrovyy`x kollekcij. *Library Science*. 2019. Vol. 68. No 2. P. 144-154. (in Russian)

Digital Preservation Framework – U.S. National Archives and Records Administration Digital Preservation Framework. 2025. GitHub. <https://github.com/usnationalarchives/digital-preservation/> (accessed 21.01.2026) (in English)

Digital Preservation Handbook – Digital Preservation Handbook. *Digital Preservation Coalition*. <https://www.dpconline.org/handbook> (accessed 21.01.2026) (in English)

Digital Qazaqstan – Ispolnenie poruchenij Prezidenta: Cifrovoy shtab utverdil model` Strategii po masshtabnoj cifrovizacii Digital Qazaqstan. Oficial`nyj informacionnyj resurs Prem`er-ministra Respubliki Kazaxstan. November 26 2025. https://primeminister.kz/ru/news/digital_office/ispolnenie-porucenii-prezidenta-cifrovoi-stab-utverdil-model-strategii-po-masstabnoi-cifrovizacii-digital-qazaqstan-30764 (accessed 21.01.2026) (in Russian)

DPC Technology – DPC Technology Watch Publications. *Digital Preservation Coalition*. <https://www.dpconline.org/digipres/discover-good-practice/tech-watch-reports> (accessed 21.01.2026) (in English)

DSE` – Dokumenty` sovetskoj e`poxi. Federal`noe arxivnoe agentstvo. <https://sovdoc.rusarchives.ru/> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

EaaS – Emulation-as-a-Service Infrastructure. *Software Preservation Network (SPN)*. <https://www.softwarepreservationnetwork.org/emulation-as-a-service-infrastructure/> (accessed 21.01.2026) (in English)

EaaSI – Emulation-as-a-Service Infrastructure. The EaaSI User Handbook. <https://www.softwarepreservationnetwork.org/emulation-as-a-service-infrastructure/resources/> (accessed 21.01.2026) (in English)

Expanded Definition of DH – Expanded Definition of Documentary Heritage. *UNESCO*. CI/DPT/DHE/2025/14. https://www.unesco.org/sites/default/files/expanded_definition_documentary_heritage.pdf (accessed 21.01.2026) (in English)

Ghosh 2015 – Ghosh P. Google's Vint Cerf warns of «Digital Dark Age». *BBC News*. Feb. 13. 2015. <https://www.bbc.com/news/science-environment-31450389> (accessed 21.01.2026) (in English)

GIS CzXE`D – Gosudarstvennaya informacionnaya sistema «Platforma «Centr xraneniya e`lektronnyy`x dokumentov»». <https://platform-eadsc.voskhod.ru/> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

GIS UIAD – Gosudarstvennaya informacionnaya sistema «Udalennogo ispol`zovaniya arxivny`x dokumentov» (E`lektronnij chital`nyj zal). Federal`noe arxivnoe agentstvo. <https://online.archives.ru/about/about.php> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

GOST R 59999–2025 – GOST R 59999–2025. Cifrovoy dokumentooborot organizacii. Trebovaniya k e`talonnoj modeli. Nacional`nye standarty`. Federal`noe agentstvo po texnicheskom uregulirovaniyu i metrologii. <https://protect.gost.ru/document.aspx?control=7&id=265825> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Herculaneum – Herculaneum Papyrus Scrolls. *Digital Restoration Initiative*. <https://www2.cs.uky.edu/dri/herculaneum-papyrus-scrolls/> (accessed 21.01.2026)

IIF – International Image Interoperability Framework. <https://iif.io/> (accessed 21.01.2026) (in English)

Il`ina 2022 – Il`ina K.B. Organizaciya peredachi e`lektronnyy`x arxivny`x dokumentov na postoyannoe xranenie: zarubezhnyj opy`t. *Bulletin of VNIIDAD*. 2022. No 3. P. 90-98. DOI: 10.55970/26191601-2022-3-90 (in Russian)

Komintern-ONLINE – Komintern-ONLINE. *RusAr*. Arxivirovano Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20121204193511/http://www.comintern-online.com/> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Koncepciya «nulevogo doveriya» – Koncepciya «nulevogo doveriya» (Zero Trust): opredelenie i opisaniye. *Kaspersky Lab*. <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/zero-trust> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Larin 1998 – Larin M.V. *Upravlenie dokumentaciej i novy'e informacionny'e texnologii*. Federal'naya arxivnaya sluzhba Rossii, Vserossijskij nauchno-issledovatel'skij institut dokumentovedeniya i arxivnogo dela. Moscow: LLC Publishing House “Scientific Book”, 1998. 136 p. (in Russian)

Moutsis et al. 2025 – Moutsis S.N., Ioakeimidou D., Tsintotas K.A., Evangelidis K., Nastou P.E., Tsolomitis A. Artificial Intelligence for Historical Manuscripts Digitization: Leveraging the Lexicon of Cyril. *Engineering Proceedings*. 2025. 107(1). 8. DOI: 10.3390/engproc2025107008 (in English)

Mustafina 2023 – Mustafina A.X. Istoriya informatizacii arxivov Kazaxstana: 1991–2020 gody`. Dissertation for the Degree of Candidate of Historical Sciences. Moscow, 2023. 244 p. https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_012132127/ (accessed 21.01.2026) (in Russian)

NARA – National Archives Electronic Records Archives. <https://www.archives.gov/era> (accessed 21.01.2026) (in English)

NE`B – Nacional'naya e`lektronnaya biblioteka. <https://rusneb.ru/> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

NP «E`konomika dannyh`» – Nacional'ny`j proekt «E`konomika dannyh` i cifrovaya transformaciya gosudarstva». *Government of Russia*. <http://government.ru/rugovclassifier/923/about/> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Olejnikov 2022 – Olejnikov O.V. Gosudarstvennaya informacionnaya sistema «Platforma CzXE`D» i sozдание model'nogo resheniya dlya priema-peredachi e`lektronny`x arxivny`x dokumentov na postoyannoe xranenie. *Bulletin of VNIIDAD*. 2022. No 6. P. 32-40. DOI: 10.55970/26191601_2022_6_32 (in Russian)

OREB – Otkry`taya russkaya e`lektronnaya biblioteka (OREL). *RGB*. Arxivirovano Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/19991115163843/http://orel.rsl.ru/> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Polozhenie o poryadke otbora 1983 – *Polozhenie o poryadke otbora, priema na arxivnoe xranenie i vy`dachi potrebitelyam dokumentov, sozdanny`x sredstvami vy`chislitel`noj texniki*: Utverzhdeno Glavny`m arxivny`m upravleniem pri Sovete Ministrov SSSR 28.06.83. Moscow: Glavarxiv SSSR, 1983. 8 p. (in Russian)

Portal otkry`ty`x dannyx` RF – *Portal otkry`ty`x dannyx` Rossijskoj Federacii/* <https://data.gov.ru/> (accessed 21.01.2026) (In Russian)

RD 50–524–84. Poryadok xraneniya dokumentov – *RD 50–524–84. Poryadok xraneniya dokumentov na mashinny`x nositelyax. Metodicheskie ukazaniya*. CzGANX. 1984. https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_bibl_718604/ (accessed 21.01.2026) (in Russian)

SH – *Software Heritage*. <https://www.softwareheritage.org/> (accessed 21.01.2026) (in English)

SHA – Software Heritage archive. <https://archive.softwareheritage.org/> (accessed 21.01.2026) (in English)

Shejman et al. 2024 – Shejman V., Starikov D.D., Tyumencev D.V., Vavilov G.D. Povy`shenie e`ffektivnosti processov razrabotki programmnoho obespecheniya: kontejnery`e texnologii. *Software Systems and Computational Methods*. 2024. No 4. <https://cyberleninka.ru/article/n/povyshenie-effektivnosti-protsessov-razrabotki-programmnogo-obespecheniya-konteynerye-tehnologii> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Subramanian 2024 – Subramanian S. From 5MB Hard Drives To 180 Zettabytes: The Data Migration Challenge. *Forbes*. Mar 04. 2024. <https://www.forbes.com/councils/forbestechcouncil/2024/03/04/from-5mb-hard-drives-to-180-zettabytes-the-data-migration-challenge/> (accessed 21.01.2026) (in English)

The Global Bit List 2025 – The Global Bit List of Endangered Digital Materials: An Imperative to Safeguard Our Digital Legacy. *Digital Preservation Coalition*. 6 November 2025. <https://www.dpconline.org/news/dpc-launches-new-version-bit-list> (accessed 21.01.2026) (in English)

Tixonov et al. 1998 – Tixonov V.I., Yushin I.F. Stanovlenie i razvitie arxivov mashinochitaemy`x dannyx` v 1960–1980-e gody`. *Domestic Archives*. 1998. No 6. P. 39-47. (in Russian)

Visly`j et al. 1999 – Visly`j A.I., Kostinskij A.Yu., Perli B.S., Shvarczman M.E. OREL – otkry`taya, polnotekstovaya, e`lektronnaya. *Mir bibliografii*. 1999. No 6. P. 11-14. (in Russian)

Volume of data – Volume of data or information created, captured, copied, and consumed worldwide from 2010 to 2029 (in zettabytes). Statista. <https://www.statista.com/statistics/871513/worldwide-data-created/> (accessed 21.01.2026) (in English)

VRT of Ireland – Virtual Record Treasury of Ireland. <https://virtualtreasury.ie/> (accessed 21.01.2026) (in English)

Wernick et al. 2018 – Wernick A., Intagliata C. Scientists warn we may be creating a «digital dark age». The World Science. Friday. January 1, 2018. <https://theworld.org/stories/2018-01-01/scientists-warn-we-may-be-creating-digital-dark-age> (accessed 21.01.2026) (in English)

What Are Microservices? – What Are Microservices? IBM. <https://www.ibm.com/think/topics/microservices> (accessed 21.01.2026) (in English)

Young 2017 – Young L.G. The «File Not Found». Series: p. 1, 2, 3. *Science Friday*. 15.12.2017. <https://apps.sciencefriday.com/data/ghosts.html> (accessed 21.01.2026) (in English)

Yumasheva 2016 – Yumasheva Yu.Yu. Informatizaciya arxivnogo dela v Rossijskoj Federacii (1991–2015 gg.). *Nauchny`e issledovaniya v oblasti primeneniya informacionny`x texnologij: monografiya*. Moscow–Berlin: Direkt-Media 2016. 355 p. (in Russian)

Yumasheva 2024a – Yumasheva Yu.Yu. Arxivny` cifrovoj informacii – istoriya i sovremennoe sostoyanie. *Institutny` naslediya na puti k ustojchivomu razvitiyu obshhestva*. Nauchno-prakticheskij sbornik materialov II Kongressa arxivistov Kazaxstana. Almaty`: Arxiv Prezidenta Respubliki Kazaxstan. 2024. P. 237-248. <https://archive.president.kz/upload/iblock/a87/qpnlhmpgbronbiebft5o04npscvrddde/2%20congress%20materials.pdf> (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Yumasheva 2024b – Yumasheva Yu.Yu. *Istochnikovedenie informacionnoj e`poxi: monografiya*. Moscow: Direkt-Media. 2024. 512 p. (in Russian)

Yumasheva 2025 – Yumasheva Yu.Yu. K voprosu o primeneni iskusstvennogo intellekta v arxivax: semanticheskie poiskovy`e sistemy`. *Dokument. Arxiv. Istoriya. Sovremennost`*: sb. nauch. tr. / gl. redaktor L.N. Mazur; M-vo nauki i vy`sšhego obrazovaniya Ros. Federacii, Ural. feder. un-t. Vy`p. 25. Ekaterinburg: Ural University Press, 2025. P. 136-160. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/146414/1/978-5-7996-4040-8_2025_012.pdf (accessed 21.01.2026) (in Russian)

Сведения об авторе

Юлия Юрьевна Юмашева – доктор исторических наук, заместитель генерального директора по научно-методической работе, ООО «ДИМИ-ЦЕНТР», Российская Федерация, г. Москва, JuliaYu@yandex.ru, <https://orcid.org/0000-000108353-5745>

Автор туралы мәлімет

Юлия Юрьевна Юмашева – тарих ғылымдарының докторы, ғылыми-әдістемелік жұмыс жөніндегі бас директордың орынбасары, «ДИМИ-ЦЕНТР» ЖШС, Ресей Федерациясы, Мәскеу қ., JuliaYu@yandex.ru, <https://orcid.org/0000-000108353-5745>

Information about author

Yulia Yurievna Yumasheva – Doctor Habilitatus in History, Deputy General Director, «DIMI-CENTER» LLC, Russian Federation, Moscow, JuliaYu@yandex.ru, <https://orcid.org/0000-000108353-5745>

МРНТИ/ IRSTI 27.25.19

Анализ системы электронного документооборота на примере Documentolog и Directum

С.А. Жакишева¹, А.С. Кобеген²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
adiconilau@mail.ru

²ТОО «Q4Business Group», г. Алматы, Казахстан
ayzhan.kobegen@mail.ru

Аннотация. В статье представлен комплексный анализ процессов развития и внедрения систем электронного документооборота (СЭД), интегрированных с технологиями искусственного интеллекта, на примере казахстанской компании Documentolog GL и разработанной ею платформы Documentolog AI Platform. Рассматриваемое решение вносит вклад в автоматизацию и интеллектуализацию процессов документооборота как в государственном, так и в частном секторах экономики.

Актуальность исследования обусловлена реализуемой в Республике Казахстан политикой импортозамещения и стратегией развития национальных информационно-технологических проектов, направленных на укрепление экономической самостоятельности и обеспечение информационной безопасности государства. В условиях необходимости снижения зависимости от зарубежных программных продуктов в сфере СЭД и повышения конкурентоспособности отечественных разработок особое значение приобретают анализ и оптимизация интеллектуальных систем управления документацией.

Исследование основано на рассмотрении факторов, связанных с возрастанием интереса к применению технологий искусственного интеллекта в управлении документами, усилением роли интеллектуальных компонентов в модернизации СЭД, а также необходимостью изучения практики внедрения интегрированных ИИ-решений в национальной цифровой экосистеме с целью повышения эффективности управленческих процессов за счет автоматизации документооборота. Проведен сравнительно-сопоставительный анализ функционалов отечественной платформы AI Documentolog и российской системы AI Directum.

Ключевые слова: СЭД; системы управления документами на базе ИИ; автоматизация документооборота; Documentolog AI Platform; цифровизация; Казахстан

Documentolog және Directum мысалында электрондық құжат айналымы жүйесін талдау

С.Ә. Жәкішева¹, А.С. Көбеген²

¹Әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
adiconilau@mail.ru

²«Q4Business Group» ЖШС, Алматы қ., Қазақстан
ayzhan.kobegen@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада жасанды интеллект технологияларымен біріктірілген электрондық құжат айналымы жүйелерінің (ЭҚАЖ) дамыту мен енгізу процестеріне Documentolog GL қазақстандық компаниясы мен оның Documentolog AI Platform жүйесі мысалында кешенді талдау жүргізіледі. Қарастырылып отырған шешім экономиканың мемлекеттік және жеке секторларындағы құжат айналымы процестерін автоматтандыру мен интеллектуалдандыруға елеулі үлес қосады.

Зерттеудің өзектілігі Қазақстан Республикасында жүзеге асырылып жатқан импортты алмастыру саясатына және экономикалық тәуелсіздікті нығайту мен ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған ұлттық ақпараттық технологиялық жобаларды дамыту стратегиясына негізделген. Шетелдік электрондық құжат айналымы жүйелеріне тәуелділікті төмендету және отандық

шешімдердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жағдайында жасанды интеллектке негізделген құжаттарды басқару жүйелерін талдау мен оңтайландырудың маңызы арта түсуде.

Зерттеу жасанды интеллект технологияларын құжат айналымын басқару саласында қолдануға деген қызығушылықтың артуына, ЭҚАЖ-ін жетілдіруде интеллектуалдық шешімдердің рөлінің күшеюіне, сондай-ақ басқарушылық тиімділікті арттыру мақсатында ұлттық цифрлық тәжірибеде жасанды интеллектпен біріктірілген жүйелерді енгізу практикасын зерделеу қажеттілігіне байланысты негізгі факторларды қамтиды. Отандық AI платформасы Documentolog пен ресейлік AI жүйесі Directum-ның функционалдары салыстырмалы талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: ЭҚАЖ; ЖИ негізіндегі құжаттарды басқару жүйелері; құжат айналымын автоматтандыру; Documentolog AI Platform; цифрландыру; Қазақстан

Analysis of Electronic Document Management System: A case study of Documentolog and Directum

S.A. Zhakisheva¹, A.S. Kobegen²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

adiconilau@mail.ru

²Q4Business Group LLP, Almaty, Kazakhstan

ayzhan.kobegen@mail.ru

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of the development and implementation of electronic document management systems (EDMS) integrated with artificial intelligence technologies, using the case of the Kazakhstani company Documentolog GL and its solution, the Documentolog AI Platform. The platform makes a significant contribution to the automation and intellectual enhancement of document management processes in both the public and private sectors of the economy.

The relevance of the study is determined by the import substitution policy pursued in the Republic of Kazakhstan and the strategic development of national information technology projects aimed at strengthening economic independence and ensuring information security. In the context of reducing dependence on foreign EDMS products and increasing the competitiveness of domestic solutions, particular importance is attached to the analysis and optimization intelligent document management systems.

The study addresses key factors associated with the growing interest in the application of artificial intelligence technologies in document management, the increasing role of intelligent solutions in the modernization of EDMS, and the need to examine national practices of implementing AI-integrated systems in order to enhance managerial efficiency through the automation of document workflow processes. A comparative analysis of the functionalities of the domestic AI platform Documentolog and the Russian AI system Directum has been conducted.

Keywords: EDMS; AI-based document management systems; document workflow automation; Documentolog AI Platform; digitalization; Kazakhstan

«Отдайте же человеку человеческое, а вычислительной машине – машинное. В этом и должна, по-видимому, заключаться разумная линия поведения при организации совместных действий людей и машин» (Винер 1996: 82-83)

Введение

В современных условиях наблюдается устойчивый рост роли искусственного интеллекта в информационных системах, при этом его внедрение в системы электронного документооборота (СЭД) получает все более широкое распространение и способствует масштабированию управленческих и организационных процессов. На начальных этапах развития системы электронного документооборота были ориентированы преимущественно на хранение и передачу документов в цифровом формате. Однако развитие прорывных технологий, включая методы искусственного интеллекта, обусловило трансформацию данных систем в интеллектуальные и частично автономные решения. Автоматизация процессов обработки, анализа и классификации документов позволяет повысить эффективность функционирования организаций, снизить количество ошибок и минимизировать риски, связанные с влиянием человеческого фактора. Несмотря на то, что искусственный интеллект и СЭД изначально развивались как самостоятельные направления, их последующая интеграция и взаимное развитие открыли новые возможности для управления информационными ресурсами и автоматизации бизнес-процессов.

Конвергенция технологий искусственного интеллекта и систем электронного документооборота стала заметной в 1990-е гг., когда методы обработки естественного языка и оптического распознавания символов начали использоваться для автоматизации процессов, связанных с документами. Это ознаменовало переход от простого сканирования и цифрового хранения к анализу содержательной части документов. Существенный вклад в развитие интеллектуальных систем внесла разработка алгоритма LSTM в 1997 г., которая значительно повысила эффективность работы с текстовыми и последовательными данными и заложила основу для интеллектуализации электронного документооборота (Калик 2023: 5518). В 2000-е годы дальнейшее развитие методов глубокого обучения обеспечило качественный переход от традиционного учета и хранения документов к их интеллектуальной обработке, классификации и поддержке управленческих решений.

В результате интеграции методов искусственного интеллекта современные СЭД трансформируются в интеллектуальные информационные системы, способные выполнять семантический анализ, автоматическую классификацию, извлечение информации и поддержку бизнес-процессов. В русле общемировых тенденций данные процессы получили развитие и в Казахстане, где в последние годы формируются нормативно-правовые и инфраструктурные условия для внедрения технологий искусственного интеллекта. Согласно отчету Oxford Insights «Индекс готовности в правительстве к искусственному интеллекту за 2023 год» Казахстан занял 72-е место среди 193 государств. В 2024 г. из-за усиления конкуренции со стороны других стран, активно внедряющих ИИ-стратегии, Казахстан несколько снизился в рейтинге – с 72-го на 76-е место. Однако в 2025 г. наша республика совершила значительный рывок (+18 позиций), заняв уже 58-е место среди 195 стран мира (Отчет «GOVERNMENT-AI-READINESS-INDEX» 2025). Это было связано с запуском новых дата-центров и цифровой инфраструктуры и активным продвижением национальной стратегии по искусственному интеллекту. Сегодня Казахстан признается лидером по готовности к ИИ в Центральной Азии. Согласно прогнозам в 2026 г. Казахстан, скорее всего, продолжит укреплять позиции и может войти в топ-55 стран мира по готовности к ИИ.

Наличие положительной динамики в сфере цифровизации управления свидетельствует о возрастающей роли интеллектуальных компонентов информационных систем, что особенно актуально в свете принятия Закона Республики Казахстан об искусственном интеллекте (Закон РК «Об ИИ» 2025). Этот закон закладывает основы для комплексного регулирования и внедрения ИИ-технологий как в государственном, так и в частном секторах, что делает развитие и оптимизацию таких систем важным элементом национальной стратегии (Постановление РК 2024).

В условиях реализации политики импортозамещения и укрепления цифрового суверенитета Республики Казахстан особое значение приобретает развитие и внедрение отечественных систем электронного документооборота. Национальные СЭД-решения, адаптированные к требованиям казахстанского законодательства и институциональной среды, способствуют снижению технологической зависимости и формированию устойчивой цифровой инфраструктуры. В этом контексте платформа Documentolog AI Platform является одним из ключевых отечественных инструментов автоматизации документооборота в государственном и частном секторах. Вместе с тем, для оценки ее функциональной и технологической конкурентоспособности целесообразно проведение сравнительного анализа с зарубежными аналогами, в частности с платформой Directum RX, широко востребованной на рынке Казахстана. Результаты такого анализа позволяют выявить сильные и слабые стороны национального решения и определить направления его дальнейшего совершенствования.

Материалы и методы

Объектом исследования в данной статье является система электронного документооборота отечественного производства DOCUMENTOLOG AI Platform, ориентированная на автоматизацию документно-ориентированных и управленческих процессов с использованием технологий искусственного интеллекта.

Материалами исследования послужили программные и архитектурные компоненты платформы, техническая документация и обезличенные данные обработки электронных документов, полученные в ходе эксплуатации системы. Дополнительно в работе использовались нормативно-правовые акты Республики Казахстан в сфере цифровизации, электронного документооборота и внедрения технологий искусственного интеллекта, а также научные публикации отечественных и зарубежных авторов, рассматривающие вопросы интеграции искусственного интеллекта в системы электронного документооборота, а также методические материалы и международный опыт в области нормативного регулирования ЭДО. В статье использованы официальные информационные ресурсы компаний Documentolog и Directum, по которым в рамках исследования был проведен анализ. Данные по системе Documentolog были получены с официального сайта компании (AI-документооборот 2025), страницы, посвященной истории ее развития (О компании Documentolog 2025), описаний решений по автоматизации документооборота (Решение Documentolog 2025), а также из материалов, касающихся внедрения элементов искусственного интеллекта в СЭД (СЭД с ИИ 2025). Информация о системе Directum собрана с официального сайта из раздела о генеративном ИИ в Directum RX (Генеративный ИИ для работы с документами 2025), из описаний AI-решений Directum RX в целом (Все решения Directum 2025), источников о партнерстве в СНГ и Казахстане (Directum Qaz 2025), а также из материалов о платформах Directum Qaz и АрмаДок (Armadoc.kz 2025) и общего набора решений, предлагаемых Directum.

Методологическую базу исследования образуют принципы системности, комплексности и сравнительного анализа. В работе применялись общенаучные и прикладные методы познания, включая анализ и синтез, системный и структурно-функциональный подходы, а также методы контент-анализа и сравнительного исследования. Для изучения эволюции и современных направлений развития СЭД использовались исторические и аналитические методы, основанные на движении от частного к обобщенному.

Исследование функциональных и интеллектуальных компонентов DOCUMENTOLOG AI Platform осуществлялось с применением методов обработки естественного языка и машинного обучения, направленных на автоматическую классификацию, анализ и извлечение информации из электронных документов. Оценка эффективности внедрения интеллектуальных механизмов проводилась на основе экспериментальных данных и включала

анализ показателей скорости обработки документов, точности классификации и уровня автоматизации процессов по сравнению с традиционными подходами.

Настоящее исследование носит междисциплинарный характер и находится на стыке документоведения, информационных технологий и искусственного интеллекта, что обусловило использование комплексного методологического подхода.

Результаты

На рынке Республики Казахстан компания Documentolog Global Limited (GL) является одним из разработчиков и внедренцев современных систем электронного документооборота. Компания предлагает отечественное программное решение, ориентированное на повышение эффективности управления документооборотом в организациях за счет оптимизации и упрощения документных процессов посредством внедрения цифровых технологий. Реализуя стратегию автоматизации бизнес-процессов, Documentolog GL разрабатывает и внедряет различные типы систем электронного документооборота. Компания заявила о себе на отечественном рынке в декабре 2007 г., когда была представлена первая версия информационной системы электронного документооборота. Спустя год, в декабре 2008 г., вышла вторая версия системы, которая, хотя еще не была полноценно адаптирована для выполнения всех рабочих процессов, уже позволяла пользователям познакомиться с ее структурой и функциональными возможностями. В 2009 г. была выпущена третья версия системы, признанная успешной благодаря новым возможностям и проектам. Эта версия стала стабильной платформой.

В 2010 г. были продолжены работы по расширению функциональных возможностей системы и ее адаптации под потребности крупных пользователей. В 2011 г. компания зарегистрировала авторские права на свою систему, получившую широкую популярность в таких городах, как Алматы, Астана, Караганда, и других регионах Казахстана.

В сентябре 2013 г. система успешно прошла масштабное тестирование. Количество пользователей превысило 15 000, а среди 50 новых компаний, ставших ее клиентами, стали АО «Национальный управляющий холдинг «Байтерек», АО «Самрук-Энерго», Казахский государственный юридический университет, ТОО «Астана-ЕРЦ», ТОО «Sinooil», ТОО «Алматинские тепловые сети» и другие национальные компании.

В июле 2015 г. система Documentolog была дополнена BPM-ядром, что позволило разработать новый модуль ESM и значительно расширить функционал системы. Теперь она поддерживала не только сохранение файлов, но и коллективную работу. В ноябре были разработаны инструменты для работы с архивными документами, включая обеспечение сохранности, проверку законности и доступ в электронном формате.

В феврале 2018 г. на конференции Documentolog Technology была представлена улучшенная версия системы 7.0, включающая расширенные методы управления документами, бюджетное управление, интеллектуальную аналитику и интеграцию с Doc24.kz. Также в этом месяце был запущен «Личный кабинет пользователя», направленный на автоматизацию подачи заявок и повышение эффективности работы с клиентами.

Внедрение облачного сервиса Documentolog в такие компании, как «КазАгро» и его дочерние предприятия, включая «Продовольственную контрактную корпорацию», «КазАгроГарант» и др., способствовало развитию онлайн-сервисов. Был представлен популярный робот с искусственным интеллектом София, продемонстрировавший свои функциональные возможности, обновлен личный кабинет пользователя.

Среди нововведений 2019 г. – внедрение двухфакторной аутентификации и контроль подозрительных действий, которая повысила информационную безопасность, гарантировала конфиденциальность и защиту данных от утрат.

Система обладает высокой гибкостью и может быстро адаптироваться к специфике процессов различных организаций, а искусственный интеллект AI.Sulu значительно уско-

ряет работу с документами, оптимизируя их управление. Искусственный интеллект AI.Sulu является ключевым элементом системы, способным читать и анализировать текстовое содержание многостраничных документов. Это интеллектуальное решение эффективно решает задачу ускорения работы с большими объемами и сложными документами. Одной из ключевых функций системы является автоматическое создание краткого содержания документа, а также поиск схожих документов на основе их содержательной близости (СЭД с ИИ 2025). Это приводит к экономии времени за счет ускоренной обработки многостраничных документов, повышению производительности через автоматизацию анализа и чтения содержания, а также к улучшению удобства рабочего процесса и качества обработки документов, что способствует эффективному управлению документооборотом.

Система DG AI Platform включает различные модули для обработки множества бизнес-процессов. Она охватывает как общий документооборот, так и специализированные решения для кадрового, финансового и других направлений. В частности, модуль общего документооборота автоматизирует работу с входящими, исходящими и внутренними документами, включая их регистрацию, обработку, организацию, отправку, согласование и подписание. Он также поддерживает работу с заявлениями граждан, регистрацию, согласование и отправку протоколов заседаний, а также управление приказами по службе, отправку персональных заданий сотрудникам через онлайн-систему и контроль за их выполнением. Также предусмотрены функции создания, регистрации, хранения и контроля доступа к служебным документам, что значительно повышает удобство и прозрачность документооборота в организации.

Модуль кадрового документооборота автоматизирует полный цикл работы с кадровыми документами, включая процессы приема на работу, отпуска, перевода сотрудников в другие отделы, командировок и увольнений. Он также обеспечивает онлайн-установку рабочего времени сотрудников, проведение опросов и возможность поиска и найма сотрудников через сервис CVHub. Интеграция с системой Enbek.kz позволяет автоматически передавать данные о вакансиях, обеспечивая актуальность информации и упрощая процессы кадрового учета.

Финансовый документооборот в DG AI Platform охватывает работу с договорами, актами выполненных работ, счетами-фактурами и платежными документами. Система позволяет автоматизировать их подписание, подтверждение и подготовку, а также управлять данными через системы «1С: Бухгалтерия» и Электронный финансовый счет (ЭФС). Кроме того, через электронный финансовый аудит организации могут оптимизировать свои процессы, а возможность прямой отправки финансовых документов в административно-хозяйственные отделы ускоряет взаимодействие внутри компании. Также предусмотрен контроль бюджета доходов и расходов в единой системе.

Модуль «Заседания коллегиальных органов» автоматически поддерживает процесс с момента появления вопросов до принятия решений на заседаниях. Он позволяет проводить голосования с использованием ЭЦП, управлять процессами выдвижения вопросов, их автоматическим согласованием, а также хранением и подписанием протоколов. Планирование заседаний с учетом целей и сроков также доступно через систему, обеспечивая контроль за выполнением решений.

Кроме того, система включает сервис DG Market, который предоставляет физическим и юридическим лицам доступ к услугам различных организаций в рамках законодательства. Использование DG Market способствует ускорению бизнес-процессов и улучшению взаимодействия с внешними поставщиками услуг.

В целом DG AI Platform представляет собой решение для автоматизации и оптимизации документооборота, которое охватывает широкий спектр функционала, включая управле-

ние документами, кадрами, финансами и взаимодействием с внешними сервисами (СЭД с ИИ 2025).

В Казахстане, наряду с платформой Documentolog, также используется российская система Directum, которая востребована среди крупных и средних бизнес-компаний. Для того чтобы оценить преимущества и недостатки этих популярных систем на рынке республики, а также их функциональные возможности, требуется провести сравнительный анализ.

IT-компания Directum была основана в России в 2002 г. под названием «Бизнес Люкс» и изначально была нацелена на разработку системы электронного документооборота (Быстрова и др. 2022). В первой версии системы было всего два модуля: «Электронный архив документов» и «Управление бизнес-процессами», которые не удовлетворяли потребности пользователей. В 2003 г. система была полностью обновлена и расширена функционалом, что позволило Directum сделать первый шаг на рынке. С тех пор основная цель компании – предложение современных автоматизированных решений для повышения эффективности работы с документами и управления процессами в организациях, а также снижение служебной нагрузки (Мансурова и др. 2013).

В процессе эволюции система Directum неоднократно модернизировалась с целью расширения функциональных возможностей и трансформации в масштабируемое решение с высоким уровнем функциональности. Четвертая версия платформы, существенно усовершенствованная, обеспечила расширенный спектр функциональных модулей для корпоративных партнеров на международной арене. Directum предложила решения для управления документооборотом (docflow), построения организационных процессов (workflow), эффективного взаимодействия с клиентской базой (CRM), а также ряд дополнительных расширенных функциональностей (Быстрова и др. 2022). По состоянию на 2006 г., система эксплуатировалась в 27 регионах и 40 организациях, а к текущему времени пользователи Directum представлены в Казахстане, Узбекистане, Беларуси и других странах (Перова и др. 2022). Казахстан при этом занимает ведущие позиции среди государств – потребителей данной системы.

На казахстанском рынке функционирует локальная версия платформы – Directum Qaz. Компания – ответчик за внедрение и сопровождение системы – «АрмаДок» – более двух десятилетий успешно осуществляет реализацию проекта и управление процессами внедрения и эксплуатации (Павленко 2023). Организация начала свою деятельность в 2004 г., ориентируясь на внедрение системы на национальном уровне и формирование лучших практик ее использования. Среди корпоративных пользователей системы числятся более 17 000 активных пользователей и 51 предприятие, включая АО «КазМунайГаз» НК, а также 4 организации и свыше 10 000 пользователей в ТОО «KazMinerals Aktogay»; Казахский национальный университет им. аль Фараби, оснащенный 1500 пользователями и интегрированной системой Univer 2.0 с электронными услугами; 15 филиалов МФО «КМФ»; корпоративный фонд «University Medical Center»; страховая компания «Nomad LIFE» с 30 филиалами; 7 дочерних структур «Назарбаев Университет» с более чем 2000 пользователями, а также организации в различных секторах, такие как АО «Astana International Financial Centre», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева и Карагандинский технический университет им. А. Сагынова (Павленко и др. 2023).

Основные функционалы, реализованные в системе Directum, следующие. Модуль управления электронными документами обеспечивает создание, хранение и обработку различных типов документов (тексты, таблицы, изображения и др.), поддержку электронной подписи, структурирование информации, управление правами доступа, ведение истории изменений и эффективный поиск. Модуль делопроизводства регламентирует оформление бумажных документов в соответствии с установленными стандартами и контролирует их

нумерацию согласно классификатору дел. Модуль управления бизнес процессами обеспечивает координацию полного цикла документооборота, выполнение электронных поручений и задач, взаимодействие сотрудников и маршрутизацию действий (Аверьянова и др. 2023).

Модуль управления договорами контролирует регистрацию, согласование и обработку внутренних документов (счета, договоры, акты, письма) и обеспечивает обмен документацией с контрагентами. Модуль управления совещаниями поддерживает планирование и проведение заседаний, формирование списков участников, назначение времени, составление протоколов и их распространение. Функциональность управления взаимодействием с клиентами обеспечивает ведение базы данных по организациям и пользователям, а также управление мероприятиями и коммуникациями, включая встречи, звонки и маркетинговые кампании.

Другие значимые модули включают управление командировками, которое регламентирует оформление заявок, контроль соблюдения правил, обработку авансовых отчетов и обеспечивает аналитическую отчетность; архивные службы для управления традиционными и электронными архивами с соблюдением юридических требований; прием и обработку заявок граждан и организаций с последующей регистрацией и ответами; а также цифровую бухгалтерию, обеспечивающую документооборот с контрагентами, обработку финансовой и налоговой документации с соблюдением корпоративных регламентов (Все решения Directum 2025).

При сравнительном анализе двух современных платформ электронного документооборота – Documentolog AI Platform и Directum RX – можно выделить как общие, так и отличительные особенности, которые отражают их функциональные, технологические и организационные преимущества для автоматизации бизнес процессов (табл. 1).

Прежде всего обе системы предназначены для автоматизации документооборота и управления бизнес процессами на основе цифровых подходов и искусственного интеллекта. Documentolog AI Platform представляет собой гибкую платформу с поддержкой ИИ и no code/low code-технологий, ориентированную на автоматизацию основных и прикладных процессов внутри организаций, включая кадровый, финансовый и общий документооборот, а также взаимодействие с государственными органами и сторонними сервисами через интеграции (1C, SAP, Bitrix24, Enbek и др.). Платформа также включает инструменты аналитики процессов и интеллектуальные подсказки, что обеспечивает ускорение рутинных задач и повышение эффективности работы пользователей.

В свою очередь, Directum RX представляет собой масштабируемое корпоративное ECM/ BPM решение, разработанное для комплексной автоматизации документооборота, бизнес процессов и управления контентом в крупных организациях с большим числом пользователей (до 50 000 одновременно). Система предлагает развитые BPM инструменты для моделирования, исполнения и контроля процессов с использованием графических конструкторов, а также интеграцию с внешними корпоративными системами через открытый API и поддержку no/low code разработки.

Сравнительно стоит отметить преимущества Directum RX:

- более широкий спектр интеллектуальных сервисов, включая генеративный ИИ для автоматической подготовки черновиков документов, аннотаций и анализа содержимого;
- масштабируемость и адаптивность под требования больших корпоративных клиентов и территориально распределенных структур;
- развитые средства интеграции с ERP, CRM, офисными пакетами и другими приложениями, повышая совместимость с существующей ИТ инфраструктурой.

Таблица 1
Сравнительный анализ функциональных возможностей DG AI Platform и Directum RX

Функция	DG AI Platform	Directum RX
ИИ-сервис	AI.Sulu	Arjo
Генеративный ИИ	Доступен	Доступен
Интеллектуальный поиск	Доступен: быстрый поиск по текстам документов	Доступен: расширенный поиск через Smart Search
Поддержка языков	Казахский, русский	Русский, английский (языки версий для контрагентских партнеров)
Возможности	Общий документооборот	Управление электронными документами
	Кадровый документооборот (HRM)	Автоматизации бизнес-процессов
	CVHub	HR Pro
	Финансовый документооборот	Управление взаимодействием с клиентами
	Процессы договоров (CLM)	Управление корпоративным контентом (ESM)
	Шаблоны/маршруты документов	Финансовый архив
	Управление планами/совещаниями	Долгосрочный архив
	Автоматизация работы коллегиальных органов	Управление календарными планами и заданиями
	Публикация онлайн-услуг DG Market	Управление совещаниями Командировки и авансовые отчеты
Анализ данных	Ограниченный: ориентирован на документооборот	Расширенный: управление проектами и прогнозирование задач
OCR (распознавание текста)	Доступен	Доступен
Адаптация к рынку Казахстана	Высокая: адаптирован для государственных учреждений и образовательной сферы	Средняя: предназначен для международных корпораций и проектов

Функциональные возможности искусственного интеллекта в системе Documentolog AI Platform составляют 41,7% от общего функционала, что свидетельствует о ее ориентации на потребности местного рынка. В отличие от этого, платформа Directum RX предлагает более широкий спектр современных решений, охватывая 58,3% ее общего функционала, что позволяет эффективно автоматизировать более сложные задачи.

Современные системы электронного документооборота (ЭДО) предоставляют значительные преимущества в автоматизации бизнес-процессов, однако они также сопряжены с рядом рисков, связанных с безопасностью и надежностью обработки информации (Береснева 2004: 325-326). Поскольку бизнес-процессы организаций полностью зависят от ЭДО, необходимо учитывать риск утечки конфиденциальной информации (кража данных, изменение маршрута документа, угрозы при его обработке); риск доступности (угрозы, связанные с вредоносным ПО, кибератаками и сетевыми взломами); риск целостности информации (несанкционированное изменение, потеря или повреждение данных). Для минимизации этих рисков требуется внедрение принципов высокого уровня защиты данных, определение компетенций доступа, установление строгого контроля и регламентация ис-

пользования и хранения документов. В связи с этим важным шагом является проведение сравнения и анализа аспектов информационной безопасности в системах Documentolog и Directum, чтобы оценить их способность обеспечивать необходимую защиту данных.

Таблица 2
Аспекты информационной безопасности DG AI Platform и Directum RX

№	Аспект безопасности	DG AI Platform	Directum RX
1	Авторизация и аутентификация	Поддержка Kerberos, SAML, OAuth 2.0, OpenID Connect, SSO	Двухфакторная аутентификация, логирование, SSO
2	Шифрование данных	Алгоритмы ГОСТ, RSAi, шифрование SSL/TLS	Шифрование SSL, хранение данных с использованием шифрования
3	Мониторинг действий пользователей	Вывод логов, внешняя интеграция	Логирование через SIEM
4	Безопасность инфраструктуры	Настройка DMZ-контуров, изолированное размещение	Контейнеризация, http-сессии
5	ЭЦП	Квалифицированные/неквалифицированные подписи (RSA, ГОСТ)	Подписание с использованием ЭЦП (eGov QR)
6	Резервное копирование	+	+
7	Сертификаты и стандарты	Лицензии ФСБ, ФСТЭК, сертификаты ФСТЭК	Сертификат СТ РК ISO 15408, сертификат надежности Tier III

Как видно из таблицы 2, принципы и требования к информационной безопасности в системах Directum RX и DG AI Platform обеспечивают надежность их использования. В системе Documentolog AI Platform уделяется большое внимание соблюдению требований и стандартов информационной безопасности. В то же время система Directum RX демонстрирует высокий уровень соблюдения требований к информационной целостности и безопасности каналов передачи данных, что обеспечивает многоуровневую защиту информации.

Несмотря на общие черты и преимущества, между продуктами были выявлены различия в их функциональных возможностях. Так, интеллектуальные решения Directum RX на 10,6% превосходят функциональность ИИ Documentolog AI Platform. Этот результат подчеркивает необходимость дальнейшего совершенствования автоматизации процессов управления документами с использованием ИИ в Documentolog AI Platform. Для полного удовлетворения потребностей отечественного рынка важными аспектами остаются гибкость, надежность и уровень удовлетворенности пользователей национальным продуктом.

Documentolog AI Platform демонстрирует преимущество в локальной адаптации под нужды казахстанского рынка, включая глубокую интеграцию с государственными сервисами и возможность автоматизации как внутренних, так и внешних бизнес задач без существенной технической подготовки. Платформа также ориентирована на малый и средний бизнес с гибкой настройкой и возможностью быстрого внедрения при относительно низких начальных затратах.

В контексте применения ИИ: и казахстанская, и российская системы используют искусственный интеллект, однако Directum RX обладает более развитой функциональной составляющей ИИ, способной не только ускорять рутинные операции, но и создавать содержательные текстовые документы и выполнять семантический анализ. Documentolog AI Platform делает акцент на автоматизацию стандартных процедур документооборота и предлагает пользователю интуитивно понятные интеллектуальные подсказки и аналитические функции.

Таким образом, Directum RX выступает более предпочтительным выбором для крупных корпоративных структур и сложных BPM задач, требующих глубокого анализа, мощной интеграции и масштабируемости. Documentolog AI Platform, в свою очередь, обладает значительным преимуществом для локального бизнеса, особенно малого и среднего масштаба, а также для организаций, ориентированных на тесную интеграцию с государственными и цифровыми сервисами Казахстана, обеспечивая при этом гибкую настройку процессов и удобство внедрения.

Обсуждение

Результаты анализа показывают, что обе системы – Documentolog и Directum – демонстрируют значительные преимущества в автоматизации документооборота и управлении бизнес-процессами. Однако их развитие и применение имеют различный контекст.

В Казахстане Documentolog адаптирована под национальные потребности и активно интегрируется с локальными платформами, такими как Enbek.kz, Kundelik.kz, E-otinish, а также с популярными сервисами (Zoom, 1С: Бухгалтерия). Это свидетельствует о стремлении компании создать экосистему, максимально учитывающую специфику внутреннего рынка и государственные цифровые инициативы. Таким образом, Documentolog выступает не только как корпоративное решение, но и как инструмент поддержки национальной цифровизации.

В России Directum ориентируется на универсальные решения для крупных организаций. Продукты Directum Solo, Directum Jazz и Directum Bot обеспечивают комплексное управление задачами, документооборотом и коммуникацией. Особое внимание уделяется моделированию бизнес-процессов, расчету показателей эффективности и обучению персонала. Это отражает более зрелый рынок, где ключевым фактором является масштабируемость и соответствие корпоративным стандартам.

Сравнение показывает, что Documentolog делает акцент на локализацию и интеграцию с национальными сервисами, а Directum – на универсальность и технологическую глубину. Ограничением казахстанского кейса является относительно небольшая база внедрений и зависимость от национальной инфраструктуры, тогда как российский опыт демонстрирует более широкое распространение, но сильную привязку к локальным нормативным требованиям.

Практическое значение заключается в том, что опыт Directum может быть полезен Казахстану для масштабирования ИИ-решений, а Documentolog интересен России как пример адаптации платформы к специфике национального рынка. В будущем перспективным направлением исследований является интеграция интеллектуальных возможностей обеих систем, что позволит создать совместные цифровые экосистемы и повысить эффективность транснационального документооборота.

Заключение

Формирование и эволюция генеративных ИИ-моделей сыграли ключевую роль в развитии интеллектуальных функций в составе СЭД. Начиная с первых алгоритмов автоматизации и заканчивая современными широко известными системами уровня GPT и Gemini, произошел качественный переход в парадигме обработки любой документальной информации. Указанные генеративные ИИ-модели обеспечивают высокое качество и оперативность выполнения задач по генерации документов, их кластеризации, содержательному анализу и прогнозированию, что в целом способствует росту продуктивности и комплексной результативности работы.

Тем не менее, наряду с преимуществами этих инновационных моделей, крайне важно не оставлять без внимания и их недостатки. Проведенное исследование позволило выявить ряд проблем, связанных с применением генеративного ИИ. В частности, отмечены недостаточная адаптация к казахскоязычной терминологии, вопросы качества

при содержательном анализе документов, логические искажения, отсутствие интерпретации при кластеризации, а также предоставление ответов без ссылки на надлежащие источники. Все эти аспекты являются значимыми факторами, препятствующими формированию полного доверия к системе.

На международной арене в целях устранения подобных проблем были приняты документы, определяющие нормы этики и безопасности ИИ. Так, в 2021 г. под руководством ЮНЕСКО был утвержден рекомендательный документ по вопросам этики ИИ и обеспечения равенства. В 2024 г. Европейским Союзом был принят закон об ИИ, наряду с опытом США и других государств. Кроме того, правила, утвержденные международными организациями по стандартизации ISO и IEC, подчеркивают важность обеспечения справедливости, прозрачности и безопасности ИИ-решений как глобального прогресса. При этом каждая страна вырабатывает собственные подходы к регулированию развития и применения интеллектуальных систем на основе стратегических документов, нормативных актов и регламентов безопасности. Явными примерами выступают такие государства, как Великобритания, Китай, Германия и Франция, чьи нормативные документы ориентированы на приоритет национальных интересов в контексте глобального стратегического направления.

К этому глобальному процессу присоединился и Казахстан, где с 2024 г. были обозначены конкретные плановые шаги по увеличению количества отечественных интеллектуальных решений и стартапов в сфере ИИ. В рамках этого направления была запущена программа Industrial AI Accelerator, а отечественные разработки, такие как Documentolog AI.Sulu, Smart AI и Smart Bridge, стали основным драйвером развития национальной интеллектуальной инновационной системы. В данном контексте система Documentolog AI Platform рассматривалась как пример интеллектуального СЭД, основанного на отечественной модели ИИ. Согласно официальным данным число организаций, подключенных к платформе, превышает 120 тысяч, а количество пользователей – более 1 миллиона, что делает ее лидером на отечественном рынке СЭД.

Результаты исследования показали, что главным преимуществом системы является наличие интеллектуального модуля AI.Sulu, предоставляющего такие функции, как определение типа и содержания новых документов, генерация, поиск и сопоставление аналогичных документов, сокращенное представление содержания и кластеризация объемных документов. Согласно полученным данным использование системы позволяет повысить производительность труда в среднем на 15-30%, хотя вместе с тем были выявлены и отдельные недостатки. Для их определения был проведен сравнительный анализ с популярной на казахстанском рынке российской интеллектуальной системой Directum RX. Результаты показали, что эффективность Documentolog составила 47,7%, в то время как Directum RX достигла показателя 58,3%.

Данный анализ, не отрицая отдельных преимуществ зарубежных продуктов, подчеркивает необходимость стратегического совершенствования отечественных решений. Согласно данным Бюро национальной статистики РК 30,5% установленных в Казахстане систем приходится на российские продукты, что позволяет определить основного зарубежного партнера страны. Однако такая зависимость влечет за собой проблемы, связанные с информационной безопасностью, точностью, языковой поддержкой и прямым переводом, а также демонстрирует зависимость сопровождения от внешнего рынка, что тормозит развитие импортозамещения.

Государственные меры системной поддержки в рамках политики импортозамещения проявляются в финансировании и развитии национальных проектов, таких как Alem-AI, KazLLM и AICA. В соответствии с Концепцией развития искусственного интеллекта в Казахстане на 2024–2029 гг., среди приоритетных задач, определяемых Комитетом по разви-

тию ИИ и инноваций, – формирование государственной политики, утверждение этических норм применения ИИ и разработка конкретного законодательства. Это является ключевым шагом, направленным на укрепление кадрового потенциала, формирование национальных технологических инноваций и создание конкурентоспособных решений на международной арене.

Вместе с тем, возможности ИИ для генерации, распознавания, классификации, поиска и нахождения содержимого документов требуют дальнейшего расширения и совершенствования. Это могут быть инструменты автоматической генерации ответов, автоматической маршрутизации сотрудников, предсказательной кластеризации и экспертного анализа.

Не менее важный вопрос – полноценная реализация потенциала казахского языка. На основе крупных отечественных языковых моделей, таких как KazLLM, важно обеспечить безошибочную генерацию и формулирование казахскоязычных документов. Это станет реальным механизмом полноценного применения государственного языка в цифровой среде и основным условием технологического обеспечения языковой поддержки.

Развитие отечественных интеллектуальных СЭД-решений должно рассматриваться в качестве стратегического приоритета. Это позволит не только повысить конкурентоспособность отечественного IT-сектора, но и укрепить цифровой суверенитет страны.

Литература

AI-документооборот 2025 – AI-документооборот. <https://documentolog.com/od> (дата обращения: 13.05.2025).

Armadoc.kz 2025 – *Информация о группе компаний Армадок*. https://armadoc.kz/?page_id=120 (дата обращения: 22.05.2025).

Directum Qaz 2025 – Directum Qaz. Интеллектуальная система управления цифровыми процессами и документами. <https://www.directum.ru/partners/sng/qazaqstan> (дата обращения: 22.05.2025).

Аверьянова и др. 2023 – Аверьянова А.Н., Атанов В.В., Кеся М.С., Можнов Е.С. *Использование интеллектуальных микросервисов в современных системах электронного документооборота*. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-intellektualnyh-mikroservisov-v-sovremennyh-sistemah-elektronnogo-dokumentoborota-qazaqstan> (дата обращения: 22.05.2025).

Береснева 2004 – Береснева Е. А. *Автоматизация работы с документами: от простого к сложному. Документ. Архив. История. Современность*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2004. Вып. 4. С. 320-338.

Быстрова и др. 2022 – Быстрова Е.С., Габидуллина Я.Р., Демченко С.А. *Аспекты классификации систем электронного документооборота при построении комплексных ИТ-решений. Вестник магистратуры*. 2022. № 4-4 (127). 23 с.

Все решения Directum 2025 – *Все решения Directum*. <https://www.directum.ru/solutions> (дата обращения: 22.05.2025).

Генеративный ИИ для работы с документами 2025 – *Генеративный искусственный интеллект для работы с документами*. <https://www.directum.ru/products/directum/intelligence/generative-ai> (дата обращения: 22.05.2025).

Закон РК «Об ИИ» 2025 – *Закон Республики Казахстан «Об искусственном интеллекте» от 17 ноября 2025 года № 230-VIII ЗПК*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230> (дата обращения: 30.11.2025).

Мансурова и др. 2013 – Мансурова Н.А., Пылина М.С. *Стратегии внедрения систем электронного документооборота в организациях*. <https://cyberleninka.ru/article/n/strategii-vnedreniya-sistem-elektronnogo-dokumentoborota-v-organizatsiyah> (дата обращения: 22.05.2025).

О компании Documentolog 2025 – *О компании Documentolog*. <https://documentolog.com/history> (дата обращения: 13.05.2025).

Отчет «GOVERNMENT-AI-READINESS-INDEX» 2025 – *Отчет «GOVERNMENT-AI-READINESS-INDEX-2025»*. <https://oxfordinsights.com/ai-readiness/government-ai-readiness-index-2025/> (дата обращения: 19.01.2026).

Павленко и др. 2023 – Павленко А.Р., Сумская Е.С. Искусственный интеллект в системе электронного документооборота. *Тенденции развития науки и образования*. 2023. № 98-10. С. 96-99.

Перова и др. 2022 – Перова М.В., Сибилева А.А. Искусственный интеллект в системах электронного документооборота. *Тенденции развития науки и образования*. 2022. № 81-2. С. 33-36.

Постановление РК 2024 – *Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 года № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 годы»*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230> (дата обращения: 30.11.2025).

Решение Documentolog 2025 – *Решение Documentolog для автоматизации документооборота*. <https://apicom.documentolog.com/1727367061> (дата обращения: 14.05.2025).

СЭД с ИИ 2025 – *Система электронного документооборота с искусственным интеллектом в системе Documentolog*. <https://documentolog.com/kz/blog/sed> (дата обращения: 16.01.2025).

References

AI-dokumentooborot 2025 – AI-dokumentooborot. <https://documentolog.com/od> (accessed 13.05.2025) (in Russian)

Armadoc.kz 2025 – *Informacija o gruppe kompanij Armadok*. https://armadoc.kz/?page_id=120 (accessed 22.05.2025) (in Russian)

Aver'janova 2023 – Aver'janova A.N., Atanov V.V., Kesja M.S., Mozhnov E.S. *Ispol'zovanie intellektual'nyh mikroservisov v sovremennyh sistemah jelektronного dokumentooborota*. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-intellektualnyh-mikroservisov-v-sovremennyh-sistemah-elektronного-dokumentooborota> (accessed 22.05.2025) (in Russian)

Beresneva 2004 – Beresneva E. A. *Avtomatizacija raboty s dokumentami: ot prostogo k slozhnomu. Document. Archive. History. Modernity*. Yekaterinburg: Ural University Press, 2004. Vol. 4. P. 320-338. (in Russian)

Bystrova 2022 – Bystrova E.S., Gabidullina Ja.R., Demchenko S.A. *Aspekty klassifikacii sistem jelektronного dokumentooborota pri postroenii kompleksnyh IT-reshenij. Master's Bulletin*. 2022. No 4-4 (127). 23 p. (in Russian)

Directum Qaz 2025 – Directum Qaz. *Intellektual'naja sistema upravlenija cifrovymi processami i dokumentami*. <https://www.directum.ru/partners/sng/qazaqstan> (accessed 22.05.2025) (in Russian)

Generativnyj II dlja raboty s dokumentami 2025 – *Generativnyj iskusstvennyj intellekt dlja raboty s dokumentami*. <https://www.directum.ru/products/directum/intelligence/generative-ai> (accessed 22.05.2025) (in Russian)

Mansurova 2013 – Mansurova N.A., Pylina M.S. *Strategii vnedrenija sistem jelektronного dokumentooborota v organizacijah*. <https://cyberleninka.ru/article/n/strategii-vnedreniya-sistem-elektronного-dokumentooborota-v-organizatsiyah> (accessed 22.05.2025) (in Russian)

O kompanii Documentolog 2025 – *O kompanii Documentolog*. <https://documentolog.com/history> (accessed 13.05.2025) (in Russian)

Otchet «GOVERNMENT-AI-READINESS-INDEX» 2025 – *Otchet «GOVERNMENT-AI-READINESS-INDEX-2025»*. <https://oxfordinsights.com/ai-readiness/government-ai-readiness-index-2025/> (accessed 19.01.2026) (in Russian)

Pavlenko 2023 – Pavlenko A.R., Sumsckaja E.S. *Iskusstvennyj intellekt v sisteme jelektronного dokumentooborota. Trends in the Development of Science and Education*. 2023. No 98-10. P. 96-99. (in Russian)

Perova 2022 – Perova M.V., Sibileva A.A. *Iskusstvennyj intellekt v sistemah jelektronного dokumentooborota. Trends in the Development of Science and Education*. 2022. No 81-2. P. 33-36. (in Russian)

Postanovlenie RK 2024 – *Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 24 ijulja 2024 goda № 592 «Ob utverzhdenii Konceptii razvitija iskusstvenного intellekta na 2024–2029 gody»*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230> (accessed 30.11.2025) (in Russian)

Reshenie Documentolog 2025 – *Reshenie Documentolog dlja avtomatizacii dokumentooborota*. <https://apicom.documentolog.com/1727367061> (accessed 14.05.2025) (in Russian)

SJeD s II 2025 – *Sistema jelektronного dokumentooborota s iskusstvennym intellektom v sisteme Documentolog*. <https://documentolog.com/kz/blog/sed> (accessed 16.01.2025) (in Russian)

Vse reshenija Directum 2025 – *Vse reshenija Directum*. <https://www.directum.ru/solutions> (accessed 22.05.2025): 22.05.2025) (in Russian)

Zakon RK «Ob II» 2025 – *Zakon Respubliki Kazahstan «Ob iskusstvennom intellekte» ot 17 nojabrja 2025 goda № 230-VIII ZRK*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230> (accessed 30.11.2025) (in Russian)

Сведения об авторах

Сауле Ауқеновна Жақишева – доктор исторических наук, профессор кафедры всемирной истории, историографии и источниковедения, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, adiconilau@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0319-298X>

Айжан Серікқызы Көбеген – HR-менеджер, ТОО «Q4Business Group», Алматы, Казахстан, ayzhan.kobegen@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0003-4282-2192>

Авторлар туралы мәлімет

Сәуле Ауқенқызы Жәкішева – тарих ғылымдарының докторы, профессор, дүниежүзілік тарих, тарихнама және деректану кафедрасының профессоры, әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, adiconilau@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0319-298X>

Айжан Серікқызы Көбеген – HR-менеджер, «Q4Business Group» ЖШС, Алматы, Қазақстан, ayzhan.kobegen@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0003-4282-2192>

Information about authors

Saule A. Zhakisheva – Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of World History, Historiography, and Source Studies, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan, adiconilau@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0319-298X>

Aizhan S. Kobegen – HR Manager, Q4Business Group LLP, Almaty, Republic of Kazakhstan, ayzhan.kobegen@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0003-4282-2192>

Сандық трансформация институттық сын ретінде: архивтердің болашағына көзқарас

«Жаңа Архив» журналының редакциясы архивтану, құжаттану, архив ісі, деректану, тарих және құқық салаларындағы жетекші сарапшылардың пікірлерін оқырмандарға таныстыруға арналған жарияланымдар сериясын жалғастыруда. Бүгін редакцияның сұрақтарына әлеуметтанушы, тарихшы және архивист, Америкалық физика институтының (American Institute of Physics (AIP, АҚШ) бас ғылыми қызметкері д-р Trevor Owens жауап береді.

AIP – 1931 жылы физика ғылымын дамыту, сондай-ақ физика және оған іргелес ғылым салаларындағы білімді қолдау мен тарату мақсатында құрылған беделді коммерциялық емес ұйым. Ол физикалық қоғамдарды біріктіреді, жоғары дәйексөзделетін ғылыми журналдарды шығарады, конференция материалдарын жариялайды және физика саласындағы дәйексөз келтіру стандарттарын әзірлейді.

Т. Оуэнс AIP ұйымындағы әлеуметтанушылар, тарихшылар, кітапханашылар мен архившілерден тұратын топтарға жетекшілік етеді. Олар зерттеулер мен талдаулар арқылы физика ғылымдарының дамуына ықпал етіп, ғылыми мұраны тереңірек түсінуге және болашақтағы прогреске ықпал етуге бағытталған жұмыстар жүргізеді.

AIP-ке келгенге дейін Т. Оуэнс Конгресс кітапханасында (Library of Congress) цифрлық қызметтер директоры лауазымын атқарған, сондай-ақ Музей және кітапхана қызметтері институтында (Institute of Museum and Library Services (IMLS) және Рой Розенцвейг атындағы Тарих және жаңа медиа орталығында (Roy Rosenzweig Center for History and New Media) жұмыс істеген. Осы қызметтерінің арқасында ол ғылым тарихын зерттеу, кітапханалар мен архивтерді басқару, сондай-ақ әлеуметтік ғылымдар саласындағы қолданбалы зерттеулер жүргізу бойынша мол тәжірибе жинақтады. 2023 жылы ол AIP-тің тарих, кітапханалар және архивтер саласындағы бағдарламаларының болашақтағы дамуының стратегиялық көрінісін әзірлеумен айналысқан AIP сараптамалық комиссиясының мүшесі болды.

Т. Оуэнс – бірнеше ғылыми еңбектердің авторы. Олардың қатарында «Mecha-Archivists: Envisioning the Role of Software in the Future of Archives». Talk presented at the Radcliffe Workshop on Technology and Archival Processing (Harvard University, 2014); «The Theory and Craft of Digital Preservation: An Introduction» (Johns Hopkins University Press. Baltimore, MD, 2018); «A Good Jobs Strategy for Libraries (Library Leadership & Management. 35 (3). 2021); «After Disruption: A Future for Cultural Memory» (University of Michigan Press. Ann Arbor, MI, 2023) еңбектері бар.

Қазіргі таңда цифрлық трансформация құжаттық мұраны сақтау, сипаттау және пайдалану тәсілдерін түбегейлі өзгертіп отыр. Дәстүрлі түрде сақтау орны ретінде қабылданған архивтер біртіндеп ақпаратты басқарудың жоғары технологиялық орталықтарына айналууда. Мұнда электрондық жүйелер, деректерді өңдеу технологиялары және дереккөздерге қолжетімділіктің жаңа форматтары маңызды рөл атқарады. Осындай жағдайда архивтану, ақпараттық технологиялар және деректерді басқару салаларындағы құзыреттерге ие мамандардың кәсіби сараптамасы ерекше маңызға ие.

Жарияланып отырған сұхбатта сарапшы архивтік жұмыстың тәжірибесін бүгіннің өзінде өзгертіп жатқан технологиялық шешімдер, жаңа буын мамандарына қажетті құзырет-

тер және цифрлық ортаның қарқынды дамуы жағдайында архивтердің алдында ашылып отырған мүмкіндіктер туралы ой бөліседі. Т. Оуэнстың көзқарасы кейбір қалыптасқан тәсілдермен толық сәйкес келе бермейді. Сондықтан ол тек архив саласының мамандарын ғана емес, сонымен қатар цифрландыру дәуірінде құжаттық мұраны басқару мәселелерімен айналысатын барлық мамандардың қызығушылығын тудырады.

2026 жылдың маусым айында Қазақстан Республикасы Президентінің архивінде өтетін «Digital Archive. ЕХРО» атты III Халықаралық архившілер конгресі қарсаңында сарапшының құжаттарды сипаттау мен іздеу барысында жасанды интеллектіні қолдану, сондай-ақ ұлттық цифрлық мұраны басқарудағы мүмкіндіктер мен тәуекелдер туралы ой-пікірлері ерекше қызығушылық тудырады.

Цифровая трансформация как институциональный вызов: взгляд на будущее архивов

Редакция журнала «Жаңа Архив» продолжает серию публикаций, в которой знакомит своих читателей с мнением ведущих экспертов в области архивоведения, документоведения, архивного дела, источниковедения, истории и права. Сегодня на вопросы редакции отвечает социолог, историк и архивист, главный научный сотрудник Американского института физики (American Institute of Physics (AIP, США) д-р Тревор Оуэнс.

AIP – авторитетная некоммерческая организация, созданная в 1931 г. для развития физической науки, поддержки и распространения знаний в области физики и смежных дисциплин. Она объединяет физические общества, выпускает высокоцитируемые научные журналы, публикует материалы конференций и разрабатывает стандарты цитирования в физике. Т. Оуэнс осуществляет руководство группами социологов, историков, библиотекарей и архивистов AIP, которые занимаются вопросами развития физических наук посредством исследований и анализа, направленных на улучшение понимания наследия и содействие будущему прогрессу.

До прихода в AIP Т. Оуэнс занимал должность директора цифровых услуг в Библиотеке Конгресса США, работал в Институте музейных и библиотечных услуг (Institute of Museum and Library Services (IMLS) и Центре истории и новых медиа им. Роя Розенцвейга (Roy Rosenzweig Center for History and New Media). Благодаря этому он приобрел обширный опыт и знания в области исследований истории науки, руководства и управления библиотеками и архивами, а также прикладных исследований в области социальных наук. В 2023 г. он был членом экспертной комиссии AIP, занимавшейся разработкой стратегического видения будущего программ AIP в области истории, библиотек и архивов.

Т. Оуэнс – автор трудов «Mecha-Archivists: Envisioning the Role of Software in the Future of Archives». Talk presented at the Radcliffe Workshop on Technology and Archival Processing (Harvard University, 2014); «The Theory and Craft of Digital Preservation: An Introduction» (Johns Hopkins University Press. Baltimore, MD, 2018); «A Good Jobs Strategy for Libraries (Library Leadership & Management. 35 (3). 2021); «After Disruption: A Future for Cultural Memory» (University of Michigan Press. Ann Arbor, MI, 2023).

Цифровая трансформация сегодня кардинально меняет способы сохранения, описания и использования документального наследия. Архивы, традиционно воспринимавшиеся как пространство хранения, постепенно становятся высокотехнологичными центрами управления информацией, где важную роль играют электронные системы, технологии обработки данных и новые форматы доступа к источникам. В этих условиях особую значимость приобретает профессиональная экспертиза специалистов, обладающих необходимыми компетенциями в области архивоведения, информационных технологий и управления данными.

В публикуемом интервью эксперт рассуждает о том, какие технологические решения уже сегодня меняют практику архивной работы, какие компетенции становятся необходимыми для специалистов нового поколения и какие перспективы открываются перед архивами в условиях стремительного развития цифровой среды. Взгляд Т. Оуэнса не во всем совпадает с общеустоявшимися подходами. Этим он привлекает не только представителей профессионального сообщества архивистов, но и всех, кто занимается вопросами управления документальным наследием в эпоху цифровизации. В преддверии III Международного конгресса архивистов «Digital Archive. ЕХРО», который пройдет в июне 2026 г. на площадке Архива Президента Республики Казахстан, интересны размышления эксперта об использовании ИИ для описания и поиска, а также о возможностях и рисках для управления национальным цифровым наследием.

Digital Transformation as an Institutional Challenge: A Perspective on the Future of Archives

The editorial board of the journal “Zhana Archive” continues its series of publications introducing readers to the opinions of leading experts in archival science, records management, archival practice, source studies, history, and law. Today, the editorial board’s questions are answered by sociologist, historian, and archivist Trevor Owens, Chief Research Scientist at the American Institute of Physics (AIP, USA).

AIP is a leading non-profit organization founded in 1931 to advance the physical sciences and to support and disseminate knowledge in physics and related disciplines. It brings together physical societies, publishes highly cited scientific journals, produces conference proceedings, and develops citation standards in physics. T. Owens leads teams of sociologists, historians, librarians, and archivists at AIP who work on advancing the physical sciences through research and analysis aimed at improving understanding of the field’s heritage and supporting future progress.

Before joining AIP, T. Owens served as Director of Digital Services at the Library of Congress, and worked at the Institute of Museum and Library Services (IMLS) and the Roy Rosenzweig Center for History and New Media. Through this work, he gained extensive experience in the study of the history of science, as well as in the leadership and management of libraries and archives, and in applied research in the social sciences. In 2023, he served as a member of an AIP expert commission that developed a strategic vision for the future of AIP programs in history, libraries, and archives.

T. Owens is the author of several works, including «Mecha-Archivists: Envisioning the Role of Software in the Future of Archives». Talk presented at the Radcliffe Workshop on Technology and Archival Processing (Harvard University, 2014); «The Theory and Craft of Digital Preservation: An Introduction» (Johns Hopkins University Press. Baltimore, MD, 2018); «A Good Jobs Strategy for Libraries (Library Leadership & Management. 35 (3). 2021); «After Disruption: A Future for Cultural Memory» (University of Michigan Press. Ann Arbor, MI, 2023).

Today, digital transformation is fundamentally changing the ways in which documentary heritage is preserved, described, and used. Archives, traditionally perceived as spaces of storage, are gradually becoming high-tech centers for information management, where electronic systems, data processing technologies, and new formats of access to sources play an increasingly important role. In this context, the professional expertise of specialists possessing competencies in archival science, information technology, and data management is becoming particularly significant.

In the published interview, the expert reflects on which technological solutions are already transforming archival practice, which competencies are becoming essential for a new generation of specialists, and what prospects are opening up for archives in the rapidly developing digital

environment. Owens' perspective does not always coincide with established approaches. For this reason, it attracts the attention not only of the professional archival community but also of everyone engaged in the management of documentary heritage in the era of digitalization.

On the eve of the III International Congress of Archivists "Digital Archive. EXPO", which will be held in June 2026 at the Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, the expert's reflections on the use of artificial intelligence for description and search, as well as on the opportunities and risks associated with managing national digital heritage, are of particular interest.

1. About the "craft" of digital preservation: *In your book "The Theory and Craft of Digital Preservation" (2018), you focus on the long-term sustainability of data. What hidden threats to digital archives remain most relevant in an era of rapid change in formats and technologies?*

When we talk about threats to digital preservation, the issues that tend to come first to mind are technological. Archivists often worry about whether a file format will become obsolete, how many copies of files should be maintained, or how frequently fixity checks should be run to ensure that files have not been altered. These are all important technical and practical questions. However, in my experience the most significant threats to digital preservation are not technological but organizational.

In *The Theory and Craft of Digital Preservation*, I argue that digital preservation is primarily a problem of organizational and resource management planning rather than a problem of technology. The long-term survival of digital collections depends on whether organizations can sustain the staffing, funding, and institutional commitment required to maintain them over time. Technologies change quickly, but well-supported institutions can adapt to those changes.

The hidden threat to digital archives, then, is not primarily technological change. It is the risk that organizations underestimate the long-term commitments required to sustain digital collections. Successful digital preservation programs therefore focus not only on technical infrastructure but also on building durable institutions, stable workflows, and clear policies that can persist through inevitable technological transitions.

Beyond this, there is a broader social dimension to preservation. The long-term future of digital archives ultimately depends on whether the communities they serve continue to value them. Archives persist because stakeholders – governments, funders, researchers, and the public – are willing to invest resources in maintaining them. In the final chapter of *The Theory and Craft of Digital Preservation* I discuss how preservation ultimately rests on these ongoing commitments of support. I explore this idea further in my more recent book, *After Disruption: A Future for Cultural Memory*, where I argue that the future of archives depends on their ability to demonstrate value, cultivate trust, and remain meaningful to the communities whose histories they preserve.

2. Strategic priorities for the development of archives: *As the first researcher at the American Institute of Physics and with experience working at the Library of Congress, what do you think should be a priority for the national Archives in the first 5 years of its digital transformation?*

I cannot speak directly to the particular issues that archivists in Kazakhstan may be facing. You and your colleagues will naturally be far better positioned to understand the specific institutional, legal, and cultural contexts shaping your work. However, drawing on my experience working in the United States, as well as my experience as a Fulbright Specialist working with the National Library of Kosovo on its digital strategy, I would suggest that the first years of digital transformation should focus on building sustainable institutional foundations.

In many discussions of digital transformations, the emphasis falls heavily on selecting new technologies or implementing new software systems. While those choices matter, but they can

often obscure the need to focus time and effort on more fundamental questions regarding how to ensure that an institution has the long-term capacity to sustain digital collections and services. Digital preservation and digital access are ongoing processes, not one-time projects. For this reason, it is critical that institutions continually prioritize building durable policies, workflows, and staffing models that can continue to operate through inevitable technological change.

A first priority in this context, is ensuring that archives clearly demonstrate their value to the communities they serve. Archives exist within broader social and political ecosystems. Their long-term sustainability depends on whether researchers, policymakers, educators, and the public see them as meaningful and worth supporting. In *After Disruption: A Future for Cultural Memory*, I argue that cultural heritage institutions need to focus on creating opportunities for stakeholders to find meaning, connection, and belonging through engagement with collections. Institutions that cultivate those relationships are more likely to maintain the long-term support necessary for preserving digital heritage.

A second priority is investing in the people who make archival work possible. Digital archives ultimately depend on skilled staff who can design workflows, manage systems, and continually adapt to new forms of information. In my work on organizational strategy in libraries and archives, I have argued that institutions should focus on creating “good jobs” for staff – roles that provide stability, opportunities for learning, and the authority to improve workflows and systems. When staff are empowered and supported, organizations become far more resilient in the face of technological and organizational change.

In short, digital archives work must focus less on specific technologies and more on building strong institutions: organizations that demonstrate public value, invest in their staff, and develop policies and workflows that can sustain digital collections over the long term.

3. Digital forensics and integrity: *Kazakhstan is increasingly dealing with “digital” and “electronic” documents. How can digital archivistics tools (like the ones you’ve worked with) help ensure the legal authenticity of these documents so that future generations can trust them as historical evidence?*

The integrity of digital collections ultimately rests on the same foundation that has always supported archival trust: clear documentation of provenance and careful control of the chain of custody. What changes in the digital environment is that we have new technical tools that allow us to document and verify those processes in more precise ways.

A key practice is the creation of fixity information when digital materials are received. Fixity data—often generated through cryptographic hash values creates a unique fingerprint for a file at a specific moment in time. By recording this information when a file is accessioned and periodically checking it later, archives can verify that the file has not been altered. This process provides strong evidence that the digital object being preserved today is identical to the one originally received.

In an ideal workflow, archives also receive fixity information from the records creator or transferring institution. When both the sender and the archive generate and compare these values, it becomes possible to verify that the files received are exactly the ones that were transmitted. Many digital preservation systems and open-source tools now support these processes as part of routine ingest workflows.

It is important to emphasize, however, that these technologies support rather than replace archival practices. Tools alone do not ensure authenticity. Trust emerges from well-designed policies, documented workflows, and careful recordkeeping about how materials were received, processed, and managed over time.

Even in situations where sophisticated tools cannot yet be implemented, simpler checks – such as verifying file counts, file sizes, and directory structures – can still provide useful evidence that content has remained stable. Over time, integrating these checks into systematic workflows allows

archives to build a documented record demonstrating that digital materials have been responsibly stewarded.

4. The problem of selection and evaluation: *Due to the "tsunami" of digital data, the old methods of manual processing/evaluation become impossible. In conditions of data redundancy, how can archives effectively assess the value of a document, while maintaining an objective and representative picture of the era for future historians?*

It is important to begin by recognizing that archives have never preserved everything. In fact, archives have never preserved most things. The historical record has always been shaped by processes of selection and as a result, deselection. When we begin from this understanding, the tsunami you mention is far more manageable. Our task is not to save everything but to ensure that the most meaningful and representative materials, which we have the capacity and resources to handle, are preserved with care.

The digital environment changes the scale of the problem, but it does not fundamentally change the underlying task. Archivists still need to make decisions about value, context, and representation. What does change is the way those decisions are implemented. Because digital materials often exist in large homogeneous sets and structured forms, archivists frequently need to think about selection and processing at scale.

In *The Theory and Craft of Digital Preservation*, I describe this shift as moving from working with tweezers to working with a shovel. Something which those aware of that More Product Less Process approach to working with archives will already be familiar with. In analog archives, while we wanted to largely work with materials at higher levels of structure, it is still often necessary to examine individual items one at a time. With digital collections, the time required to evaluate each individual file may be far greater than the time required to preserve it. In many situations it is therefore more effective to collect and stabilize larger bodies of material and apply processing and preservation actions across them in batch.

The computable nature of digital information makes this possible. Nearly all digital files contain embedded metadata, and tools can be used to generate derivative files, normalize formats, or extract information across thousands or millions of files at once. Technologies such as web archiving illustrate this approach particularly well, enabling archives to capture large portions of online content and then analyze or describe them later.

However, the core issue of appraisal remains largely unchanged. Archivists must still make thoughtful decisions about what they collect and why and they must make sure that they are thinking about the potential harm that could come from over collecting materials as well. In all of this, one of the most important practices relates to transparency. Archives need to clearly document and articulate their collecting policies and selection criteria so that future researchers can understand what has been preserved and what has not. That clarity allows historians to interpret archival collections with a fuller understanding of how the historical record was shaped.

5. Professional development and skills: *One of the main problems in Kazakhstan is the gap between traditional archival education and the requirements of digital management. Based on your work in the field of digital curatorial education, what key competencies should an "archivist of the future" possess?*

The shift toward digital archives does require archivists to develop new technical knowledge, but I think it is helpful to think about this in terms of several broad areas of competency rather than any single technical skill. Broadly, I think there is more continuity in terms of being a good archivist than change, but there are some important aspects of change that come from the increasingly central role of digital technologies in archival practice.

First, archivists need a strong level of digital fluency. This means understanding the basic structure of digital information – how files, file systems, storage media, and networks function.

Archivists do not necessarily need to become software engineers, but they do need to understand how digital information is created, organized, and stored in order to make informed preservation decisions. Without that base level digital fluency about the nature of digital information we are unable to be certain about the facts and integrity of our data.

Second, archivists benefit from developing some level of computational literacy, particularly the ability to work with data and automate tasks through scripting. Digital collections often involve thousands or millions of files, and many preservation and processing actions must therefore occur at scale. Familiarity with command-line tools and scripting languages can allow archivists to automate routine tasks, analyze collections, and design efficient workflows. As artificial intelligence tools and large language models increasingly assist with scripting and automation, this kind of foundational understanding will likely evolve and become different but in some ways it will become even more important. Archivists will need to understand the underlying structure of digital materials in order to evaluate whether automated tools are producing reliable results.

Third, and often overlooked, archivists increasingly need strong skills in project and program management. Digital preservation involves implementing systems, designing workflows, evaluating tools, and coordinating work across teams. Archives are constantly adapting to new technologies and new forms of records. As a result, archivists must be able to scope projects, document workflows, test new tools, and continually refine processes as technologies evolve.

In many ways, the “archivist of the future” will be someone who combines traditional archival principles – such as appraisal, provenance, and context – with these additional forms of technical and organizational literacy. The core mission of archives remains the same, but the tools and environments in which that work takes place continue to evolve.

6. Life expectancy compared to rapid technological changes: *Many archival institutions fear the rapid obsolescence of equipment and formats. From your point of view, how can we create future-oriented archives in an era when technology changes every 3-5 years?*

All institutions worry about rapid technological change, but those changes are particularly vexing for archival institutions as they need to persist forward digital records that accrete from those changes as they occur over time. Hardware fails, software becomes obsolete, and file formats come in and out of fashion. However, the key to building future-oriented archives is not trying to stop or outlast technological change. Instead, it is designing preservation systems that can adapt to that change over time.

One of the points I stress up front in *The Theory and Craft of Digital Preservation* is that a repository is not a piece of software. Software cannot preserve anything on its own. A repository is the combination of financial resources, hardware infrastructure, staff expertise, and institutional policies that together ensure long-term access to digital materials. Any specific software platform used to manage digital collections is temporary.

For this reason, digital preservation workers should always assume that systems will change. Archives need to be prepared to migrate collections and metadata from one system to another as technologies evolve. This means selecting systems that allow institutions to export their data, documenting workflows carefully, and maintaining clear control over files and metadata outside of any single software platform.

It is also important to recognize that there is no software that “does” digital preservation automatically. Digital preservation is an ongoing organizational activity that involves monitoring collections, refreshing storage media, migrating systems, and updating workflows over time. The goal is not to create a system that lasts forever, but to create institutions and processes that can successfully carry collections forward through many generations of technology.

When archives focus on building that kind of institutional resilience – staff expertise, documented workflows, and flexible infrastructure – they become far better positioned to preserve digital heritage even as the technologies around them continue to change.

7. Artificial intelligence (AI) and large-scale collections: *With the exponential growth of archival collections in Kazakhstan, there is growing interest in using AI and machine learning for automated description and discovery. Based on your research, what are the biggest opportunities and ethical risks for archives when implementing AI tools to manage national digital heritage?*

Artificial intelligence is rapidly becoming one of the most widely discussed issues in libraries and archives. This is true for a wide range of other fields but given the central role that information management and processing play in the practices of archives, it makes sense that these discussions are happening here too. While the technologies are evolving quickly, we can already see both significant opportunities and important risks in how they might be applied to archival collections.

On the opportunity side, AI tools have considerable potential to assist with the processing, description, and discovery of large digital collections. Archivists have already been experimenting for more than a decade with machine learning and natural language processing to support activities such as entity extraction, transcription, language translation, and clustering of documents. Large Language Models extend these capabilities by making it easier to generate summaries, assist with metadata creation, and help users explore collections through conversational interfaces.

At the same time, it is critical that the implementation of these tools remain grounded in archival expertise and professional judgment. In a talk I gave more than a decade ago titled *Mecha-Archivists: Envisioning the Role of Software in the Future of Archives*, I argued that software should be understood as augmenting archival work rather than replacing it. Archivists and subject experts must remain responsible for designing workflows, setting standards, and determining how automated outputs are evaluated and used.

The most significant reputational risk in this area relates to trust. Archives derive their authority from the reliability and integrity of the records they preserve and the descriptions they provide. Many contemporary AI systems, particularly Large Language Models, are designed to generate plausible language rather than verified facts. If archives begin to populate descriptive metadata or access systems with unverified or fabricated “AI Slop”, they risk undermining the trust that users place in archival institutions.

For this reason, it is essential that any use of AI in archival workflows be carefully documented, reviewed, and evaluated. Automated outputs should be treated as suggestions or starting points rather than authoritative descriptions.

Finally, archivists should also pay close attention to how AI is changing the ways people search for and interpret information. Many users are increasingly turning to conversational interfaces rather than traditional search systems. Archives will need to consider how their collections can remain visible and accessible within these emerging information environments. If archival collections are not integrated into the tools people use to discover knowledge, there is a real risk that valuable historical sources will become less visible in public understanding.

We sincerely thank you, Mr. Trevor Owens, for taking the time to provide such thoughtful and detailed answers to our questions. We wish you continued professional success and many new and exciting projects and research endeavors.

Архив ісіндегі медиа-коммуникация: «Archives in context» подкастының тәжірибесін талдау

Б.Б. Ақтайлақ

Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Астана қ., Қазақстан
bakytzhan.aktailak@gmail.com

Андатпа. Мақалада жаһандық цифрландыру және «жаңа медиа» дәуіріндегі архив ісінің трансформациялану мәселелері қарастырылады. Зерттеу жұмысының негізгі нысаны ретінде Америкалық архившілер қоғамының тарапынан жүзеге асырылатын «Archives in context» атты кәсіби подкасты алынды. Автор дәстүрлі ғылыми коммуникация арналарымен қатар, подкастың технологиясының архившілер қауымдастығын дамытудағы және тарихи жадыны сақтаудағы бірегей рөлін жан-жақты талдайды.

Зерттеу барысында кешенді әдістеме қағидаттарына сүйене отырып, тақырыптық ауқымды анықтау үшін мазмұндық талдау (контент-анализ), архившілердің кәсіби тәжірибесін баяндау ерекшеліктерін ашу үшін нарративті талдау әдістері қолданылды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, аталған подкаст архив мекемелерінің «жабық» жүйеден ашық қоғамдық диалог алаңына көшуіне ықпал етеді. Жоба архившілердің «сахна сыртындағы» күрделі әрі эмоционалды еңбегін, құжаттарды жинақтаудағы этикалық дилеммаларды көпшілікке түсінікті тілде жеткізудің тиімді құралы болып табылады.

Мақала соңында шетелдік озық тәжірибені Қазақстанның архив жүйесіне бейімдеу және ауызша тарих бағытын жаңғырту бойынша нақты ғылыми-практикалық ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: архив, Америкалық архившілер қоғамы; подкаст; кәсіби коммуникация; тарихи жады; цифрлық медиа; архивтік құжаттар

Медиа-коммуникация в архивном деле: анализ опыта подкаста «Archives in context»

Б.Б. Ақтайлақ

Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
bakytzhan.aktailak@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы трансформации архивного дела в эпоху глобальной цифровизации и развития «новых медиа». В качестве основного объекта исследования выбран профессиональный подкаст «Archives in context», реализуемый Обществом американских архивистов. Автор проводит всесторонний анализ уникальной роли технологии подкастинга в развитии профессионального общества архивистов и сохранении исторической памяти, рассматривая его как важное дополнение к традиционным инструментам научной коммуникации.

В ходе исследования применялась комплексная методология, которая включала: контент-анализ для определения тематического диапазона эпизодов, нарративный анализ для раскрытия особенностей изложения профессионального опыта архивистов. Результаты исследования показывают, что данный подкаст способствует переходу архивных учреждений от модели «закрытой» системы к формату открытой площадки для общественного диалога. Доказано, что аудиоформат является эффективным инструментом для трансляции «закулисной», сложной и зачастую эмоциональной работы архивистов, а также обсуждения этических дилемм при комплектовании документов на доступном для широкой аудитории языке.

В заключении представлены конкретные научно-практические рекомендации по адаптации и внедрению передового зарубежного опыта в архивную систему Казахстана и модернизации направления устной истории.

Ключевые слова: архив; Общество американских архивистов; подкаст; профессиональная коммуникация; историческая память; цифровые медиа; архивные документы

Media communication in archival science: analysis of the «Archives in context» podcast experience

B.B. Aktailak

Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
bakytzhan.aktailak@gmail.com

Abstract. The article examines the critical transformation of archival science in the era of global digitalization and the rise of «new media». The primary focus of the study is the professional podcast Archives in Context, produced by the Society of American Archivists. Through a comprehensive analysis, the research elucidates the unique role of podcasting technology in advancing professional archival communities and preserving historical memory, positioning it as a vital adjunct to traditional scholarly communication.

Utilizing a multifaceted methodology – including content analysis to determine thematic scope and narrative analysis to reveal the nuances of professional archival discourse – the study demonstrates that podcasting facilitates a shift from «closed» institutional systems to open platforms for public engagement. The findings corroborate that the audio format serves as an effective instrument for articulating the «behind-the-scenes», complex, and often emotive aspects of archival labor, while also addressing ethical dilemmas in records appraisal in a language accessible to broader audiences.

The article concludes with evidence-based recommendations for adapting and integrating international best practices into the archival system of Kazakhstan and modernizing the field of oral history.

Keywords: archive; Society of American Archivists; podcast; professional communication; historical memory; digital media; archival collections

Kіpіcne

XXI ғасырдың алғашқы ширегіндегі жаһандық цифрландыру үдерісі және цифрлық гуманитаристика бағытының қарқынды дамуы архив саласына түбегейлі өзгерістер әкелді. Дәстүрлі түсініктегі архив тек құжаттарды жинақтау, сақтау және пайдалану функцияларын атқаратын жабық мекеме ретінде қабылданып келсе, бүгінгі таңда бұл институттар белсенді ақпараттық-коммуникациялық орталықтарға, тарихи-мәдени жадыны таратушы қоғамдық кеңістікке айналуға. Архивтік парадигманың «құжатқа бағдарланған» тәсілден «пайдаланушыға бағдарланған» жүйеге ауысуы кәсіби қауымдастықтан коммуникацияның жаңа стратегияларын талап етеді.

Осы орайда, ғылыми және кәсіби білімді таратудың дәстүрлі құралдары (рецензияланатын журналдар, монографиялар, конференциялар) маңыздылығын жоғалтпағанымен, заманауи аудиториямен байланыс орнатуда жаңа медиа форматтарының, соның ішінде подкасттің маңызы артып отыр.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «подкаст – әртүрлі тақырыптар бойынша ғаламторда жарияланатын аудио немесе бейнефайл. Подкаст ретінде аудиокітап не музыкалық композицияны атауға болады», – деп көрсетілген (Құрманбайұлы 2019). Біздің жағдайымызда архивтік подкаст – аудиовизуалды мұра мен кәсіби нарративті біріктіретін, ақпаратты тұтынудың икемділігін қамтамасыз ететін бірегей құрал. Бұл архившілерге «қатаң» академиялық стильден тыс, еркін форматта кәсіби тәжірибе бөлісуге, архив қорындағы «үнсіз» құжаттарға жан бітіруге және мамандықтың оң имиджін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Архив саласында подкасттің сияқты жаңа технологиялық трендтерді сәтті жүзеге асыру үшін ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етудің рөлі жоғары. Технологиялардың жылдам өзгеруі жағдайында подкаст жасаудың жаңа әдістері мен құралдарын қалыптастыру –

архив мамандарының құзыреттілігін арттыру мен білім сабақтастығын сақтаудың маңызды көрсеткіші болып табылады (Мустафина 2023: 108).

Бұл зерттеу жұмысының өзектілігі халықаралық тәжірибедегі сәтті медиа-кейстерді талдау арқылы отандық архив ісін жаңғырту қажеттілігімен айқындалады. Зерттеу нысаны ретінде әлемдегі ең ірі кәсіби ұйымдардың бірі – Америкалық архившілер қоғамының (бұдан ары – ААҚ) «Archives in Context» подкасты таңдалып отыр. Бұл жоба жай ғана ақпараттық ресурс емес, ол ААҚ-ның Басылымдар алқасы, American Archivist журналы және Қоғамдық хабардар ету комитетінің бірлескен зияткерлік өнімі болып табылады.

Архив саласындағы подкаст жүргізу тақырыбы бойынша зерттеулердің тарихнамасы бұл бағыттың қарапайым ақпарат тарату құралынан күрделі ғылыми әдістемеге, «архивтік белсендіру» құралына және академиялық білімді гуманитарландыру тәсіліне дейін жетілгенін көрсетеді.

Шетелдік тарихнамада архивтердің «Web 2.0» кеңістігіндегі белсенділігі кеңінен қарастырылып, подкастинг феномені кәсіби рефлексия құралы ретінде зерттелген еңбектер қатарында А. Флин мен К. Сеймер жұмыстарын атауға болады (Flin 2011; Theimer 2010).

Жалпы алғанда, архив саласындағы подкаст жобаларын шетелдегі зерттеулердің негізгі кезеңдері мен бағыттарын шартты түрде үш кезеңге жүйелеуге болады. Бірінші кезең 2004–2014 жылдарды қамтып, подкастингтің қалыптасу кезеңі болды. Бұл кезеңдегі зерттеулер подкасттың технологиялық табиғатына және оның «әуесқойлық радио» ретіндегі рөліне баса назар аударады. Алғашқы еңбектер подкастингді кітапханалар мен архивтердегі ресурстарды насихаттау және пайдаланушыларға бағыт-бағдар беру құралы ретінде қарастырды. Т. Кассучи, Р. Виттманн және К. Треттин атап өткендей, академиялық мекемелер подкастты алғашқыда тек өз қызметтері туралы ақпарат бөлісу үшін ғана пайдаланды (Casucci 2025). Бұл кезеңде подкасттың білім беру саласындағы дидактикалық мүмкіндіктері, атап айтқанда тыңдау мен сөйлеу дағдыларын дамытудағы рөлі зерттеле бастады (Баймуратова 2025).

Екінші кезеңде (2014–2020 жылдар) зерттеулердің кәсібиленуі байқалады. Осы кезеңде ағылшын тілді аудитория үшін «Serial» подкастының маңызы жоғары болды. 2014 жылы шыққан «Serial» подкастынан кейін зерттеушілер «нарративті деректі подкаст» форматына көңіл бөле бастады (Tennant 2024).

Осы кезеңнен бастап архивтік материалдар (сот жазбалары, ескі аудиожазбалар) подкасттардың негізгі мазмұнына айналды (Rodríguez-Ortiz 2025; Неренц 2024). Зерттеушілер подкасттың «тарихи үнсіздіктерді» жою және ресми құжаттарда жоқ дауыстарды естірту мүмкіндігін талдай бастады. Бұл кезеңде подкасттар тарихи жадты жаңғыртудың және ұлттық һәм аймақтық бірегейлікті қалыптастырудың тетігі ретінде танылды (Tennant 2024; Лопачев 2025).

2020 жылдан бастап бұл салада жаңа әдістемелік бұрылыс орын алды. Бұл зерттеудің үшінші кезеңінің басталғандығының белгісі еді. Подкаст – зерттеу нысаны және формасы ретінде танылды. Қазіргі кезеңдегі зерттеулер подкастингді тек құрал емес, дербес ғылыми әдістеме ретінде қарастырады.

Мәселен, Э. Хедрик зерттеуді дәстүрлі мәтін түрінде емес, аудио форматта ұсынудың ашықтығы мен қолжетімділігін зерттеді (Headrick 2024). Е. Скрастинс архивтік жазбалар негізінде подкаст-пьеса жасау арқылы зерттеушінің үстемдігін азайтып, архивтік дауыстардың тікелей сөйлеуіне мүмкіндік беретін әдісті ұсынды (Skrastins 2025). К. Бердсолл және М. Дюринг «Радио архившілерінің ауызша тарихы» жобасы арқылы ресми құжаттарда жазылмаған, тек архившілердің жадында сақталған білімді подкаст форматында жинақтаудың маңыздылығын көрсетті (Birdsall 2025).

Соңғы кездегі зерттеулерде подкаст «архивтік белсендіру» құралы ретінде сипатталады. У. Маккензи-Виттер архивтік материалдарды дыбыс дизайнымен және сұхбаттармен

ұштастыру арқылы маргиналданған топтардың тарихын жаңғырту әдістемесін дамытты (McKenzie-Witter 2024). Р. Родригес-Ортис және М. Фернандес-Санде Латын Америкасындағы подкасттарды талдай келе, дыбыстық архивтердің хикаяға эмоционалдық тереңдік пен сенімділік беретінін атап өтті (Rodríguez-Ortiz 2025). Бұл зерттеулер подкасттың сандық кітапханадағы нақты бір архивтік элементтің қолданылуын арттыратынын, бірақ бүкіл топтамаға әсері шектеулі болуы мүмкін екенін көрсетті.

Зерттеулердің тағы бір бағыты – архивтер мен кітапханалардың креативті индустрияларға интеграциялануы. Е. Касянчук және И. Цветочкина подкастинді кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсетудің инновациялық формасы және студенттердің шығармашылық әлеуетін іске асыру құралы ретінде қарастырады (Касянчук және Цветочкина 2024). Подкасттардың монетизациясы және «жеке бренд» концепциясының архивтік және ғылыми подкасттарға әсері де зерттеу нысанына айналды (Ананьина 2025).

Зерттеу тақырыбына қатысты отандық ғылыми еңбектерде архив саласындағы подкастин тәжірибесіне қатысты зерттеулер жоқтың қасында. Алайда ақпараттық технологиялардың архив саласына әкелген өзгерістер жайлы біршама еңбектер бар. Мәселен, Қ.Ш. Әлімғазинның еңбегінде интернет пен медиатеchnологиялар жай ғана ақпарат алмасу құралынан қоғамдық қатынастардың мазмұнын түбегейлі өзгерткен дәуірдің басталуына әкелгендігін айтады. Зерттеуде виртуалды кеңістіктің әлеуметтік мінез-құлық пен тарихи танымның жаңа мазмұнын қалыптастырудағы рөліне ерекше назар аударылған (Алимгазин 2014).

Т. Затонскаяның «Қазақстандағы цифрлық дәуірдегі медиа трансформациялар» атты зерттеуі архивтік подкасттардың дамуына негіз болған жалпы медиа-ландшафттағы өзгерістерді түсіну үшін маңызды теориялық негіз болып табылады (Zatonskaya 2021). Автор өз еңбегінде Қазақстанның медиа нарығындағы түбегейлі өзгерістерді, соның ішінде интернет, смартфондар және әлеуметтік желілердің дамуы нәтижесінде пайда болған жаңа коммуникациялық арналарды талдайды.

Ал Ә.Қ. Мұстафинаның зерттеулерінде Қазақстан архивтерін ақпараттандырудың әдістемелік мәселелері қарастырылған. Автор архив мамандарының бірлігін арттыру мен ғылыми-әдістемелік базаны жетілдірудің стратегиялық маңызын ерекше атап өтеді (Мустафина 2023). Технологиялардың жылдам өзгеруі жағдайында подкаст жасаудың жаңа әдістері мен құралдарын қалыптастыру – архив мамандарының құзыреттілігін арттыру мен білім сабақтастығын сақтаудың маңызды көрсеткішіне айналып келеді.

Қазіргі кезеңдегі зерттеулерде мәдени мұра мекемелерінің, соның ішінде музейлер мен архивтердің подкаст форматына көшуі олардың білім беру және коммуникативтік функцияларын кеңейту контекстінде талқылануда. Мәселен А. Калижанова және басқалардың «Мәдениеттер диалогы жағдайындағы білім беру музейлік подкасттарын қолдану әлеуеті» атты еңбегінде аудио-контенттің мәдениетаралық байланыс орнатудағы рөлі мен оның ағартушылық мүмкіндіктеріне басымдық беріледі (Kalizhanova 2023). Бұл архивтік подкасттарды зерттеудегі институционалдық тәсілдердің қалыптасуын айқындайды.

Сондай-ақ, қазақстандық зерттеушілер А. Калижанова мен М. Бедельбаева подкастиннің музейлік және археологиялық мұраны дәріптеудегі рөліне тоқтала отырып, бұл форматтың мәдениетаралық диалогты нығайтудағы әлеуетін ашады (Kalizhanova et al. 2025). Олардың еңбегінде подкасттардың цифрлық коммуникациялық хаб ретіндегі қызметі мен студенттердің білім алу процесіндегі маңызы ерекше атап өтіледі. Бұл зерттеу отандық ғылымда аудио-визуалды мұраны заманауи медиа-технологиялар арқылы зерттеудің жаңа бағытын көрсетеді.

Тақырыптың зерттеу тарихнамасын түйіндегенде бұл бағыттың ақпараттық технологиядан толыққанды гуманитарлық зерттеу әдістемесіне айналғанын, архивтік мұраны де-

мократияландыру және институционалдық жақты сақтаудың қуатты құралына айналғанын айқындайды.

«Archives in Context» жобасы архившілердің көпшілік көзінен тасада қалып келген еңбегін, құжаттарды жинақтаудағы этикалық мәселелерді және жадыны сақтау процессіндегі эмоционалдық аспектілерді ашып көрсетуімен құнды.

Осыған байланысты мақаланың мақсаты – аталған подкасттың мысалында архив саласындағы заманауи ғылыми-көпшілік медианың құрылымдық, мазмұндық және коммуникативтік ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан талдау. Бұл тәжірибені зерделеу архивтің қоғамдағы әлеуметтік институт ретіндегі рөлін жаңаша пайымдауға және Қазақстанның архив жүйесіне инновациялық ақпараттық құралдарды енгізуге септігін тигізеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің негізгі дереккөзі ретінде Америкалық архившілер қоғамының ресми платформаларында жарияланған «Archives in Context» подкастының материалдары мен сипаттамалары алынды.

Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер, атап айтқанда: сипаттамалық әдіс (подкасттың құрылымын анықтау үшін), мазмұндық талдау (контент-анализ – тақырыптық бағыттарды зерделеу үшін) және жүйелеу әдістері қолданылды.

Нәтижелер

Жүргізілген талдау жұмыстары «Archives in Context» подкастының жай ғана ақпараттық хабарлама емес, кәсіби қауымдастықты біріктіруші кешенді платформа екенін көрсетті.

Біріншіден, жобаның ұйымдастырушылық құрылымы оның академиялық және қоғамдық маңыздылығын айғақтайды. Подкаст ААҚ-ның үш бірдей беделді құрылымының бірлескен өнімі болып табылады. Бұл коллаборация архив саласындағы ғылыми зерттеулер мен қоғамдық насихат жұмыстарының біртұтас жүйеге біріккенін көрсетеді.

Екіншіден, подкасттың техникалық және шығармашылық құрамы кәсіби деңгейде ұйымдастырылған. Бұл архивтік контенттің заманауи аудиторияға сапалы аудио өнім ретінде ұсынылуы қажеттігін дәлелдейді.

Үшіншіден, мазмұндық тұрғыдан алғанда, подкаст архивші мамандығының статикалық емес, үнемі дамып отыратын құбылыс екенін көрсетеді. Эфирде кәсіби саланы жаңа бағыттарға бұрып жатқан мамандармен сұхбаттар жүргізіліп, архив жұмысының «сахна сыртындағы» процестері ашылады.

Талқылау

Қазіргі таңда архив ісі кәсіби тұрғыдан тұрақты даму үстінде, бұл архившілердің рөлі мен қызметінің жаңа бағыттарын айқындауды талап етеді. Осы тұрғыда біздің зерттеу нысанына алынған подкаст-жобасы архив ісі мамандарының кәсіби тәжірибесін зерделеуге және саланың ішкі мазмұнын ашуға бағытталған маңызды коммуникациялық платформа ретінде көрінеді (SAA 2026a).

Жобаның ресми веб-ресурсындағы ақпараттарға сүйенсек, аталған жобаның негізгі мақсаттары мен функционалдық ерекшеліктерін бірнеше аспектіге бөліп қарастыруға болады:

- мазмұндық эволюция және жадыны сақтау құралы. «Archives in Context» архив ісіндегі өткен мен бүгінді байланыстырудың әдістерін, сондай-ақ жадыны сақтаудың маңызды әрі эмоционалдық қырларын талқылауға арналған. Жобада мамандықтың заманауи сын-қатерлері мен оларды шешудің бірегей тәсілдеріне баса назар аударылады.

- диалогтық формат және ішкі көзқарас. Платформа сала мамандарымен тереңдетілген және серпінді сұхбаттар жүргізу арқылы архивтердің «көрінбейтін» жұмысын ашып көрсетуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, жобаға қонақ ретінде қатысу және кәсіби қауымдастықпен өзара әрекеттесу мүмкіндігі қарастырылған.

Тұтастай алғанда, бұл жоба архивтану саласындағы теориялық білім мен практикалық тәжірибені ұштастыратын кәсіптің жаңа бағыттарын насихаттайтын заманауи құрал болып табылады.

Жобаның табыстылығы мен мазмұндық тереңдігі оның командалық құрамының жоғары кәсіби деңгейімен және пәнаралық әртүрлілігімен айқындалады. Команда мүшелері АҚШ пен халықаралық деңгейдегі жетекші академиялық және ғылыми мекемелердің өкілдері болып табылады (SAA 2026b).

Команданың құрылымы мен мамандану бағыттарын келесідей жүйелеуге болады:

1. Академиялық және зерттеушілік база. Жобаның негізгі жүргізушілері мен үйлестірушілері Гарвард университеті (Эмили Мэтэй), Йель университеті (Камила Зоррилья Тесслер, Мэри Кальдера), Нью-Йорк университеті (Лорен Ката) және Вашингтон университеті (Конор Кейси) сияқты әлемдік деңгейдегі орталықтарда қызмет атқарады. Бұл өз кезегінде жобаның теориялық және практикалық негізінің заманауи архивтану стандарттарына сәйкестігін қамтамасыз етеді.

2. Қауымдастық архивтері және әлеуметтік бағыт. Жоба командасының ерекшелігі – олардың архив ісін гуманизациялау мен әлеуметтік әділдік мәселелеріне баса назар аударуында. Мысалы Адрионна Беннетт қауымдастықтармен өзара әрекеттесу және афроамерикандық тарихты сақтаумен айналысса, Конор Кейси еңбек архивтері саласындағы танымал маман ретінде танылған.

3. Кәсіби көшбасшылық. Команда мүшелері мен жоба негізін қалаушылар (Николь Милано, Бетани Андерсон, Колин Макфарланд Радемейкер) Америкалық архившілер қоғамының басқару органдарында, атап айтқанда Басылымдар кеңесі мен Этика комитетінде жетекші рөлдерді атқарады. Бұл жобаның салалық стандарттарды қалыптастырудағы стратегиялық маңызын көрсетеді.

4. Техникалық және инновациялық бағыт. Команда құрамында цифрлық архивтер, мета-деректер (Стефани Люк) және техникалық қызмет көрсету (Мэри Калдера) саласындағы сарапшылардың болуы подкасттың ақпараттық технологиялар мен архивтік технологиялардың түйіскен жеріндегі мәселелерді терең талдауына мүмкіндік береді.

Команданың мұндай институционалдық және тақырыптық әртүрлілігі жобаны тек ақпараттық ресурс емес, архив ісінің күрделі мәселелерін зерттейтін маңызды академиялық алаң деңгейіне көтереді.

Сонымен қатар, «Archives in Context» жобасының хабар тарату тарихы мен эпизодтар жиілігін зерттеу оның архивтану саласындағы маңызды медиа-платформаға айналу жолын айқын көрсетеді. Жобаның дамуын бірнеше негізгі кезеңге бөліп қарастыруға болады.

Жоба өз қызметін 2019 жылдың қаңтарында 1-маусыммен бастады. Алғашқы екі маусым (2019 жылдың қаңтары мен қыркүйегі) 14 эпизодты қамтып, негізінен саланың іргелі тұлғаларымен (Питер Уош, Мишель Касвелл, Кэтлин Роу) сұхбаттарға және архив ісінің теориялық негіздеріне арналды. Бұл кезеңде эпизодтар санының тұрақтылығы (әр маусымда 7 эпизодтан) және классикалық архивтану тақырыптарының басымдығы байқалды (SAA 2026c).

Covid-19 пандемиясының басталуы жобаның мазмұндық бағытына айтарлықтай өзгерістер енгізді. 2020 жылдың наурызында жарық көрген 3-маусым (барлығы 4 эпизод) кәсіби рефлексияға бағытталса, 2020 жылдың тамызында басталған 4-маусым (барлығы 7 эпизод) пандемия жағдайындағы жұмыс мәселелерін қозғай бастады.

2020–2021 жылдар аралығында (4-5 маусымдар) жоба 13 эпизод ұсынып, ең белсенді кезеңдердің бірін өткерді. Осы кезеңде «Архив қызметкерлерінің төтенше жағдай қоры» (ағыл. – Archival workers emergency fund) сияқты дағдарысқа қарсы бастамалар мен «Archives for Black lives» секілді әлеуметтік әділдік мәселелері алдыңғы қатарға шықты. Бұл пандемияның тек денсаулық сақтау емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық және кәсіби сын-қатерлеріне берілген жедел жауап болды.

Пандемиядан кейінгі кезеңде жоба эпизодтарының жиілігі маусымына 4-6 эпизод аралығында тұрақталды. 2021–2023 жылдар аралығында 6-7 маусымдар шықты. Барлығы 10 эпизод жарық көрді. Мұнда «SAA Foundation» жұмысы мен «Archives records 2022» конференциясы сияқты институционалдық байланыстарға басымдық берілді.

2024–2026 жылдар аралығында 8-9 маусымдар шықты. Бұл кезеңде халықаралық ынтымақтастық және ұжымдық зерттеулер өзекті бола бастады.

Осы уақытқа дейін шыққан эпизодтардың сандық және сапалық көрсеткіштерін қарастыратын болсақ, төмендегідей нәтижені көруге болады.

1-кесте

Кезеңдер	Маусымдар	Эпизодтар саны	Негізгі фокус
Пандемияға дейін	1-2 (2019)	14	Теориялық негіздер, классиктермен сұхбат
Пандемия кезінде	3-5 (2020-2021)	17	Дағдарыс менеджменті, әлеуметтік және экономикалық әділдік
Пандемиядан кейін	6-9 (2022-2026)	19	Институционалдық даму, халықаралық контекст

Осы кестенің негізінде жобаның эпизодтары 2019 жылдан бері тек сандық жағынан ғана емес (жалпы 50 эпизод), сонымен қатар мазмұндық тұрғыдан да айтарлықтай өзгеріске ұшырады. Пандемия кезеңі жобаның «жедел ақпараттық құрал» ретіндегі рөлін күшейтіп, архив ісінің әлеуметтік жауапкершілігі мен дағдарысқа төзімділігін талқылайтын бірегей алаңға айналдырды (SAA 2026 с).

Жоғарыда подкасттың шығу кезіндегі барлық эпизодтары мен маусымдары жайлы жалпылама мәліметтер берілді. Енді біз осы подкасттың ішіндегі соңғы маусымдағы эпизодтарды талдауды ұсынамыз.

9-маусымның 1-эпизодында қауымдастық архивтері мен проактивті қорғау стратегиялары жайлы Майген Салливан мен Джошуа Берфордтың тәжірибесі мұрағатшының рөлін «иеленушіден» «серіктестікке» трансформациялау қажеттілігін негіздейді (SAA 2025a). Авторлар саяси қысым немесе цензура жағдайында деректерді жойылудан сақтау үшін «шұғыл әрекет ету жоспарын» ұсынады. Бұл – архивтік құжаттарды уақытша қауіпсіз орындарға көшіру арқылы тарихи жадының үздіксіздігін қамтамасыз етудің жаңа тетігі.

9-маусымның 2 эпизодында жобаның қонағы Колумбия университетінің Ауызша тарихты зерттеу орталығының қызметкері Крис Пандза ауызша тарих пен жасанды интеллекттің тоғысуын жарастырады (SAA 2025b). Крис Пандзаның пайымдауынша, жасанды интеллект ауызша тарих архивтерін қолжетімді, эстетикалық жағынан тартымды ету үшін қолданылады. Атап айтқанда, топикалық модельдеу әдісі үлкен көлемдегі сұхбаттардың (мысалы, Барак Обаманың президенттігі туралы 1100 сағаттық аудио) ішінен адам көзіне бірден түспейтін ортақ тақырыптар мен байланыстарды табуға мүмкіндік береді. К. Пандза ЖИ-ді «қашықтықтан оқу» құралы ретінде сипаттайды. Ол зертеушілердің субъективті көзқарасынан тыс қалған тақырыптарды анықтауға көмектеседі. Сонымен қатар ауызша тарих жобасының аясында К. Пандза ЖИ-тің 1500-ден астам сұхбаттан шыққан тегі, жынысы сияқты маңызды ақпаратты автоматты түрде жинақтау мүмкіндігін көрсетеді. Бұл архившілердің уақытын үнемдеп, қоғаммен жұмыс істеу сияқты құнды істерге көбірек көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Подкасттың қонағы ЖИ-ті қолданудың негізгі этикалық мәселелерін де сөз етеді. Мәселен, сұхбаттарды ЖИ арқылы өңдеу кезінде деректердің «бұлттық» серверлерге шығып кету қаупі бар. Кейбір жағдайларда архивтер интернетке қосылмаған оқшауланған компьютерлерде ғана өңделуі тиіс. К. Пандзаның баса назар аударған мәселенің бірі – ЖИ-ті

қолдану барысында адамның араласуы міндетті екендігін алдыға тартады. Технология адамды алмастыру үшін емес, оның жұмысын жеңілдету және деректер арасындағы жаға байланыстарды ашу үшін пайдаланылуы керек.

Егер К. Пандзаның ойын түйіндейтін болсақ, ЖИ ауызша тарих саласында тек техникалық құрал ғана емес, сонымен қатар архивтерді жаңаша мағыналық деңгейде ұйымдастырудың тиімді тәсілі болып табылады. Дегенмен, технологияны енгізуде архившілердің этикалық жауапкершілігі мен зерттеудің адами сипатын сақтау басты орында қалуы тиіс.

Осы маусымның 3-эпизодында Бен және Сара Брумфилдтер архивтік транскрипция мен индекстеудегі технологиялық революцияны талдайды (SAA 2025c). Олар ЖИ-ті ақпараттық мамандарды алмастырушы емес, жұмыс тиімділігін арттырушы құрал екені айтылады.

ЖИ-ді архивтік құжаттардағы нақты деректерді (есімдер, географиялық атаулар) табуға арналған «іздегіш» ретінде қолдану ретінде ұсынылады. Алайда, ЖИ тудыратын «галлюцинация» қаупіне байланысты, деректің түпнұсқалығын тексеруде адамның қатысуы міндетті шарт ретінде қарастырылады. Эпизод қонақтары архившілерді ЖИ технологияларына «техно-оптимизммен» қарауға, бірақ сонымен бірге деректердің түпнұсқалығы мен сапасын бақылауда адамның рөлі бұрынғыдан да маңызды болғанын түсінуге шақырады.

4-эпизод архивші және педагог Джули Томастың (Сакраментодағы Калифорния штатының университеті) «Theching Primary source research skills to 21st-century learners» атты еңбегіне негізделген (SAA 2025d). Бұл эпизод қазіргі цифрлық дәуірдегі білім алушылардың ерекшеліктері мен архивтік педагогиканың трансформациясын терең талдайды

Джули Томас қазіргі америкалық студенттерді бұрынғы буындардан түбегейлі ерекшеленетін топ ретінде сипаттайды. Зерттеулер көрсеткендей, қазіргі жастардың миы ақпаратты қабылдау мен өңдеуде басқаша жұмыс істейді. Олар ақпараттың тым көптігіне бейімделген және бәрінің тез болғанын қалайды.

Ең маңызды мәселе – студенттердің ақпаратты алгоритмдер арқылы алуы. Д. Томастың пікірінше, қазіргі біз бұрын соңды болмаған, әрі қызық дәуірде өмір сүріп жатырмыз. Студенттер өздерінің ақпараттық ортасынан ары шықпай, тек өз көзқарастарын растайтын деректерді ғана тұтынады.

Маманның тағы бір назар аударуға тұрарлық мәселенің бірі – педагогикалық тәсілдердің ауысуы. Дәстүрлі лекция оқу форматы қазіргі студенттер үшін тиімсіз болып барады. Д. Томастың жүргізген сынақтары көрсеткендей, бейнедәрістерден кейін студенттердің материалды меңгеру деңгейі төмендеп, қателіктер көбейген. Студенттер арасында құжатты дұрыс интерпретациялауда біршама кедергілерге тап болатындығын да айтады.

Сондай-ақ, бұл эпизодта архивтік терминдердің студенттер үшін тым күрделі немесе түсініксіз болу мәселесі көтеріледі. Сондай терминдердің бірі «архивші» термині. Д. Томас архившінің өзін де іздеу құралы ретінде қарастыруды ұсынады. Кез келген бастапқы деректі табуға көмектесетін нәрсе, тіпті адам болса да, іздеу құралы болып табылады.

Эпизодтағы қызықты әрі өткір мәселелердің бірі – қазіргі студенттердің қолжазбаны оқи алмауы. Архивтік құжаттардың көбі қолмен жазылғандықтан, студенттер оларды «аударып беруді» сұрайды. Бұл тарихи деректермен тікелей жұмыс істеуде үлкен тосқауылға әкеледі.

Бұл эпизодты қорытындылайтын болсақ, архившілер тек сақтаушы емес, сыни ойлауды дамытатын белсенді педагог болуға шақырады. Архивтік оқыту – бұл студентке ақпарат беру емес, оған ақпараттың билігіне қарсы тұруды, деректің түпнұсқасын тануды және алгоритмдердің жетегінде кетпеді үйрету процесі.

«Archives in Context» жобасының негізгі ерекшелігі – оның архившілердің өткені мен бүгінгі қалай байланыстыратынын көрсете білуінде. Дәстүрлі түсініктегі архивші – тек құжат сақтаушысы болса, подкаст кейіпкерлері – жадыны сақтау ісінің маңыздылығын

терең түсінетін, қазіргі заманның сын-қатерлеріне жауап бере алатын мамандар ретінде суреттеледі.

Подкасттың тақырыптық ауқымы архивтік коллекциялар туралы жеке оқиғаларды баяндаудан бастап, кәсіби саладағы күрделі мәселелерді шешудің бірегей тәсілдерін талқылауға дейінгі аралықты қамтиды. Бұл архивтанудың теориялық базасы мен практикалық қызметі арасындағы алшақтықты жоюға мүмкіндік береді. Мұндай формат кәсіби қоғамдастық ішіндегі ғана емес, сонымен қатар қалың бұқара арасындағы архив ісі туралы түсінікті кеңейтуге ықпал етеді.

Қазақстанның архив саласында мұндай тәжірибені енгізу – архившілердің имиджін көтеруге және ғылыми коммуникацияны жаңғыртуға септігін тигізеді. «Жаңа Архив» секілді басылымдардағы теориялық мақалаларды осындай мультимедиялық жобалармен толықтыру – ғылыми ақпараттың қолжетімділігін арттырады.

Қорытынды

Америкалық архившілер қоғамының «Archives in Context» медиа-жобасын кешенді талдау нәтижелері заманауи архивтану ғылымы мен тәжірибесіндегі бірқатар түбегейлі өзгерістерді айқындап берді. Зерттеу жұмысын түйіндей келе, төмендегідей негізгі тұжырымдар жасауға болады.

Біріншіден, подкасттың технологиясы архив саласы үшін жай ғана қосымша ақпараттық арна емес, кәсіби рефлексия мен коммуникацияның толыққанды институционалдық құралына айналғаны дәлелденді. ААҚ-ның бұл жобасы архивтік білімді академиялық ортадан тыс, қалың бұқараға бейімдеп жеткізудің озық үлгісін көрсетті. Бұл – архивтің «жабық қойма» стереотипінен арылып, ашық диалог алаңына трансформацияланғанының айқын көрінісі.

Екіншіден, «Archives in Context» жобасы архивші мамандығының гуманистік қырын ашуда ерекше рөл атқарады. Зерттеу барысында анықталғандай, подкаст форматы архившілерге «сахна сыртындағы» күрделі еңбекті, атап айтқанда, құжаттарды жинақтау кезіндегі эмоциялық сәттерді және этикалық таңдауларды бірінші жақтан баяндауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл архившіні техникалық қызметкер деңгейінен тарихи жадыны белсенді сақтаушы мәртебесіне көтереді. Сондай-ақ, жоғары сапалы дыбыстық дизайн мен нарративтік құрылым тыңдаушыға архивтік құжаттардың «тірі» тарих екенін сезінуге ықпал етеді.

Үшіншіден, подкаст архив ісіндегі сабақтастық пен эволюция мәселелерін шешудің тиімді тетігі болып табылады. Жоба қонақтарының әңгімелері арқылы архив кәсібінің өткені мен бүгінгі арасындағы байланыс орнатылып, болашақ сын-қатерлер (цифрлық мұраны сақтау, инклюзивтілік, жасанды интеллект) талқыланады. Бұл кәсіби қауымдастықтың ынтымақтастығын арттырып, жас мамандарға бағдар беретін білім базасын қалыптастырады.

Төртіншіден, практикалық тұрғыдан алғанда, ААҚ тәжірибесі Қазақстанның архив жүйесі үшін маңызды әлеуетке ие. Ұлттық архив қорын насихаттауда және отандық архившілердің бейнесін қалыптастыруда осындай мультимедиялық жобаларды іске қосу – заман талабы. Ғылыми мақалалар мен дәстүрлі басылымдарды аудио-форматтағы «жанды» әңгімелермен толықтыру – тарихи сананы жаңғыртудың және қоғамның архивке деген қызығушылығын арттырудың ең төте жолы.

Зерттелген халықаралық тәжірибе негізінде отандық архив жүйесін дамыту үшін келесі ұсыныстарды жасауға болады: 1) шетелдік тәжірибені ескере отырып, «шығармашылық-редакциялық алқа» құру және медиа-жобаларға ғалымдар мен медиа мамандарын тарту қажет. 2) архив қорларындағы ақпаратты құрғақ баяндаудан сторителлиң әдісіне көшіріп, ауызша тарих бағытын жаңғырту маңызды. 3) медиа кеңістікте архившілердің еңбегін көрсету арқылы мамандықты гуманизациялау және аудио-өнімдерді Youtube, Spotify секілді жаһандық платформаларға шығару ұсынылады.

Қорыта айтқанда, «Archives in Context» – тек америкалық архившілердің үні ғана емес, бұл – жаһандық архив қауымдастығының даму векторын көрсететін индикатор. Архив мекемелерінің цифрлық медиа кеңістігіндегі белсенділігі олардың қоғамдық сұранысқа ие, өміршең институт ретінде сақталып қалуының кепілі болмақ.

Әдебиеттер

Birdsall 2025 – Birdsall C., Düring M. From Oral History to Metadata? Report from the Oral History of Radio Archivists (OHRA) Pilot Project. *Transmedia History: Circulations, Reconfigurations and New Methodologies*. 2025. P. 94-101.

Casucci 2025 – Casucci T., Wittmann R., Trettin K. Traversing Rock Climbers' Oral Histories to Podcast Platforms: Processes, Analytics, and Digital Library Impact. *Preservation, Digital Technology & Culture*. 2025. Vol. 54. № 3. P. 207-214. <https://doi.org/10.1515/ptdc-2025-0008>

Flinn 2011 – Flinn A. Archival activism: independent and community-led archives, radical public history and the heritage professions. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*. 2011. Vol. 7, № 2. <https://doi.org/10.5070/D472000699>

Headrick 2024 – Headrick E. *Anxiety in the Archives: A Podcast Dissertation*. Denton: Texas Woman's University, 2024. 365 p.

Kalizhanova 2023 – Kalizhanova A., Bedelbayeva M., Shelestova T., Rakhimbayeva B., Ossipovich A. The potential of using museum podcasts for educational purposes for intercultural exchange. *Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy series*. 2023. Vol. 111. No 2. P. 186-192. <https://doi.org/10.31489/2023ped3/186-192>

Kalizhanova et al. 2025 – Kalizhanova A., Bedelbayeva M. Museum podcasts as a medium for intercultural archaeology in Kazakhstan. *Journal of Community Archaeology & Heritage* / 2025. P. 1-5. <https://doi.org/10.1080/20518196.2025.2517950>

McKenzie-Witter 2024 – McKenzie-Witter W. Beyond The Broadcast: Nello and The People's Method. *RadioDoc Review* 9(2). <https://doi.org/10.14453/rdr.1499>

Rodríguez-Ortiz 2025 – Rodríguez-Ortiz R. and Fernández-Sande M. Analysis of Narrative Strategies in Independent Non-Fiction Narrative Podcasts in Ibero-America. *Media and Communication*. 2025. Vol. 13. P. 1-19. <https://doi.org/10.17645/mac.9096>

SAA 2025a – SAA. Season 9, Episode 1: Maigen Sullivan and Joshua Burford. *Archives in Context*. March 3, 2025. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/2025/03/03/season-9-episode-1-maigen-sullivan-and-joshua-burford/> (жүгінген күні: 17.01.2026).

SAA 2025b – SAA. Season 9, Episode 2: Chris Pandza. *Archives in Context*. April 22, 2025. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/2025/04/22/season-9-episode-2-chris-pandza/> (жүгінген күні: 18.01.2026).

SAA 2025c – SAA. Season 9, Episode 3: Ben and Sara Brumfield. *Archives in Context*. June 27, 2025. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/2025/06/27/season-9-episode-3-ben-and-sara-brumfield/> (жүгінген күні: 19.01.2026).

SAA 2025d – SAA. Season 9, Episode 4: Julie Thomas. *Archives in Context*. December 23, 2025. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/2025/12/23/season-9-episode-4-julie-thomas/> (жүгінген күні: 19.01.2026).

SAA 2026a – SAA. About. *Archives in Context*. 2026. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/about/> (жүгінген күні: 15.01.2026).

SAA 2026b – SAA. Hosts. *Archives in Context*. 2026. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/hosts/> (жүгінген күні: 15.01.2026).

SAA 2026c – SAA. Episodes. *Archives in Context*. 2026. URL: <https://archivesincontext.archivists.org/episodes/> (жүгінген күні: 17.01.2026).

Skrastins 2025 – Skrastins E. Voicing the Archive: Archive: Lust, Legislation, Lunacy. *Sociological Research Online*. 2025. Vol. 30. № 2. P. 1-5. <https://doi.org/10.1177/13607804241287119>

Tennant 2024 – Tennant L. An extensive survey and history of podcasting in New Zealand. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*. 2024. Vol. 0, № 1. P. 1-23. <https://doi.org/10.1177/13548565241306573>

Theimer 2010 – Theimer K. *Web 2.0 Tools and Strategies for Archives and Local History Collections*. New York: Neal-Schuman Publishers, 2010. 246 p.

- Zatonskaya 2021 – Zatonskaya, T. Digital Age Media Transformations in Kazakhstan. *Knowledge in the Information Society*. 2021. Vol 184. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-65857-1_31
- Алимгазинов 2014 – Алимгазинов К.Ш. Интернет и историческое знание: от информатизации к новым горизонтам исследований. *Современные проблемы сервиса и туризма*. 2014. Т. 8. № 3. С. 36-42. <https://doi.org/10.12737/5597>
- Ананьина 2025 – Ананьина А., Ключкина М.А., Харченко В.С. Ключевые факторы успеха российских подкастов: контент, интеграция рекламы и личный бренд. *Коммуникативные исследования*. 2025. Т. 12. № 3. С. 633-648. [https://doi.org/10.24147/2413-6182.2025.12\(3\).633-648](https://doi.org/10.24147/2413-6182.2025.12(3).633-648)
- Баймуратова 2025 – Баймуратова С. Суть подкастинга и возможности обучения. *Eurasian Journal of Academic Research*. 2025. Т. 5. № 10-2. С. 65-73. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17500839>
- Касянчук 2024 – Касянчук Е.Н., Цветочкина И.А. Интеграция библиотек высших учебных заведений в сферу креативных индустрий. *Креативная экономика*. 2024. Т. 18. № 5. С. 1155-1174. <https://doi.org/10.18334/ce.18.5.120878>
- Құрманбайұлы 2019 – Құрманбайұлы Ш., Исақова С., Мизамхан Б., т.б. *Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі*. Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019. 596 б.
- Лопачев 2025 – Лопачев А.О. Медиатизация исторической памяти: региональный аспект. *Российская школа связей с общественностью*. 2025. № 37. С. 203-227. <https://doi.org/10.24412/2949-2513-37-203-227>
- Мустафина 2023 – Мустафина А.Х. К вопросу о научно-методическом обеспечении процессов информатизации архивов в Казахстане. *Вестник ВНИИДАД*. 2023. № 1. С. 104-109. https://doi.org/10.55970/26191601_2023_1_104
- Неренц 2024 – Неренц Д.В., Осминина А.А. Особенности подкастов криминальной тематики в российском и зарубежном медиaprостранстве. *Вестник РГГУ. Серия «Литературоведение. Языкознание. Культурология»*. 2024. № 11. С. 148-163. <https://doi.org/10.28995/2686-7249-2024-11-148-163>

References

- Alimgazinov 2014 – Alimgazinov K.Sh. Internet i istoricheskoe znanie: ot informatizatsii k novym gorizontam issledovaniy [Internet and historical knowledge: from informatization to new horizons of research]. *Service and Tourism: Current Challenges*. 2014. Vol. 8, No. 3. Pp. 36-42. <https://doi.org/10.12737/5597> (in Russian)
- Ananyina 2025 – Ananyina A., Klyukina M.A., Kharchenko V.S. Klyuchevye faktory uspekha rossiyskikh podkastov: kontent, integratsiya reklamy i lichnyy brend [Key success factors of Russian podcasts: content, advertising integration and personal brand]. *Communication Studies*. 2025. Vol. 12. No. 3. Pp. 633-648. [https://doi.org/10.24147/2413-6182.2025.12\(3\).633-648](https://doi.org/10.24147/2413-6182.2025.12(3).633-648) (in Russian)
- Baimuratova 2025 – Baimuratova S. Sut podkastinga i vozmozhnosti obucheniya [The essence of podcasting and learning opportunities]. *Eurasian Journal of Academic Research*. 2025. Vol. 5, No. 10-2. Pp. 65-73. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17500839> (in Russian)
- Birdsall 2025 – Birdsall C., Düring M. From Oral History to Metadata? Report from the Oral History of Radio Archivists (OHRA) Pilot Project. *Transmedia History: Circulations, Reconfigurations and New Methodologies*. 2025. Pp. 94-101.
- Casucci 2025 – Casucci T., Wittmann R., Trettin K. Traversing Rock Climbers' Oral Histories to Podcast Platforms: Processes, Analytics, and Digital Library Impact. *Preservation, Digital Technology & Culture*. 2025. Vol. 54, No. 3. Pp. 207-214. <https://doi.org/10.1515/pdpc-2025-0008>
- Flinn 2011 – Flinn A. Archival activism: independent and community-led archives, radical public history and the heritage professions. *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies*. 2011. Vol. 7, No. 2. <https://doi.org/10.5070/D472000699>
- Headrick 2024 – Headrick E. *Anxiety in the Archives: A Podcast Dissertation*. Denton: Texas Woman's University, 2024. 365 p.
- Kalizhanova & Bedelbayeva 2025 – Kalizhanova, A., Bedelbayeva, M. Museum podcasts as a medium for intercultural archaeology in Kazakhstan. *Journal of Community Archaeology & Heritage*. 2025. P. 1-5. <https://doi.org/10.1080/20518196.2025.2517950>
- Kalizhanova 2023 – Kalizhanova A., Bedelbayeva M., Shelestova T., Rakhimbayeva B., Ossipovich A. The potential of using museum podcasts for educational purposes for intercultural exchange.

Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy series. 2023. Vol. 111. № 2. P. 186-192. <https://doi.org/10.31489/2023ped3/186-192>

Kasyanchuk 2024 – Kasyanchuk E.N., Tsvetochkina I.A. *Integratsiya bibliotek vysshikh uchebnykh zavedeniy v sferu kreativnykh industriy* [Integration of higher education libraries into the creative industries]. *Creative Economy.* 2024. Vol. 18. No. 5. Pp. 1155-1174. <https://doi.org/10.18334/ce.18.5.120878> (in Russian)

Kurmanbaiuly 2019 – Kurmanbaiuly Sh., Isakova S., Mizamkhan B., et al. *Qazaq tilinin kirme sozder sozdigi* [Dictionary of loanwords in the Kazakh language]. Almaty: National Translation Bureau, 2019. 596 p. (in Kazakh)

Lopachev 2025 – Lopachev A.O. *Mediatizatsiya istoricheskoy pamyati: regionalnyy aspekt* [Mediatization of historical memory: a regional aspect]. *Russian School of Public Relations.* 2025. No. 37. Pp. 203-227. <https://doi.org/10.24412/2949-2513-37-203-227> (in Russian)

McKenzie-Witter 2024 – McKenzie-Witter W. *Beyond The Broadcast: Nello and The People's Method.* *RadioDoc Review* 9(2). <https://doi.org/10.14453/rdr.1499>

Mustafina 2023 – Mustafina A.Kh. *K voprosu o nauchno-metodicheskom obespechenii protsessov informatizatsii arkhivov v Kazakhstane* [On the issue of scientific and methodological support for the processes of archival informatization in Kazakhstan]. *Bulletin of VNIIDAD.* 2023. No. 1. Pp. 104-109. https://doi.org/10.55970/26191601_2023_1_104 (in Russian)

Nerents 2024 – Nerents D.V., Osminina A.A. *Osobennosti podkastov kriminalnoy tematiki v rossiyskom i zarubezhnom mediaprostranstve* [Features of crime podcasts in the Russian and foreign media space]. *RSUH/RGGU Bulletin. "Literary Theory. Linguistics. Cultural Studies" Series.* 2024. No. 11. Pp. 148-163. <https://doi.org/10.28995/2686-7249-2024-11-148-163> (in Russian)

Rodríguez-Ortiz 2025 – Rodríguez-Ortiz R. and Fernández-Sande M. *Analysis of Narrative Strategies in Independent Non-Fiction Narrative Podcasts in Ibero-America.* *Media and Communication.* 2025. Vol. 13. Pp. 1-19. <https://doi.org/10.17645/mac.9096>

SAA 2025a – SAA. Season 9, Episode 1: Maigen Sullivan and Joshua Burford. *Archives in Context.* March 3, 2025. <https://archivesincontext.archivists.org/2025/03/03/season-9-episode-1-maigen-sullivan-and-joshua-burford/> (accessed 17.01.2026).

SAA 2025b – SAA. Season 9, Episode 2: Chris Pandza. *Archives in Context.* April 22, 2025. <https://archivesincontext.archivists.org/2025/04/22/season-9-episode-2-chris-pandza/> (accessed 18.01.2026).

SAA 2025c – SAA. Season 9, Episode 3: Ben and Sara Brumfield. *Archives in Context.* June 27, 2025. <https://archivesincontext.archivists.org/2025/06/27/season-9-episode-3-ben-and-sara-brumfield/> (accessed 19.01.2026).

SAA 2025d – SAA. Season 9, Episode 4: Julie Thomas. *Archives in Context.* December 23, 2025. <https://archivesincontext.archivists.org/2025/12/23/season-9-episode-4-julie-thomas/> (accessed 19.01.2026).

SAA 2026a – SAA. About. *Archives in Context.* 2026. <https://archivesincontext.archivists.org/about/> (accessed 15.01.2026).

SAA 2026b – SAA. Hosts. *Archives in Context.* 2026. <https://archivesincontext.archivists.org/hosts/> (accessed 15.01.2026).

SAA 2026c – SAA. Episodes. *Archives in Context.* 2026. <https://archivesincontext.archivists.org/episodes/> (accessed 17.01.2026).

Skrastins 2025 – Skrastins E. *Voicing the Archive: Archive: Lust, Legislation, Lunacy.* *Sociological Research Online.* 2025. Vol. 30. No. 2. Pp. 1-5. <https://doi.org/10.1177/13607804241287119>

Tennant 2024 – Tennant L. *An extensive survey and history of podcasting in New Zealand.* *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies.* 2024. Vol. 0, № 1. Pp. 1-23. <https://doi.org/10.1177/13548565241306573>

Theimer 2010 – Theimer K. *Web 2.0 Tools and Strategies for Archives and Local History Collections.* New York: Neal-Schuman Publishers, 2010. 246 p.

Zatonskaya 2021 – Zatonskaya, T. *Digital Age Media Transformations in Kazakhstan.* *Knowledge in the Information Society.* 2021. Vol 184. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-65857-1_31

Автор туралы мәлімет

Бақытжан Болатбекұлы Ақтайлақ – Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Астана қ., Қазақстан, Ғылыми және қолданбалы зерттеулер орталығының аға сарапшысы, магистр, bakytzhan.aktailak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7614-2935>

Сведения об авторе

Бақытжан Болатбекұлы Ақтайлақ – Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, старший эксперт Центра научных и прикладных исследований, магистр, bakytzhan.aktailak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7614-2935>

Information about author

Bakytzhan B. Aktailak – Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, Senior Expert, Center for Scientific and Applied Research, Master's Degree, bakytzhan.aktailak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7614-2935>

Ахмет Бірімжанов: архивтік деректерді кешенді талдау негізінде саяси өмірбаянын қайта жаңғырту

Г.К. Ерменбаева¹, Г.Ж. Сұлтанғазы²

¹Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Астана қ., Қазақстан
gulzhanermenbayeva@gmail.com

²Жошы Ұлысын зерделеу ғылыми институты, Астана қ., Қазақстан
g_sultangazy@kazguu.kz

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан мен Ресей архив қорларынан алынған деректерді кешенді саралау негізінде ХХ ғасырдың басындағы мемлекет және қоғам қайраткері Ахмет Бірімжановтың саяси қызметінің негізгі кезеңдері зерделеніп, оларға ғылыми тұрғыдан баға берілді. Зерттеудің деректік базасын құрайтын материалдар қайраткердің тұлғалық эволюциясын – кәсіби заңгерден жалпыұлттық деңгейдегі саясаткерге дейінгі қалыптасу жолын жүйелі зерделеуге мүмкіндік береді. Авторлар А. Бірімжановтың I және II Мемлекеттік думалардағы парламенттік қызметін талдай отырып, оның аграрлық мәселе мен сот жүйесін демократияландыру жолындағы қадамдарын саяси өмірбаянының іргетасы ретінде қарастырады. Сонымен қатар, мақалада 1917 жылғы Ақпан төңкерісінен кейінгі кезеңдегі мемлекетшілдік ұстанымы, атап айтқанда Уақытша үкіметтің Торғай уезіндегі комиссары және Алашорда үкіметінің мүшесі ретіндегі жауапты қызметтері саяси антропология тұрғысынан сараланды.

Архив құжаттарын ғылыми айналымға енгізу арқылы қайраткердің Дала өлкесінің мүддесін қорғаудағы тактикалық тәсілдері мен құқықтық көзқарастарының сабақтастығы айқындалды. А. Бірімжановтың 155 жылдығына арналған бұл зерттеу ұлттық саяси элита өкілінің тарихи тәжірибесін мемлекеттік құрылыс сабақтастығы мен парламентаризм дәстүрлерінің дамуы тұрғысынан концептуалды талдауға бағытталған. Мақалада тұжырымдалған қорытындылар ХХ ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының саяси қызметін зерделеудің ғылыми-теориялық базасын кеңейтеді.

Түйін сөздер: Ахмет Бірімжанов; ұлттық зиялылар; мәдени капитал; Мемлекеттік Дума; аграрлық комиссия; Мұсылман фракциясы; Жалпықазақ съезі; Алашорда; Уақытша үкімет

Ахмет Беремжанов: реконструкция политической биографии на основе комплексного анализа архивных источников

Г.К. Ерменбаева¹, Г.Ж. Сұлтанғазы²

¹Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
gulzhanermenbayeva@gmail.com

²Научный институт изучения улуса Джучи, г. Астана, Казахстан
g_sultangazy@kazguu.kz

Аннотация. В статье на основе комплексного анализа документов, полученных из архивных фондов Казахстана и России, исследуются основные этапы политической деятельности государственного и общественного деятеля начала ХХ в. Ахмета Беремжанова. Материалы, составляющие источниковую базу исследования, позволяют системно изучить личностную эволюцию деятеля – путь его становления от профессионального юриста до политика общенационального уровня. Авторы, анализируя парламентскую деятельность А. Беремжанова в I и II Государственных думах, рассматривают его инициативы по решению аграрного вопроса и демократизации судебной системы как фундамент его политической биографии. Кроме того, в статье с точки зрения политической антропологии проанализирована его позиция государственника в период после Февральской революции 1917 г., в частности деятельность на посту комиссара Временного правительства по Тургайскому уезду и в качестве члена правительства Алаш-Орды.

Введение архивных документов в научный оборот позволило выявить преемственность тактических приемов и правовых взглядов деятеля в защите интересов Степного края. Исследование, посвященное 155-летию А. Беремжанова, направлено на концептуальный анализ исторического опыта представителя национальной политической элиты в контексте преемственности государственного строительства и развития парламентских традиций. Сформулированные в статье выводы расширяют научно-теоретическую базу по изучению политической деятельности казахской интеллигенции начала XX в.

Ключевые слова: Ахмет (Ахмед) Беремжанов; национальная интеллигенция; культурный капитал; Государственная Дума; аграрная комиссия; Мусульманская фракция; Общеказахский съезд; Алашорда; Временное правительство

Ahmet Beremzhanov: A Reconstruction of His Political Biography Based on a Comprehensive Analysis of Archival Sources

G.K. Yermenbayeva¹, G.Zh. Sultangazy²

¹Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
gulzhanermenbayeva@gmail.com

²Institute for the Study of the Ulus of Jochi, Astana, Kazakhstan
g_sultangazy@kazguu.kz

Abstract. The article reconstructs the multifaceted political biography of Akhmet Beremzhanov, a prominent statesman and public figure of the early 20th century, based on a comprehensive analysis of documents retrieved from the archival funds of Kazakhstan and Russia. The materials forming the source base of this study allow for a systematic examination of the subject's personal evolution — from a professional lawyer to a national-level politician. Analyzing Akhmet Beremzhanov's parliamentary activities in the I and II State Dumas, the authors consider his initiatives aimed at resolving the agrarian question and democratizing the judicial system as the foundation of his political biography. Furthermore, the article analyzes his statist position during the period following the February Revolution of 1917, specifically his administrative and legal roles as the Provisional Government Commissioner for the Turgay district and as a member of the Alash Orda government, from the perspective of political anthropology.

By introducing archival documents into scientific discourse, the continuity of his strategic tactics and legal views in defending the interests of the Steppe region (the Kazakh Steppe) is clarified. Commemorating the 155th anniversary of Beremzhanov's birth, the study reevaluates the historical experience of the national political elite through the prism of modern state-building and parliamentary traditions. The findings offer significant scientific insights for researchers of the political history of the Kazakh intelligentsia in the early 20th century.

Keywords: Ahmet (Ahmed) Beremzhanov; national intelligentsia; Cultural capital; State Duma; Agrarian Commission; The Muslim Fraction; All-Kazakh Congress; Alash-Orda; Provisional Government

Kіріспе

XIX ғасырдың екінші жартысындағы дәстүрлі қазақ қоғамы Ресей империясының әкімшілік-саяси реформалары салдарынан терең трансформацияға ұшырады. Бұл кезеңдегі маңызды тарихи үдеріс – дәстүрлі құндылықтар мен жаңарған саяси институттар арасындағы байланысты қамтамасыз еткен жаңа интеллектуалды элитаның қалыптасуы болып табылады.

Қазіргі заманғы әлеуметтану тұрғысынан, атап айтқанда француз этнологы және әлеуметтанушы Пьер Бурдьеннің теориясына сәйкес, бұл үдеріс «мәдени капиталдың» жиналуы мен конвертациясы ретінде сипатталуы мүмкін (Бурдьё 2007). Жаңа қазақ зиялылары дәстүрлі көшпенділердің мемлекеттік басқару құрылымдарының генетикалық мұрагерлері болып саналса да, олардың мәртебесі тек шығу тегіне емес, сонымен қатар шығыс дәстүрлерін батыс білім беру жүйесімен біріктіруіне негізделген еді. Осы «жиналған капи-

тал» оларға ұлттың дамуы үшін балама жолдарды іздеуге арналған автономды интеллектуалды алаң қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Зерттеудің өзектілігі қазіргі мемлекеттік құрылыс пен парламентаризм институттарын жетілдіру жағдайында ұлттық элитаның тарихи тәжірибесін ғылыми тұрғыдан саралау қажеттілігімен айқындалады. Мұндай жағдайда ХХ ғасырдың басындағы мемлекет қайраткерлерінің, соның ішінде Ахмет Бірімжановтың мұрасына үңілу жай ғана өмірбаяндық деректер жинағы емес, ұлттық мүдделерді жаһандық өзгерістерге бейімдеудің тарихи тәжірибесін зерделеу болып табылады. Зерттеудің маңыздылығы А. Бірімжановтың 155 жылдық мерейтойымен ұштасып, оның отандық құқықтық және саяси институттардың қалыптасуына қосқан үлесін жаңаша пайымдау қажеттілігін негіздейді.

Зерттеудің мақсаты – отандық және шетелдік архив қорларынан алынған құжаттарды кешенді талдау негізінде мемлекет және қоғам қайраткері Ахмет Бірімжановтың қоғамдық-саяси қызметінің негізгі кезеңдерін зерделеу және оның отандық құқықтық жүйенің қалыптасуына қосқан үлесін ғылыми тұрғыдан бағалау.

Зерттеу нысанының мазмұнын ашуда архивтік мұра негізгі дереккөз базасын құрайды. Архивтік деректер қайраткердің тегі мен білімінен бастап, оның мемлекеттік деңгейдегі маңызды шешімдер қабылдау кезеңіне дейінгі бүкіл саяси жолын нақты құжаттармен дәйектеуге мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер

Мақаланың әдіснамалық негізін Қазақстан мен Ресейдің ірі архивтік қорларында шоғырланған А. Бірімжановтың деректік мұрасына кешенді деректанулық талдау жасау тәсілі құрайды. Зерттеу барысында тартылған дереккөздердің ауқымды географиясы, атап айтқанда: ҚР Президентінің Архиві (ҚР ПА), ҚР Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА), Астана қаласының мемлекеттік архиві, сондай-ақ Ресей мемлекеттік тарихи архиві (РГИА) мен Ресей Федерациясының Мемлекеттік архиві (ГАРФ) қорлары қайраткердің саяси жолын объективті түрде ашуға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында анықталған құжаттар кешені тақырыптық және хронологиялық белгілер бойынша жіктелді. Бұл А. Бірімжановтың тұлғалық әлеуетінің қалыптасуы мен жүзеге асырылу кезеңдерін жан-жақты жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Дереккөздердің алғашқы тобын тұлғаның «мұраға қалған капиталының» (inherited capital) негіздерін айғақтауға мүмкіндік беретін генеалогиялық және өмірбаяндық сипаттағы құжаттар құрайды. ҚР ОМА қорларындағы (4-қор – «Орынбор шекара комиссиясы», 25-қор – «Торғай облыстық басқармасы») материалдар А. Бірімжановтың әкесі мен оның жақын ортасының әкімшілік-басқару қызметін сипаттайды. Бұл құжаттар әулеттің жоғары әлеуметтік мәртебесін және оның Торғай өңірінің саяси иерархиясына терең ықпалдасқанын айқын дәлелдейді.

Дереккөздердің екінші тобын Астана қаласының мемлекеттік архиві қорларынан (136-қор – «Ақмола уездік басқармасы», 430-қор – «Шетел архивтерінен анықталған архивтік құжаттар коллекциясы») анықталған материалдар құрайды. Олар А. Бірімжановтың кәсіби даярлық кезеңін қамтып, академиялық үлгерім динамикасын ғана емес, сонымен бірге дүниетанымы мен құқықтық санасының қалыптасуына ықпал еткен зияткерлік ортасын қайта жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Дереккөздердің үшінші тобын А. Бірімжановтың белсенді мемлекеттік және саяси қызметін айғақтайтын құжаттық материалдар құрайды. Бұл топқа ҚР Президентінің Архиві (352-қор – «ХХ ғасырдағы саяси репрессияларға қатысты Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің архивтік құжаттар коллекциясы»), ҚР ОМА (322-қор – «Торғай облысы комиссары канцеляриясы», 17-қор – «Торғай облыстық комиссариаты, Уақытша үкімет», 18-қор – «Торғай басқармасы», 16-қор – «Торғай облыстық әскери комиссариаты») материалдары кіреді. Сондай-ақ Ресей мемлекеттік тарихи архиві (РГИА, 1278-қор – «I, II, III және IV шақырылымдағы Мемлекеттік дума») мен Ресей Федерациясының мем-

лекеттік архиві (ГАРФ, 1701-қор – «Ішкі істер министрлігінің жергілікті бөлімі», 749-қор – «Комуч», 192-қор – «Директория жанындағы құқықтық кеңес») қорларынан алынған деректер зерттеудің негізіне айналды.

Зерттеудің өзіндік ерекшелігі – А. Бірімжановтың тұлғалық қалыптасуы мен қоғамдық қызметін тарихи контексте зерделеуге мүмкіндік беретін тарихи-өмірбаяндық әдістің қолданылуында. Бұл тәсіл қайраткердің өмір жолын сол кезеңдегі әлеуметтік-саяси үдерістермен сабақтастықта талдауға негіз болды. Сондай-ақ, тарихи-өмірбаяндық әдіспен қатар П. Бурдьенің «мәдени капитал» тұжырымдамасына негізделген әлеуметтік-талдау тәсілі қолданылды. Бұл әдіснамалық ұстаным А. Бірімжановтың тұлғалық қалыптасуын тек білімі мен кәсіби біліктілігі тұрғысынан ғана емес, оның әлеуметтік тегі, отбасылық тәрбиесі мен мәдени ортасы арқылы берілген құндылықтар жүйесімен сабақтастықта зерделеуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер

XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі жаһандық түбегейлі өзгерістер дәуірінде қызмет еткен қазақ зиялыларының ішінде Ахмет Бірімжанов тұлғасы ерекше орын алады. Оның өмір жолын ұлттық элитаның даму және өсу жолының айқын үлгісі ретінде қарастыруға болады: ол алғашқы қоғамдық-саяси қадамдарынан бастап, империялық және ұлттық саясаттың жоғары деңгейлеріне дейін көтерілді.

Арғын руының Торғай уезіндегі билер әулетінен шыққандығы А. Бірімжановқа тек жоғары әлеуметтік мәртебе ғана емес, сонымен бірге өрісті білім мен тәрбие негізін (мәдени капиталын) де берді. Орынбор гимназиясында классикалық білім алып, кейін Қазан университетінің заң факультетін тәмамдауы оған Ресей империясының құқықтық ортасына еркін енуіне және сол дәуірдегі сирек кәсіби қазақ заңгерлерінің бірі болуына жол ашты¹.

А. Бірімжановтың саяси тұлға ретіндегі белсенділігі 1905–1906 жылдары айқын көрініс тапты. Ол осы кезеңде Торғай облысынан I және II Мемлекеттік думаларға екі мәрте депутат болып сайланды. Оның халықтық өкілдік жұмысына қатысуы, сондай-ақ жалпықазақ съездеріндегі (Орал, Семей, Орынбор) жетекші рөлі «Алаш» партиясының болашақ бағдарламасының негізін қалады. Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов және М. Дулатовпен рухани-зияткерлік сабақтастықта бола отырып, А. Бірімжанов ұлттық қозғалыстың құқықтық негіздерін қалыптастырушылардың біріне айналды.

1917 жылдан бастап кеңес билігінің толық орнығу кезеңіне дейінгі уақыт А. Бірімжановтың саяси өмірбаянындағы ең шешуші кезең болды. Уақытша үкіметтің Қостанай уездік комиссары қызметінен Алашорданың Халық кеңесіне мүшелікке өтуі оның өлкенің өзін-өзі басқару ісіне белсенді қатысқанын айғақтайды. Тәжірибелі келіссөз жүргізуші ретінде ол автономия мүддесін большевиктерге қарсы күштермен өзара әрекеттесу барысында қорғады. Дегенмен, ұлттық аймақтарға қатысты «ақтар» режимінің теріс саясаты А. Бірімжановты, «Алаш» жетекшілерінің көпшілігі сияқты, кеңес билігімен еріксіз, бірақ тиімді ымыраға келуге мәжбүр етті.

Жаңа саяси жағдайда заңгер Ахмет Бірімжановтың жинақтаған тәжірибесі Қазақ АКСР-і Әділет халық комиссариаты мен Жоғарғы сотында сұранысқа ие болды. Оның өмір жолы – билер әулетінің мұрагерінен Думадағы трибунаға, одан кеңестік қызметкерге дейінгі аралықты қамтиды. Бұл – идеологиялық құндылықтардың күрт ауысуы жағдайында мемлекетшілдік болмысын сақтап қалуға тырысқан ұлттық зиялылардың күрделі тағдырын танытатын тарихи мысал болып табылады.

Ахмет Бірімжанов тұлғасының қалыптасу негіздері мен оның саяси жолы – XX ғасырдың басындағы ұлттық зиялы қауым тағдырының айқын көрінісі. Оның Торғай өңіріндегі ерекше мәртебесі терең тарихи тамырлармен өзектес: А. Бірімжанов беделді әулеттен шыққан, ал оның көшбасшылық қасиеті рулық және отбасылық бірліктің берік қағидала-

рына негізделген. Бұл Бірімжановтар әулетіне ұзақ уақыт бойы қазақ даласында ықпал ету үшін тек өзге билер әулеттерімен ғана емес, сонымен бірге сұлтандар (төрелер) әулетімен де тең дәрежеде бәсекелесуге мүмкіндік берді.

Бұл ықпалдың сабақтастығы әулеттің әлеуметтік рөлінің эволюциясынан айқын көрінеді. Егер Бірімжановтардың арғы аталары жауынгерлер мен әскери қолбасшылар ретінде танылса, XIX ғасырдың ортасына қарай әулет стратегиясы құқықтық реттеу бағытына қарай ойысты. «Құқықтық дәстүрлер мен кодекстердің білгірлері» мәртебесіне ие болған әулет өкілдері ірі руаралық дауларды шешуде дәстүрлі төреші (медиатор) рөлін атқарды. Архивтік деректер Ахметтің әкесі – Қорғамбек Бірімжановтың зор беделін айғақтайды: ол дағдарыстық жағдайларды құқықтық нормалар аясында реттегені үшін әкімшілік тарапынан бірнеше рет марапатталған. Әулеттің жоғары сараптамалық мәртебесі империялық билік тарапынан ресми түрде мойындалды: өңір басшылығы аймақтағы ру-тайпалық және әлеуметтік-саяси үдерістердің білікті сарапшысы ретінде Қорғамбек Бірімжановтың пікіріне сүйенген².

Осындай ортадағы тәрбие Ахмет Бірімжановтың заманауи құқықтану жүйесін ерте меңгеруіне негіз қалады. Алайда, алдыңғы буын өкілдеріне қарағанда, оның тұлғалық қалыптасуы жаңа білім беру жүйесі аясында өтті: Орынбор гимназиясы мен Қазан университетінің заң факультеті оған еуропалық үлгідегі кәсіби заңгер мәртебесін берді. Нәтижесінде қазақтың дәстүрлі әдет-ғұрып құқығы мен империялық сот жүйесінің бірегей ұштасуы пайда болды. Бұл А. Бірімжановты бірнеше мәдениеттің тоғысындағы күрделі мәселелерді шеше алатын әмбебап маманға айналдырды.

А. Бірімжановтың жинақтаған білімі мен біліктілігі Орынбор округтік сотындағы қызметінен бастап нақты көрініс тапты. Мұнда ол аға коллеж хатшы шенімен сот лауазымдарына үміткер ретінде еңбек етті (Адрес-календарь 1905: 92). Кейіннен оның кәсіби тәжірибесі Ақтөбеде бітістіруші судья ретінде шыңдалып, 1917 жылғы революциялық оқиғалар қарсаңында Самара сотының Бузулук уезіндегі учаскесінде қызметін жалғастырды. Осылайша, белсенді саяси күрес кезеңіне қарай Ахмет Бірімжанов тек әулеттен дарыған абыройға ғана емес, сонымен бірге Ресей империясының ресми сот-әкімшілік жүйесінде қалыптасқан мінсіз кәсіби беделге ие болды.

Бірімжановтар әулетінің мүшелері дәстүр бойынша алғашқы мұсылмандық білім алған³. Сонымен бірге, сол кезеңдегі өзекті әлеуметтік-саяси ортаға кірігу үшін ресейлік зайырлы білім алу қажеттілігі туындады. Осыны ескере отырып, болашақ саяси қайраткердің әкесі Қорғамбек ұлы Ахметті Орынбор ерлер гимназиясына оқуға қабылдау туралы өтініш білдірді⁴. Айта кетерлігі, Қорғамбектің өзі Ыбырай Алтынсариннің алғашқы шәкірттерінің бірі бола отырып, ұзақ жылдар бойы ұстазының ағартушылық бастамаларына белсенді қолдау көрсеткен. Ол оқу құралдары мен әдістемелік әдебиеттерді сатып алуға жомарттық танытып (меценаттық көмек беріп), демеушілік жасаған (Васильев 1896: 127).

Ахмет Бірімжановтың кәсіби білім алу жолы 1882 жылы Орынбор ерлер гимназиясынан басталды. Тоғыз жылдық оқу кезеңі оның дүниетанымының қалыптасуы мен зияткерлік тұлға ретінде кемелденуінің шешуші кезеңіне айналды. А. Бірімжановтың академиялық қабілеті кемелдік аттестаты, мінездемесі және гимназия директорының Қазан университетінің ректорының атына жазған өтінішімен расталады⁵. Осы құжаттарға сәйкес, Ахмет тұрақты түрде үздік үлгерім көрсетіп отырған. Оның ерекше ынта-ықыласын сыныптан сыныпқа I немесе II дәрежелі марапаттармен ауысып отырғандығы айғақтайды⁶.

Гимназияны күміс медальмен бітірген Ахмет Бірімжанов білімін Санкт-Петербург университетінің заң факультетінде жалғастыруды ниет еткен болатын. Алайда, қалыптасқан жағдайларға байланысты ол Императорлық Қазан университетіне оқуға қабылданды⁷. Дәл осы университеттегі жылдар оның азаматтық позициясының айқындалып, жетекші

саяси платформалармен терең танысуына және идеялық бағдарларының түпкілікті қалыптасуына негіз болды.

Университетте білім алу А. Бірімжановқа классикалық еуропалық білімді батыстық либералдық-демократиялық доктриналарды зерделеумен ұштастыруға мүмкіндік берді. Бұл озық идеялар А. Бірімжановтың қоғамдық-саяси бағдарламасының қалыптасуында шешуші рөл атқарды. Оның саяси мұраты – ұлттық бірегейлікті мүлтіксіз сақтай отырып, қазақ халқының мемлекеттілік пен мәдениеттің заманауи формаларына қол жеткізуі болды.

А. Бірімжановтың саяси жолының басталуы оның I және II Мемлекеттік думадағы парламенттік қызметімен тікелей байланысты. Торғай облысынан сайланған ол, іс жүзінде, империялық деңгейде бүкіл Дала өлкесінің мүддесін қорғаған санаулы өкілдердің бірі болды. Қазақ зиялыларының ресми саяси кеңістікке жүйелі түрде енуіне 1905 жылғы 17 қазандағы Манифест жол ашты. А. Бірімжанов аталған құжат жариялаған азаматтық бостандықтарды ұлттық элитаның заңды саяси күреске өтуінің басты шарты деп білді. Бұл тарихи бетбұрыс бүкіл Қазақ даласында қоғамдық толқулар мен митингілерге түрткі болып, халықтың саяси сауатын көтеруге және ұлттық құқықтарды қорғау талаптарын біріктіруге арналған негізгі алаңға айналды.

Ахмет Бірімжановтың Торғай облысынан депутат болып бірауыздан сайлануы біршама негізді еді: оның жеңісіне әулетінің жоғары әлеуметтік капиталы мен абырой-беделі негіз болды. Айта кетерлігі, кандидатты ұсыну кезеңі ешқандай алдын ала саяси үгіт-насихатсыз өтті. Әскери губернатор А. Ломачевский өзінің ресми мәлімдемесінде А. Бірімжановтың ешқандай партияға мүше еместігін және жергілікті халықтың мүддесін қорғауға басымдық беретінін атап өтіп, оның Мемлекеттік думаға «өзінің өресі жағынан ең лайықты тұлға ретінде» сайланғанын ерекше көрсеткен⁸.

Петербургке келген бойда Ахмет Бірімжанов заң шығарушы органның ішкі регламенті мен күн тәртібін егжей-тегжейлі зерделеуге кірісті. Ресми түрде ешқандай партияға мүше болмағанымен, оның саяси ұстанымы «Халық бостандығы» (кадеттер) партиясының бағдарламасына жақын еді. Нәтижесінде, А. Бірімжанов Ресей империясының ұлттық аймақтарынан сайланған депутаттардың басын қосқан негізгі саяси платформа – Мұсылман фракциясының құрамына енді.

А. Бірімжановтың Думадағы қызметіндегі басты басымдық – жер мәселесі болды. Ол Аграрлық комиссияның құрамын қайта қарау барысында Дала өлкесі депутаттарының мүддесін белсенді қорғады. Комиссия мүшелерінің санын анықтаудағы пікірталас кезінде А. Бірімжанов орындарды 103 – 104-ке дейін ұлғайтуды ұсынды. Ол регламенттегі құқықтық қайшылықты (коллизияны) дәл көрсетіп берді: Сібір мен Кавказға орындар нақтыланғанымен, бес қазақ облысы мен Бөкей ордасының өкілдік мәртебесі ескерілмеген еді. Қазақ депутаттарына кемінде екі орын бөлуді талап ету арқылы ол Дала өлкесін империяның аграрлық саясатындағы дербес субъект ретінде тануды мақсат етті (Государственная Дума, 1906: 1863).

А. Бірімжановтың бұл бастамасы аймақтық делегациялар мен Аграрлық комиссияның ішіндегі қайшылықтарды ашып көрсетіп, қызу пікірталас тудырды. Сібір депутаттары (атап айтқанда, И. Лаптев) өз квоталарының азайып кетуінен қауіптеніп, басында Дала өлкесі өкілдерінен алшақ тұруға тырысты (Государственная Дума 1906: 1863). Дегенмен, аграрлық мәселелердің ауқымдылығы сібірлік делегаттарды мойындауға мәжбүр етті: олар бөлінген орындардың казактардан бастап Шығыс Сібір мен Қазақстанның жергілікті халықтарына дейінгі барлық топтардың мүддесін қорғауға жеткіліксіз екенін түсінді.

Ахмет Бірімжановтың ұстанымына белгілі заңгер, профессор Л. Петражицкий елеулі қолдау көрсетті. Ол квоталарды қайта қарау қажеттілігін тек әділдік принципімен ғана емес, сонымен бірге аймақтардың ерекшелігімен де негіздеді: оның пікірінше, шет аймақтардың ұлан-ғайыр аумағы мен әлеуметтік-экономикалық жағдайларының әртүрлілі-

гі тіпті пропорционалды деңгейден де жоғары өкілдікті талап ететін еді (Государственная Дума 1906: 1864). Пікірталасқа Мұсылман фракциясының өкілі Ә. Сыртланов та қосылып, мәселенің жүйелі сипатына тоқталды. Ол комиссиядағы Кавказ, Сібір және Түркістан үшін бөлінген орындардың аздығы (99 орынның тек 8-і ғана) империя үкіметінің ұлттық аймақтарға арналған сайлау квоталарын анықтаудағы кемсітушілік саясатының салдары екенін атап көрсетті (Государственная Дума 1906: 1865).

Бұл ретте А. Черносвитовтың сөзі маңызды рөл атқарды. Ол регламентте қазақ депутаттарының «ескерусіз қалу» себебін түсіндіріп өтті: ресми түрде олар Дала облыстарындағы сайлау аяқталып, Петербургке келген бойда жұмыс процесіне қосылуы тиіс деп ұйғарылған болатын (Государственная Дума 1906: 1866). Осылайша, либералдық қанат (кадеттер) мен Мұсылман фракциясы қолдаған А. Бірімжановтың дәлелді уәждері бұл мәселені техникалық деңгейден империяның ұлттық аймақтарының құқықтарын саяси тұрғыдан қорғау деңгейіне көтеруге мүмкіндік берді.

Соған қарамастан, бұл және басқа да көптеген түйткілді мәселелер сол күйі шешімін таппады: I Мемлекеттік Думаның ғұмыры қысқа болды. Император II Николайдың Жарлығымен Дума таратылып, депутаттық комиссиялардың барлық жұмысы тоқтатылды.

II Мемлекеттік Думада жер мәселесі империяның ішкі губернияларынан басталған қоныс аудару толқынына байланысты одан әрі шиеленісті. Үкіметтің аграрлық саясатына тек «инородцы» ғана емес, Сібір шаруалары да қарсылық танытты. Мәселен, депутат Н. Коншин қоныс аудару қозғалысының Ресейдегі аграрлық дағдарысты шеше алмайтынын атап өтті: «Никакие переселения в Сибирь общерусского аграрного вопроса решить несколько не помогут. Сибиряки с цифрами и фактами в руках могли бы доказать ту крайнюю неточность сведений о свободных для переселения земель, ссылаясь на которую правительство побуждает крестьян двинуться в Азию. В таком громадном общегосударственном деле как переселение всякие неправильности должны быть моментально исправлены» (Государственная Дума 1907а: 2271-2272).

Дегенмен, сібірлік депутаттардың сыны мәселенің тек экономикалық жағын ғана қамтыды. Олардың назарынан ата-бабадан қалған жерлерді мәжбүрлеп тартып алу және жергілікті халықты заңсыз ығыстыру проблемалары тыс қалды. Бұл бұзушылықтар 53 депутат қол қойған Министрлер Кеңесінің Төрағасының атына ресми сауал жолдауға негіз болды. Қазақ даласындағы қоныс аудару басқармасының заңсыз әрекеттерін әшкерелеген бұл құжаттың бастамашылары – Мұсылман фракциясының лидерлері Ахмет Бірімжанов пен Сәлімгерей Жантөрин еді (Мусульманские депутаты 1998: 10).

Қазақ депутаттық корпусының басты міндеті – Ресей империясы шеңберінде шынайы азаматтық теңқұқықтыққа қол жеткізу болды. Соның ішінде сот ісін жүргізу мен білім беру саласындағы әкімшілік кедергілерді еңсеруге ерекше көңіл бөлінді. Өйткені бұл салаларда орыс тілінің үстемдік етуі жергілікті халықты елдің қоғамдық-саяси өміріне қатысу мүмкіндігінен іс жүзінде оқшаулап тастаған еді.

А. Бірімжанов II Мемлекеттік Думада жергілікті соттарды реформалау жөніндегі комиссияның құрамына енді. Айта кетерлігі, сот жүйесін қайта қарау бастамасы «жоғарыдан» туындады: 1907 жылғы 16 наурызда Әділет министрі жергілікті соттарды қайта құру туралы заң жобасын ұсынды. Ол уақытта сот жүйесінің дағдарысқа тірелгені баршаға мәлім еді. Құжатты егжей-тегжейлі пысықтау мақсатында 24 депутаттан тұратын арнайы комиссия құрылып, наурыз айының соңында өз жұмысына кірісті (Государственная Дума 1907б).

1907 жылғы 14 сәуірде Ахмет Бірімжанов комиссия төрағасының атына ресми мәлімдеме жолдап, онда сот төрелігіндегі тіл саясатына баса назар аударды. Министрлік жобасына заңгерлік сараптама жасай отырып, А. Бірімжанов іс қағаздарын тек орыс тілінде жүргізу міндетіне (жобаның 11-бабы) үзілді-кесілді қарсы шықты. Ол сот ісін жүргізуде ана тілін қолдану құқығын және судьялар үшін жергілікті тілдерді білу жөніндегі міндетті цензді енгізу мәселесін комиссия күн тәртібіне қоюды талап етті⁹. Осылайша, оның қызметі қа-

зақ халқының құқықтық оқшаулануын еңсеруге және империялық сот жүйесін ұлттық жағдайларға бейімдеуге бағытталды.

А. Бірімжановтың бастамасы Г. Мусин, Н. Коншин және С. Сундерлянд сияқты депутаттар тарапынан қолдау тауып, 1907 жылғы 2 мамырда комиссия отырысында талқылау нысанына айналды. Негізгі дау судьяның жергілікті тілдерді міндетті түрде білуі туралы талап төңірегінде өрбіді. Комиссия төрағасы басында бұл мәлімдемені қабылдамай тастауға тырысты. Ол өз уәжін үкіметтік заң жобасы ұлттық аймақтарға емес, тек империяның «ішкі» губернияларына ғана бағытталған деп негіздеме болды¹⁰.

Дегенмен, А. Бірімжанов пен оның жақтастары Орталық губерниялардың өзінде – Қазан, Самара, Симбирск, Тамбов өлкелерінде, сондай-ақ Қырымда өзге тілді уездердің бар екенін алға тартып, салмақты уәж келтірді. Депутаттар судьяның тілдік құзыреттілігінің болмауы сот жүйесіне нұқсан келтіріп, төрелік сапасын төмендететінін баса айтты. Халықтың құқығын қорғау шарасы ретінде олар көпұлтты аймақтардағы судьялар үшін арнайы емтихандық ценз енгізуді ұсынды: «Мұндай жағдайды болдырмау үшін аталған жерлердегі жергілікті судьяның негізгі жергілікті тілдерді білуін міндеттеу қажет және бұл біліктілік ол сайланған кезде тиісті емтихан тапсыру арқылы расталуы тиіс»¹⁰.

Соған қарамастан, комиссия мүшелерінің көпшілігі бұл талапты ресми бекітуге қарсы болды. А. Бірімжановтың оппоненттері соттың сайланбалылық принципіне сүйеніп, сайлаушылардың лайықты кандидатты өздері анықтайтынын алға тартты. Сонымен қатар, этникалық құрамы аралас аймақтарда (мысалы, Самара губерниясында) тілдік цензді енгізудің техникалық күрделілігіне назар аударылды. Мұндай өлкелерде бір тілдің басымдығын заңдастырудың қиындығы негізгі уәж ретінде айтылды.

Тілдік цензге қатысты туындаған қайшылықтар комиссия ішіндегі пікірлердің екіге бөлінуіне әкеп соқтырды. Судьялардың тілдік құзыреттілігін міндеттеуді талап еткен А. Бірімжанов, Г. Мусин және Н. Коншиннің табанды ұстанымына қарамастан, комиссия мүшелерінің көпшілігі мұндай талап бітістіруші судьяларды сайлау процесіне нұқсан келтіреді деп қауіптенді. Пікірталас қорытындысы ашық дауыс берумен аяқталды: көпшілік дауыспен (12 қарсы, 7 қолдау) жергілікті тілдерді білу жөніндегі арнайы цензді енгізу туралы ұсыныс қабылданбады¹⁰.

Сот жүйесінде ұлттық тілдерді қолдану мәселесін күн тәртібіне шығару – А. Бірімжановтың ең басты саяси еңбектерінің бірі болды. Мемлекеттік Думадағы қызметі оның саяси тұлға ретінде қалыптасуына және кәсіби шыңдалуына зор ықпал етті. Депутаттың сауалнамалық мәліметтерін талдау оның саяси өзін-өзі тану динамикасын айқын көрсетеді: егер қызметінің басында А. Бірімжанов өзін «партиясыз» деп көрсетсе, II Мемлекеттік Думадағы жұмыс барысында ол өзін Мұсылман фракциясымен нақты байланыстырды¹⁰.

Парламенттік кезең Ахмет Бірімжановтың мемлекет қайраткері ретінде қалыптасуындағы шешуші белес болды. Оның жергілікті соттарды реформалау және әскери-далалық соттарды жою жөніндегі комиссиялардағы қызметі империяны демократияландырумен қатар, Дала өлкесінің құқықтық мәртебесін қорғау үшін стратегиялық маңызға ие болды. Сонымен қатар, ол Ш. Қосшығұловпен бірлесіп мұсылмандық білім беру туралы заң жобасын әзірлеуге және Мұсылман фракциясының саяси бағдарламасын жасауға елеулі үлес қосты. Осы тәжірибе оның ұлттық қозғалыстағы келесі қызметінің берік іргетасына айналды.

Дегенмен, монархиялық құрылым жағдайында А. Бірімжанов пен басқа да депутаттар империяның саяси жүйесінің негіздерін сақтауға ұмтылған бюрократиялық аппараттың қатаң қарсылығын еңсере алмады. Соған қарамастан, А. Бірімжановтың Думадағы қызметі ұлттық сана-сезімнің өсуіне қуатты серпін берген факторға айналды. Бұл процестің іс жүзіндегі нәтижесі – қазақ халқының сайлауға белсенді қатысуы және олардың жаңа

зиялы қауымға – білімді заңгерлер мен қоғам қайраткерлеріне бет түзеуі болды. Ахмет Бірімжанов осы шоғырдың ең жарқын өкілі еді.

Ақпан революциясынан кейінгі саяси режимнің ауысуы және Уақытша үкімет институттарының құрылуы бұрынғы империяның шет аймақтарындағы басқару аппаратының терең трансформациялануына жол ашты. Ә. Бөкейхановтың бастамасымен Қостанай уезінің комиссары лауазымына А. Бірімжанов ұсынылды¹¹. Оның кандидатурасын таңдауға іргелі заңгерлік білімі, либералдық-демократиялық құндылықтарға адалдығы және идеологиялық парадигмалардың күрт өзгеруі жағдайында тиімді жұмыс істей білу қабілеті негіз болды.

Комиссар лауазымында А. Бірімжанов өлкенің қордаланған күрделі мәселелерімен – жер дауынан бастап, мектеп білімінің мұқтаждығына дейінгі түйткілдермен бетпе-бет келді. Жалпы саяси тұрақсыздық, соғыс уақытының ауыртпалығы және негізгі реформаларды Құрылтай жиналысына дейін шегере берген орталық биліктің шешімсіздігі жергілікті әкімшіліктің жұмысын айтарлықтай қиындатты.

Уездік комиссариаттарға жүктелген басым міндеттердің бірі – 1916 жылғы 25 маусымдағы жарлық бойынша тыл жұмыстарына мобилизацияланған қазақтарды қайтаруды ұйымдастыру болды. Уақытша үкіметтің 1917 жылғы 14 наурыздағы қаулысы «бұратана» халықты мобилизациялауды ресми түрде тоқтатты (Алаш-Орда 1992: 21).

Комиссар қызметінің бұдан кем түспейтін маңызды бағыты халық ағарту жүйесін реформалау болды. Әр ауылда дерлік жұмыс істеп тұрған дәстүрлі мектептерді империялық әкімшілік іс жүзінде елеусіз қалдырып, оларды ресми бастауыш білім беру жүйесіне қоспаған еді. Оқу процесін «қалыпты жолға қою» мақсатында А. Бірімжанов мектептер мен медреселердің материалдық-техникалық базасы, оларды қаржыландыру көздері, оқушылар саны, сондай-ақ педагог кадрлардың сапалық құрамы мен олардың білім деңгейі туралы ауқымды мәліметтер жинауды бастады¹².

1917–1918 жылдар «Алаш» съездерінің өткізілуімен ерекшеленді. Қазақ қоғамының озық ойлы топтарының, сондай-ақ оның бағдарламалық ұстанымдарын қолдаған өзге этностардың қозғалысқа кең ауқымда тартылғанын өңірлік талдау көрсетеді.

Болашақ мемлекеттік құрылымды заңнамалық тұрғыдан қалыптастыру жағдайында құқықтанушылардың рөлі арта түсті. Осыған байланысты А. Бірімжанов Торғай облыстық съезінің сот комиссиясының құрамына енгізілді. Кәсіби заңгер ретінде ол жаңа сот жүйесінің жобасын әзірлеуде шешуші рөл атқарды.

1917 жылғы желтоқсанда Орынбор қаласында өткен жалпықазақ съезінде А. Бірімжанов Торғай облысынан Алаш-Орда Халық кеңесінің құрамына сайланды¹³.

Қазан төңкерісі және одан кейін басталған Ресейдегі Азаматтық соғыс большевиктерге қарсы оппозиция ішіндегі жүйелік қайшылықтарды одан әрі тереңдете түсті. Кеңестікке қарсы лагерьдің саяси тұрғыдан бытыраңқылығы мен ішкі тұтастығының болмауы Еуразия кеңістігіндегі болашақ мемлекеттік құрылым мен ұлттық мәселе жөніндегі өзара қарама-қарсы көзқарастардан туындады.

Осындай күрделі тарихи жағдайда «Алаш» партиясы шет аймақтардың автономия алу құқығын жоққа шығарған күштерге қарсы тұрып, іс жүзінде екі бағытта күрес жүргізуге мәжбүр болды.

Осы дағдарысты кезеңде А. Бірімжановтың дипломатиялық әлеуеті айқын көрінді. 1918 жылғы маусымда ол Самара қаласында Құрылтай жиынның мүшелері Комитетінің (Комуч) құрамына Алаш партиясы атынан өтіп, Еділ бойы мен Оңтүстік Орал өңірлерімен іс-қимылды үйлестіруге ықпал етті.

А. Бірімжановтың саяси салмағы 1918 жылғы қыркүйекте өткен Уфа мемлекеттік жиынының жұмысына қатысуы арқылы да дәлелденді. Бұл жиында ол қос мәртебеде – ұлттық ұйым жетекшісі әрі Бүкілресейлік Құрылтай жиналысының мүшесі ретінде сөз сөйледі.

Сібір мен Орал өңіріндегі саяси күштердің кең ауқымы тарапынан оның заңдылығының мойындалуы А. Бірімжановтың жалпы мемлекеттік деңгейдегі беделін айқындай түсті.

Азамат соғысы кезіндегі саяси жағдайлар Алашорда үкіметінің таратылуына әкелді. А. Бірімжанов бастаған қозғалыс жетекшілерінің кеңес өкіметіне өтуі – ұлт зиялыларын сақтап қалу және жаңа жүйеде халық мүддесін қорғау үшін жасалған стратегиялық таңдау болды.

А. Бірімжанов Семей қаласында болған кезеңінде ұлттық зиялы қауымның өкілдерімен бірлесе отырып Ішкі істер министрлігінің «Түземдік бөлімшесіне» арналған жазбаны әзірлеуге қатысты.

Бұл жазбада біртұтас Ресей мемлекеті құрамындағы автономияны басқару жүйесін реформалау жобасы ұсынылды. Құжат авторлары жалпыресейлік мемлекеттік тұтастықты қалпына келтіру идеясына стратегиялық тұрғыдан берік екендерін атап көрсетті. Сонымен бірге олар кеңес өкіметіне қарсы күштерді топтастыру мақсатында «ұлттық ұмтылыстарды» уақытша шектеуге дайын екендерін мәлімдеді¹⁴.

Сонымен қатар, жоба билік органдарының институционалдық құрылымын елеулі қайта өңдеуді ұсынды. Атап айтқанда, бас өкілетті тұлғаның мәртебесі сынға алынған: «Главноуполномоченный по управлению киргизскими областями, составляющими автономию Алаш, по существу своему и по смыслу указа 4-го ноября 1918 года не может быть представителем отдельного Министерства, ибо, в сущности, он заменяет Алаш-Орду. Он должен быть органом национального управления киргизского народа. Поэтому он не может, быть зависим от Министерства внутренних дел и может подчиняться лишь Совету Министров. При Главноуполномоченном должен быть Совет, помимо товарищей его»¹⁴.

Аймақтық әкімшілік басқару мәселесінде А. Бірімжанов пен оның серіктері ұлттық басқару принципін ұсынды: «Осыған сәйкес қазақ халқы әкімшілік және милициялық басқару саласында қазақ ұлттық басқару органдарына бағынады. Сондықтан облыстарда, уездерде және болыстарда Бас өкілетті тұлғаға бағынышты жеке басқару органдары құрылуы тиіс».

«Алаш» жетекшілері жергілікті өзін-өзі басқару мәселелеріне ерекше назар аударып, ұлттық земстволық модельді енгізуді ұсынды. Меморандумда облыстық және уездтік земство мекемелерін жалпы азаматтық құрылым ретінде сақтау ұсынылса да, болыстық земстволарды қазақ халқы үшін жеке бірліктер ретінде бөлу қарастырылған.

Бұл бастама көшпелі және отырықшы халықтың өмір салты мен терең әлеуметтік-мәдени ерекшеліктеріне негізделіп дәлелденген¹⁵.

Алайда қолайсыз әскери жағдай мен Қызыл армияның шабуылы әкімшілік реформаларды аяқтауға мүмкіндік бермеді. А. В. Колчак үкіметімен және ұлттық автономия идеясына қарсы көзқарас танытқан басқа антибольшевиктік күштермен одақтасудың әрі қарай беделсізденуі стратегиялық курсты қайта қарауға әкелді.

1919 жылғы ақпанда Алаш-Орда жетекшілігі контрреволюциялық лагерьлермен ынтымақтастық перспективасына көңілі толмағандықтан, Кеңес өкіметінің жағында бірігу жөнінде келіссөздерді бастады.

Осылайша, Ақпан төңкерісінен кейінгі демократиялық өзгерістер бұрын экономикалық және азаматтық құқықтар үшін күресте шектелген ұлттық зиялы қауымның саяси қызметін заңдастыруға жағдай жасады. Бұл кезең қысқа болса да, А. Бірімжановтың қызметі бірқатар маңызды практикалық қадамдармен есте қалды: этносаралық қақтығыстарды болдырмау үшін жер комитеттерін құру, әскерге шақырылған жұмысшылардың оралуын ұйымдастыру, ұлттық білім беру жүйесін орнықтыру және Костанай уезінде земство құрылымдарын енгізу.

А. Бірімжановтың саяси өмірбаяны осы кезеңде жалпыұлттық қозғалыспен және парламентаризм идеалдарымен тығыз байланысты болды. Алайда Қазан оқиғасынан кейінгі дамудың радикалды бағыты осы реформалардың жүзеге асуын тоқтатып, ұлттық элитаны Азаматтық соғыс жағдайында мемлекеттік тұтастықты сақтаудың жаңа жолдарын іздеуге мәжбүр етті.

1920 жылдардың басында Қазақ АССР-де мемлекеттік құрылыс процесі мен іс-құжат жүргізуді қалыпқа келтіру қажеттілігі революцияға дейінгі кәсіби мамандарды басқару аппаратына тартуды талап етті.

А. Бірімжанов терең құқықтық білімі мен мол заң шығарушылық тәжірибесіне сүйене отырып, жаңа билік тарапынан жоғары білікті маман ретінде сұранысқа ие болды. Қатаң идеологиялық шектеулерге қарамастан, ол Халық әділет комиссариатының сот құрылысы бөлімінің меңгерушісі лауазымына тағайындалды¹⁶.

А. Бірімжановтың Халық әділет комиссариатындағы қызметі бірқатар жүйелік өзгерістермен ерекшеленді. Оның басшылығымен тергеушілерді сайлау институтын енгізу, халық соттарының кадрлық резервін құру және аудандарға шығатын халық соттарының жұмыс істеу механизмдері әзірленді.

Сонымен қатар, ол іс-құжат жүргізуді ұлттық жағдайларға бейімдеуге және халықтың құқықтық сауаттылығын арттыруға ерекше мән берді.

Халықтың тұрмыс-салтын жақсы білетін А. Бірімжанов дәстүрлі құқық нормаларын (адат) егер олар кеңес декреттеріне қайшы келмесе, қолдануға рұқсаттылықты негіздеді. Бұл прагматикалық тәсіл Халық әділет комиссариатының тиісті циркулярларымен бекітілді (Султангазы 2019: 133).

Оның тікелей қатысуымен қалың мал мен құнды жою жөніндегі заң жобалары әзірленді, сондай-ақ өңірдегі алғашқы құқық курстарының бағдарламалары жасалды, бұл кәсіби құқықтық білім берудің іргетасын қалады¹⁷.

Оның ерекше беделінің айқын дәлелі – Қазақ АССР-дің сот қызметкерлерінің I-ші съезінің төрағасы болып сайлануы болды. РСФСР Жоғарғы Сотының Қазақ бөлімшесінде қызметін аяқтаған А. Бірімжанов өзін елеулі реформатор ретінде көрсетті. Қоғамды жедел жаңғырту жағдайында ол заң шығарудағы сараланған тәсілі арқылы этникалық мәдениетке қауіп-қатерді жұмсартуға және қазақ қоғамының жаңа тарихи жағдайларға құқықтық бейімделуін қамтамасыз етуге ұмтылды.

Талқылау

Ахмет Бірімжанов тұлғасы XX ғасырдың басындағы Қазақстанның саяси процестері тарихнамасында нық орын алады. Оның қызметі дәстүрлі түрде ресейлік парламентаризм, «Мұсылман фракциясының» жұмысы және «Алаш» қозғалысының тарихы тұрғысынан қарастырылып келеді. А. Бірімжановтың есімі дәуірдің түйінді оқиғаларының – I және II Мемлекеттік думалардағы қызметінен бастап, Комуч жұмысына қатысуына дейінгі аралықта – белсенді қатысушы ретінде жиі аталғанымен, заманауи ғылымда оның жүйелі ғылыми өмірбаяны әлі күнге дейін зерттеу нысанына айналмай отыр. Бұл мақала оқиғалық тарихтан Ахмет Бірімжанов тұлғасын архивтік деректер негізінде қайта жаңғыртылатын бірегей мәдени капитал иесі ретінде антропологиялық талдауға көшу арқылы аталған олқылықтың орнын толтыруды көздейді.

Тарихнамалық талдау XX ғасырдың басындағы саяси процестерді зерттеудегі ғылыми бағыттардың түбегейлі трансформацияланғанын айғақтайды. Кеңестік кезеңдегі еңбектерде қатаң идеологиялық детерминизм басым болды. Ұлттық қозғалыс зиялыларының қызметі тек таптық күрес тұрғысынан ғана пайымдалды. Олардың саяси бағдарламаларын «контрреволюциялық» деп таңбалау тарихи шындықты бұрмалап қана қоймай, олардың мемлекеттік-құқықтық бастамаларының әлеуетін де әдейі ескерусіз қалдырды (Брайнин 1935; Шафири 1935; Тогжанов 1932; Бисембиев 1976).

М. Қойгелдиев, К. Нұрпейісов, Д. Аманжолова және басқа да зерттеушілер өкілдік ететін заманауи тарихнама кеңестік идеологиялық қасаң қағидаларды қайта саралап қана қоймай, ұлт-азаттық қозғалысты зерттеудің жаңа методологиялық парадигмасын қалыптастырды (Қойгелдиев 1994а; Қойгелдиев 1994б; Нұрпейісов 1995; Аманжолова 2009).

Заманауи тарихнама А. Бірімжановтың кәсіби және саяси қалыптасуының нақты кезеңдеріне назар аудара отырып, оның дербес траекториясын зерделеу аясын айтарлықтай кеңейтті. Атап айтқанда, болашақ қайраткердің Орынбор гимназиясы мен Императорлық Қазан университетінде оқыған кезеңіндегі интеллектуалдық әлеуеті мен саяси көзқарастарының қалыптасу үдерістері отандық және Ресей тарихшылары А. Айтмұхамбетов, Ж.С. Бегімбаева және С.В. Любичанковскийдің зерттеулерінде егжей-тегжейлі көрініс тапты (Айтмұхамбетов 2010; Бегимбаева 2016; Любичанковский 2021). Зерттеушілер оның білім деңгейінің саяси ресурсқа айналуына ықпал еткен академиялық орта мен әлеуметтік-мәдени контексіне баса назар аударады.

XX ғасырдың басындағы Ресей парламентаризмі жүйесіндегі қазақ депутаттарының рөлі мен мәртебесі, соның ішінде I және II Мемлекеттік думалардағы «Мұсылман фракциясы» құрамындағы жұмысы Ө. Озғанбаевтың, Н. Әлімбаев, Р.А. Циунчуктың еңбектерінде іргелі түрде талданған (Озғанбаев 2000; Алімбаев и др. 2023; Циунчук 2015). Бұл зерттеулер А. Бірімжановтың қызметін оқшауланған өмірбаяндық факт ретінде емес, ұлттық элитаның Ресей империясының құқықтық алаңында жергілікті халықтың мүддесін институционалды түрде қорғауға бағытталған жүйелі күш-жігерінің құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Аталған еңбектерде А. Бірімжанов макротарихи процестердің белсенді субъектісі ретінде көрінгенімен, ғылымда пәнаралық тәсілдердің тапшылығы әлі де сезіледі. Бұл зерттеудің өзектілігі жинақталған өмірбаяндық деректерді антропологиялық тәсілмен синтездеу қажеттілігімен айқындалады, бұл оның қызметін «мәдени капитал» тұжырымдамасы призмасы арқылы пайымдауға жол ашады.

Қорытынды

Қазақстан мен Ресей архив қорларындағы құжаттарды кешенді талдау нәтижесінде А. Бірімжановтың саяси қызметінің жүйелі хронологиясы айқындалды. Архивтік мәліметтер қайраткердің Ресей империясының Мемлекеттік думасындағы заң шығарушылық тәжірибесі мен 1920-жылдардағы кеңестік әділет органдарын қалыптастырудағы рөлі арасындағы институционалдық сабақтастықты көрсетеді. П. Бурдьенің әлеуметтік талдау әдісі бұл феноменді дәстүрлі тектік тәрбие мен классикалық заңгерлік білімнің сәтті үйлесімі ретінде түсіндіруге жол ашады. Мұндай интеллектуалдық әлеует А. Бірімжановқа өтпелі кезеңде ұлттық мүдделерді кәсіби-құқықтық деңгейде қорғауға мүмкіндік берді. Бұл сабақтастық әсіресе 1920-жылдардағы сот құрылысы саласындағы реформаларда айқын көрініс тауып, дәстүрлі қазақ құқық нормалары мен жаңа саяси жүйенің элементтерін интеграциялау арқылы Қазақ автономиясының құқықтық негіздерін қалауға негіз болды.

Тұжырымдай келгенде, А. Бірімжановтың саяси өмірбаянын антропологиялық және деректанулық тұрғыдан саралау, оның XX ғасырдың басындағы ұлттық элитаның қалыптасуындағы рөлін және қазақ мемлекеттілігінің институционалдық негіздерін нығайтуға қосқан үлесін жаңа ғылыми деңгейде зерделеуге мүмкіндік береді.

Ескертулер

1. Коллекция архивных документов, выявленных в зарубежных архивах. Астана қаласының Мемлекеттік Архиві. 430 қ. 13 т. 4 іс. 13-16 п.
2. Тургайское областное управление. Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА). 25 қ. 1 т. 2498 іс. 3 п.
3. Оренбургская пограничная комиссия. ҚР ОМА. 4 қ. 1 т. 2262 іс. 15 п.
4. Оренбургская пограничная комиссия. ҚР ОМА. 4 қ. 1 т. 4082 іс. 343 п.

5. Коллекция архивных документов, выявленных в зарубежных архивах. Астана қаласының мемлекеттік архиві. 430 қ. 13 т. 4 іс. 6-10 п.
6. Тургайское областное управление. ҚР ОМА. 25 қ. 1 т. 467 іс. 58 п.
7. Тургайское областное управление. ҚР ОМА. 25 қ. 1 т. 467 іс. 209 п.
8. Тургайский уездный комиссар. ҚР ОМА 322 қ. 1 т. 14 іс. 134-135 п.
9. Государственная дума I, II, III и IV созывов. Ресей мемлекеттік тарихи архиві (РГИА). 1278 қ. 1 т. 803 іс. 39 п.
10. Государственная дума I, II, III и IV созывов. РГИА. 1278 қ. 1 т. 803 іс. 36 п.
11. Тургайский областной комиссариат, Временное правительство. ҚР ОМА. 17 қ. 1 т. 7 іс. 3 п.
12. Тургайское управление. ҚР ОМА. 18 қ. 1 т. 13 іс. 4 п.
13. XX ғасырдағы саяси репрессияларға қатысты Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің архивтік құжаттар коллекциясы. Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві (ҚР ПА). 352 қ. Оп.1 т. 11494 іс. 19-25 пп.
14. Туземный отдел Министерства внутренних дел. Омск. 1918–1919 гг. Ресей Федерациясының мемлекеттік архиві (РФМА). 1701 қ. 1 т. 6а іс. 183 п.
15. Туземный отдел Министерства внутренних дел. Омск. 1918–1919 гг. РФМА. 1701 қ. 1 т. 6а іс. 184 п.
16. XX ғасырдағы саяси репрессияларға қатысты Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің архивтік құжаттар коллекциясы. ҚР ПА. 352 қ. 1 т. 11494 іс. 47-62 п.

Әдебиеттер

- Адрес-календарь 1905 – *Адрес-календарь Оренбургской губернии на 1905*. Оренбург, 1905. 105 с.
- Айтмухамбетов 2010 – Айтмухамбетов А. А. *Казахские служащие Российской империи: формирование, профессиональная и общественно-политическая деятельность в XIX – начале XX вв. (исторический аспект)*: дис. ... д. ист. наук. Семей, 2010. 346 с.
- Алаш-Орда 1992 – Алаш-Орда: Сборник документов. Сост. Н. Мартыненко. Алма-Ата: Айқап. 1992. 192 с.
- Алимбай и др. 2023 – Алимбай Н., З.Е. Кабульдинов З.Е., Б.К. Смагулов Б.К. Вопросы крестьянской колонизации Степного края в Государственной думе Российской империи (1906–1917 гг.). *Turkic Studies Journal*. № 3. 2023. С. 7-40.
- Аманжолова 2009 – Аманжолова Д. На изломе. *Алаш в этнополитической истории Казахстана*. Алматы. 2009. 412 с.
- Бегимбаева 2016 – Бегимбаева Ж.С. Векторы цивилизационного и межкультурного взаимодействия: анализ деятельности высших учебных заведений Российской империи в XIX в. Региональная история: методология, источники, историография. *Сборник научных трудов Третьих международных Усмановских чтений*, Стерлитамак, 2016. С. 324-327.
- Бисембиев 1976 – Бисембиев Б. *Очерки истории общественно-политической и философской мысли Казахстана*. Алма-Ата: Казахстан. 1976. 428 с.
- Брайнин 1935 – Брайнин С., Шафира Ш. *Очерки по истории Алаш-Орды*. Алма-Ата-М.: Казкрайиздат. 1935. 149 с.
- Бурдые 2007 – Бурдые П., Пассрон Ж.-К. *Воспроизводство*. Пер с франц. Н. Шматко. М., 2007. 267 с.
- Васильев 1896 – Васильев А. *Исторический очерк русского образования в Тургайской области и современное его состояние*. Оренбург: Издание Тургайского областного статистического комитета. 1896. 226 с.
- Государственная дума 1906 – *Государственная дума. Стенографические отчеты. 1906 год. Сессия 1-я. Т. 2. Заседания 19-38 (1 июня – 4 июля 1906 г.)*. СПб: Государственная типография, 1906. 2013 с.
- Государственная дума 1907а – *Государственная Дума. Второй созыв. Стенографический отчет. 1907 г. Сессия первая. Т. 1*. СПб, 1907. С. 2271-2272.
- Государственная дума 1907б – *Государственная дума. Указатель к стенографическим отчетам. Второй созыв. Заседания 1-53 (20 февраля – 2 июня 1907 года)*. СПб: Государственная типография, 1907. 2230 с.
- Қойгелдиев 1994а – Қойгелдиев М. *Қазақ демократиялық интеллигенциясының 1905–1917 жылдардағы қоғамдық-саяси қызметі*. Тарих ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 1994. 320 с.

- Қойгелдиев 1994б – Қойгелдиев М. *Алаш қозғалысы*. Алматы: Санат. 1994. 448 б.
- Любичанковский 2021 – Любичанковский С.В. Формирование казахской интеллигенции в учебных заведениях Оренбургского края: ответ на вызовы пореформенной модернизации. *Уральский исторический вестник*. № 4(73). 2021. С. 106-114.
- Мусульманские депутаты 1998 – *Мусульманские депутаты Государственной Думы 1906–1917*. Уфа: Китап. 1998. 384 с.
- Нұрпейісов 1995 – Нұрпейісов К. *Алаш һәм Алаш-Орда*. Алматы: Ататек. 1995. 178 б.
- Озганбаев 2000 – Озганбаев О. *Государственная Дума России и Казахстан (1905–1917 гг.)*. Алматы: Арыс, 2000. 284 с.
- Султангазы 2019 – Султангазы Г.Ж. Политическая деятельность Ахмеда Беремжанова. *Отан тарихы*. 4(88). 2019. С. 122-135.
- Тогжанов 1932 – Тогжанов Г. *О Байтұрсыновіе и байтұрсыновщине*. Алма-Ата-М.: Казкрайиздат. 1932. 186 с.
- Циунчук 2015 – Циунчук Р.А. Мусульманская фракция IV Государственной Думы накануне и в годы Первой мировой войны. *Первая мировая война и Государственная Дума: Материалы международной научной конференции*. Казань, 2015. С. 211-220.

References

- Adres-kalendar' 1905 – *Adres-kalendar' Orenburgskoj gubernii na 1905*. Orenburg, 1905. 105 p. (in Russian)
- Aitmukhambetov 2010 – Aitmukhambetov A. A. *Kazakhskie sluzhashchie Rossiiskoi imperii: formirovanie, professionalnaia i obshchestvenno-politicheskaia deiatelnost v XIX – nachale XX vv. (istoricheskii aspekt)*: dis. ... d. ist. nauk. Semei, 2010. 346 p. (in Russian)
- Alash-Orda 1992 – *Alash-Orda: Sbornik dokumentov*. Ed. N. Martynenko. Alma-Ata: Ajkap. 1992. 192 p. (in Russian)
- Alimbai et al. 2023 – Alimbai N., Z.E. Kabuldinov Z.E., B.K. Smagulov B.K. Voprosy krestianskoi kolonizatsii Stepnogo kraia v Gosudarstvennoi dume Rossiiskoi imperii (1906–1917 gg.). *Turkic Studies Journal*. No 3. 2023. P. 7-40. (in Russian)
- Amanzholova 2009 – Amanzholova D. *Na izlome. Alash v jetnopoliticheskoi istorii Kazahstana*. Almaty. 2009. 412 p. (in Russian)
- Begimbaeva 2016 – Begimbaeva Zh.S. Vektory tsivilizatsionnogo i mezhkulturnogo vzaimodeistviia: analiz deiatelnosti vysshikh uchebnykh zavedenii Rossiiskoi imperii v KhIKh v. Regionalnaia istoriia: metodologiia, istochniki, istoriografiia. *Proceedings of the Third International Usmanov Readings, Sterlitamak*, 2016. P. 324-327. (in Russian)
- Bisembiev 1976 – Bisembiev B. *Ocherki istorii obshchestvenno-politicheskoi i filosofskoi mysli Kazahstana*. Alma-Ata: Kazahstan. 1976. 428 p. (in Russian)
- Brajnin 1935 – Brajnin S., Shafiro Sh. *Ocherki po istorii Alash-Ordı*. Alma-Ata–Moscow: Kazkrajizdat. 1935. 149 p. (in Russian)
- Burd'e 2007 – Burd'e P., Passron Zh.-K. *Vosproizvodstvo*. Translated from the French by N. Shmatko. Moscow, 2007. 267 p. (in Russian)
- Gosudarstvennaja дума 1906 – *Gosudarstvennaja дума. Stenograficheskie otchety. 1906 god. Sessija 1-ja. T. 2. Zasedanija 19-38 (1 ijunja – 4 ijulja 1906 g.)*. Sankt-Peterburg: State Printing House, 1906. 2013 p. (in Russian)
- Gosudarstvennaja дума 1907a – *Gosudarstvennaja Дума. Vtoroj sozyv. Stenograficheskij otchet. 1907 g. Sessija pervaja*. Vol. 1. Sankt-Peterburg, 1907. Pp. 2271-2272 (in Russian)
- Gosudarstvennaja дума 1907b – *Gosudarstvennaja дума. Ukazatel' k stenograficheskim otchetam. Vtoroj sozyv. Zasedanija 1-53 (20 fevralja – 2 ijunja 1907 goda)*. Sankt-Peterburg: Gosudarstvennaja tipografija, 1907. 2230 p. (in Russian)
- Liubichankovskii 2021 – Liubichankovskii S.V. Formirovanie kazakhskoi intelligentsii v uchebnykh zavedeniakh Orenburgskogo kraia: otvet na vyzovy poreformennoi modernizatsii. *Ural Historical Journal*. No 4(73). 2021. P. 106-114. (in Russian)
- Musul'manskіe deputaty 1998 – *Musul'manskіe deputaty Gosudarstvennoj Dumy 1906-1917*. Ufa: Kitap. 1998. 384 p. (in Russian)
- Nūrpeіsov 1995 – Nūrpeіsov K. Alaş һәм Alaş-Orda. Almaty: Atatek. 1995. 178 p. (in Kazakh)

Ozganbaev 2000 – Ozganbaev O. *Gosudarstvennaia Duma Rossii i Kazakhstan (1905–1917 gg.)*. Almaty: Arys, 2000. 284 p. (in Russian)

Qoigeldiev 1994a – Qoigeldiev M. *Qazaq demokratalyq inteligenciasynyñ 1905–1917 jyldardaǵy qoǵamdyq-saiasi kyzmeti*. Dissertation for the Degree of Candidate of Historical Sciences. Almaty, 1994. 320 p. (in Kazakh)

Qoigeldiev 1994b – Qoigeldiev M. *Alaş kozǵalysy*. Almaty: Sanat. 1994. 448 p. (in Kazakh)

Sultangazy 2019 – Sultangazy G.Zh. Politicheskaja dejatel'nost' Ahmeda Beremzhanova. *Otan Tarihy (National History)*. 4(88). 2019. Pp. 122-135 (in Russian)

Togzhanov G. *O Bajtursynove i bajtursynovshhine*. Alma-Ata–Moscow: Kazkrajizdat. 1932. 186 p. (in Russian)

Tsiunchuk 2015 – Tsiunchuk R.A. Musulmanskaia fraktsiia IV Gosudarstvennoi Dumy nakanune i v gody Pervoi mirovoi voyny. *The First World War and the State Duma: Proceedings of the International Scientific Conference*. Kazan, 2015. P. 211-220. (in Russian)

Vasil'ev 1896 – Vasil'ev A. *Istoricheskij ocherk russkogo obrazovanija v Turgajskoj oblasti i sovremennoe ego sostojanie*. Orenburg: Published by the Turgay Regional Statistical Committee. 1896. 226 p. (in Russian)

Авторлар туралы мәлімет

Гүлжан Кәкімбекқызы Ерменбаева – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Ғылыми және қолданбалы зерттеулер орталығының аға ғылыми қызметкері, Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві, Қазақстан, Астана қ., gulzhanermenbayeva@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-1462-073X>

Гүлмира Жолмағамбетқызы Сұлтанғазы – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, бас ғылыми қызметкер, Жошы Ұлысын зерделеу ғылыми институты, Астана қ., Қазақстан, g_sultangazy@kazguu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8998-5875>

Сведения об авторах

Гүлжан Какимбековна Ерменбаева – кандидат исторических наук, доцент, старший научный сотрудник центра научных и прикладных исследований, Архив Президента Республики Казахстан, Казахстан, г. Астана, gulzhanermenbayeva@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-1462-073X>

Гүлмира Жолмағамбетқызы Сұлтанғазы – кандидат исторических наук, доцент, главный научный сотрудник, Научный институт изучения улуса Джучи, Казахстан, г. Астана, g_sultangazy@kazguu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8998-5875>

Information about authors

Gulzhan K. Yermenbayeva – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow at the Center for Scientific and Applied Research, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Astana, gulzhanermenbayeva@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-1462-073X>

Gulmira Zh. Sultangazy – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Chief Research Fellow, Institute for the Study of the Ulus of Jochi, Astana, Kazakhstan, g_sultangazy@kazguu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8998-5875>
МРНТИ / IRSTI 68.75.13

Документы Государственного архива Карагандинской области по научно-технической документации: из истории селекционных экспериментов в Карлаге

Э.К. Осажанова

Государственный архив Карагандинской области по научно-технической документации,
г. Караганда, Казахстан
arhiv.ntd@gmail.com

Аннотация. Исследование основано на архивных материалах Государственного архива Карагандинской области по научно-технической документации, отражающих историю становления и развития животноводства в Центральном Казахстане. Особое внимание уделено фонду Карагандинского научно-исследовательского института растениеводства и селекции, восходящему к Научному кабинету Карлага – одному из крупнейших лагерей системы ГУЛАГ. Архивные материалы показывают вклад специалистов, работавших в условиях лагеря, в формирование научной базы сельскохозяйственных исследований региона, включая селекцию крупного рогатого скота и овец, а также демонстрируют трансформацию лагерного научного опыта в устойчивую региональную аграрную практику.

В статье описывается процесс создания курдючно-тонкорунных пород овец, сочетающих выносливость курдючных форм с высокими шерстными качествами тонкорунных пород. Рассматриваются методы селекции, применявшиеся в Карлаге, включая обратное скрещивание, метизацию и отбор редких синтетических животных. Показана роль природно-климатических условий Казахстана в выборе направлений разведения и типологии создаваемых пород. Материалы архива позволяют проследить эволюцию научных подходов, обоснование народно-хозяйственной необходимости новых пород и подготовку их к массовому внедрению в производство. Опыт Карлага демонстрирует возможность успешного решения сложных селекционных задач даже в условиях ограниченных ресурсов и жесткого социально-исторического контекста.

Ключевые слова: Карлаг; Казахстан; овцеводство; селекция; метизация; курдючно-тонкорунная овца

Қарағанды облысының ғылыми-техникалық құжаттама жөніндегі мемлекеттік архивінің құжаттары: Карлагтағы селекциялық тәжірибелердің тарихынан

Э.К. Осажанова

Қарағанды облысының ғылыми-техникалық құжаттама жөніндегі мемлекеттік архиві,
Қарағанды қ., Қазақстан
arhiv.ntd@gmail.com

Андатпа. Зерттеу Орталық Қазақстандағы мал шаруашылығының қалыптасуы мен даму тарихын сипаттайтын ғылыми-техникалық құжаттамадан тұратын Қарағанды облысының Мемлекеттік архивінің материалдарына негізделген. ГУЛАГ жүйесіндегі ең ірі лагерьлердің бірі – Карлагтың Ғылыми кабинетінен бастау алатын Қарағанды өсімдік шаруашылығы және селекция ғылыми-зерттеу институтының қорына ерекше назар аударылады. Архив материалдары лагерь жағдайында жұмыс істеген мамандардың өңірдегі ауыл шаруашылығы зерттеулерінің ғылыми негізін қалыптастыруға, соның ішінде ірі қара мал мен қой селекциясына қосқан үлесін айқындайды. Сондай-ақ лагерьлік ғылыми тәжірибенің тұрақты өңірлік аграрлық практикаға айналуын көрсетеді.

Мақалада құйрықты биязы жүнді қой тұқымдарына селекция жасау процесі сипатталады, олар құйрықты түрлердің төзімділігін биязы жүнді тұқымдардың жоғары жүн сапасымен біріктіреді. Карлагта қолданылған селекциялық әдістер, атап айтқанда кері будандастыру, метизация және сирек кездесетін синтетикалық жануарларды іріктеу тәсілдері талданады. Қазақстанның табиғи-климаттық жағдайларының асылдандыру бағыттарын таңдауға және қалыптастырылған тұқымдардың типологиясын айқындауға ықпалы көрсетіледі. Архив материалдары ғылыми көзқарастардың эволюциясын, жаңа тұқымдарды шығарудың халық шаруашылығы тұрғысынан негізделуін және оларды өндіріске жаппай енгізуге дайындау барысын қадағалауға мүмкіндік береді. Карлаг тәжірибесі ресурстардың шектеулілігі мен қатал әлеуметтік-тарихи жағдайларда да күрделі селекциялық міндеттерді табысты шешуге болатынын дәлелдейді.

Түйін сөздер: Карлаг; Қазақстан; қой шаруашылығы; селекция; метизация; құйрықты-жіңішке жүнді қой

Documents of the State Archive of the Karaganda Region on Scientific and Technical Documentation: From the History of Breeding Experiments in Karlag

E.K. Ossazhanova

State Archive of the Karaganda Region for Scientific and Technical Documentation,
Karaganda, Kazakhstan
arhiv.ntd@gmail.ru

Abstract. The study is based on archival materials of the State Archive of the Karaganda Region on scientific and technical documentation, reflecting the history of the development of animal husbandry in Central Kazakhstan. Special attention is given to the collection of the Karaganda Research Institute of Crop Production and Breeding, which originates from the Scientific Cabinet of KarLag – one of the largest camps in the GULAG system. The archival materials demonstrate the contribution of specialists who worked under camp conditions to the formation of the scientific foundation for agricultural research in the region, including the breeding of cattle and sheep, and also illustrate the transformation of camp-based scientific experience into a sustainable regional agricultural practice.

The article describes the development of fat-tailed fine-wool sheep breeds, combining the hardiness of fat-tailed types with the high wool quality of fine-wool breeds. The paper examines breeding methods used in Karlag, including backcrossing, crossbreeding (metization), and the selection of rare synthetic animals. The role of Kazakhstan's natural and climatic conditions in determining breeding directions and the typology of the breeds developed is demonstrated. Archival materials make it possible to trace the evolution of scientific approaches, the justification of the national economic necessity for new breeds, and their preparation for large-scale introduction into production. The experience of Karlag demonstrates the possibility of successfully solving complex breeding tasks even under conditions of limited resources and a harsh socio-historical context.

Keywords: Karlag; Kazakhstan; sheep breeding; breeding; metization; fat-tailed fine-wool sheep

Введение

Государственный архив Карагандинской области по научно-технической документации (НТД) осуществляет хранение документов на постоянной основе, используемых в интересах общества и государства. Особый научный и практический интерес представляет фонд Карагандинского научно-исследовательского института растениеводства и селекции (бывшей сельскохозяйственной опытной станции), истоки которого восходят к Научному кабинету Карагандинского исправительно-трудового лагеря ОГПУ (Карлага).

Карлаг был одним из крупнейших лагерей системы ГУЛАГ, созданных в начале 1930-х гг. на территории Центрального Казахстана. Его структура включала разветвленную сеть отделений, совхозов и подсобных хозяйств, где, наряду с системой принудительно-

го труда заключенных, велась масштабная сельскохозяйственная и научно-практическая деятельность. Через Карлаг прошли десятки тысяч специалистов разных профилей – агрономы, зоотехники, инженеры, которые, несмотря на репрессивный характер системы, внесли значительный вклад в развитие земледелия и животноводства региона. Важную роль сыграл Научный кабинет Карлага, ставший базой для последующего формирования сельскохозяйственной опытной станции, а затем Карагандинского НИИ растениеводства и селекции.

Особое значение имела работа по разведению курдючных овец, осуществлявшаяся в рамках лагерной системы. Разведение этих пород способствовало улучшению продуктивности овцеводческих хозяйств и формированию научной базы для селекции и дальнейшего развития животноводства в регионе. Научному кабинету Карлага принадлежит ведущее место в организации этой деятельности, которая стала фундаментом для последующего формирования сельскохозяйственной опытной станции, а затем – Карагандинского НИИ растениеводства и селекции.

Материалы и методы

Основу исследования составляют архивные материалы Государственного архива Карагандинской области по НТД, включающие фонды Карагандинского научно-исследовательского института растениеводства и селекции. Особое внимание уделяется документам, отражающим деятельность Научного кабинета Карлага, его специалистов и научные проекты в области селекции крупного рогатого скота и овец.

В основе методологии исследования лежит историко-архивный анализ, позволяющий выявлять и систематизировать сведения о научной деятельности в специфических условиях лагерной системы. Автор руководствовался принципами историзма, объективности, всесторонности, комплексности и интерпретации документов в историческом и культурном контексте.

Обсуждение

Несмотря на наличие отдельных исследований, посвященных истории Карлага и развитию сельского хозяйства в Центральном Казахстане, проблема разведения курдючных овец в системе Карлага до настоящего времени остается недостаточно изученной. Большинство работ носит обобщающий характер и рассматривает животноводство лагеря фрагментарно, без специального анализа породного состава овец, условий их содержания и особенностей организации овцеводства с использованием принудительного труда.

В научных исследованиях и документальных публикациях рассматриваются общие вопросы формирования и функционирования лагерной экономики сталинского ГУЛАГа, включая организационную структуру лагерей, направления хозяйственной деятельности и их роль в экономике СССР. В многотомном издании «История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов» на основе широкого круга архивных источников анализируются экономические механизмы лагерной системы, формы использования принудительного труда и основные отрасли лагерного хозяйства (История сталинского ГУЛАГа 2004). В статье «История сталинского ГУЛАГа: лагерная экономика и структура (на примере Карагандинского и Степного лагерей)» акцент сделан на региональной специфике лагерной экономики, ее отраслевой структуре и взаимосвязи с хозяйственным освоением Центрального Казахстана (Сактаганова и др. 2022). При этом животноводство, включая овцеводство, упоминается лишь в контексте общей характеристики сельскохозяйственной деятельности лагерей.

Особое значение в контексте заявленной темы приобретают работы Б.Т. Кабылбековой (Кабылбекова 2017: 4183-4187) и К.К. Абдрахмановой, в которых затрагиваются отдельные аспекты лагерного животноводства, и которые могут быть выделены как одни из немногих публикаций, напрямую связанных с изучением овцеводства в Карлаге. В статье

К.К. Абдрахмановой, например, описывается деятельность заключенного Карлага Б.К. Фортунатова, который руководил в совхозе «Гигант» выведением полутонкорунных курдючных овец, приспособленных к суровым условиям и высокой мясной продуктивности. После его смерти от бруцеллеза в 1940 г. работа была прекращена (Абдрахманова 2013).

Дополняет представление о практической деятельности Карлага публикация «Заключенные Карлага выводили новые сорта сельхозкультур и породы скота», демонстрирующая конкретные результаты работы лагерной системы по селекции животных и развитию сельскохозяйственных культур¹.

Существующие исследования создают общий фон для понимания хозяйственной и научной деятельности Карлага, однако вопросы разведения курдючных овец и особенностей организации овцеводства в условиях лагеря остаются недостаточно раскрытыми.

Результаты

Архивные материалы содержат уникальные сведения о состоянии сельского хозяйства на территории Казахстана до начала коллективизации. На их основе можно констатировать относительно устойчивое самодостаточное хозяйствование местного населения и переселенцев из европейской части России. В документах отражены результаты научно-исследовательских работ по растениеводству и животноводству, в том числе по созданию новых пород крупного рогатого скота и овец, приспособленных к местным природно-климатическим условиям.

Так, породы крупного рогатого скота «герефордская» и «красная немецкая», которые и сегодня закупаются за рубежом, в 1930-е гг. также завозились и использовались в широкой селекционной работе. Путем их скрещивания с местными породами были выведены казахская белоголовая и казахская красно-степная породы. Аналогичные задачи решались и в овцеводстве, где особое место заняла селекция курдючно-тонкорунных овец.

Народно-хозяйственное значение курдючных пород овец определяется сочетанием целого ряда ценных признаков, исключительно важных для засушливых областей юго-востока СССР (включая значительную часть Казахстана). Эти признаки, как правило, не встречаются в совокупности у других пород овец мира или выражены значительно слабее. К числу наиболее значимых относятся: крупный рост и живой вес, скороспелость, высокая молочность, подвижность, особенно важная при выпасе на бедных степных пастбищах, способность к тебеневке (добыванию корма из-под снега), способность к полному нагулу даже в условиях высохшей степи, высокая выносливость, значительная жировая продукция курдюка.

По уровню жировой продуктивности, связанной с развитием курдюка, курдючные породы занимают особое место среди мирового генофонда овец¹.

Несмотря на перечисленные достоинства, традиционные курдючные породы характеризовались низким качеством шерсти, что ограничивало их использование в шерстяной промышленности. В этой связи особую актуальность приобрела задача метизации курдючных овец с тонкорунными породами.

Скрещивание с тонкорунными породами значительно улучшало качество шерсти и повышало плодовитость животных, создавая более выносливый в условиях Казахстана материал. Однако при этом наблюдалось: снижение подвижности животных, ухудшение способности к нагулу на бедных пастбищах, постепенная утрата способности к тебеневке в высоких генерациях поглотительного скрещивания, полная ликвидация курдюка.

Таким образом, встала задача создания новой курдючно-тонкорунной породы, сочетающей достоинства курдючных овец (выносливость, способность к тебеневке, жировая продукция) с высокими шерстными качествами тонкорунных пород.

Вопрос о выведении новой курдючной породы с тонкой или полутонкой шерстью был поставлен давно. В частности, академик М.Ф. Иванов поднимал вопрос о создании новой курдючной породы с тонкой или полутонкой шерстью¹. Впоследствии эта задача была поддержана сельскохозяйственной академией, а в различных регионах СССР развернулись практические работы по созданию новых пород овец, начатые одновременно и независимо друг от друга. Это свидетельствует о назревшем характере проблемы.

Работы велись в нескольких направлениях:

- создание тонкорунно-курдючных горных пород на базе местных и завозных пород;
- выведение полугрубошерстных дегересских овец для полупустынных условий;
- попытки формирования крупной мясошерстной курдючной породы с тонкорунной шерстью для более обеспеченных кормовых районов.

Особое место в этом комплексе исследований занимает опыт Карлага.

План работы на 1939 г. по созданию тонкорунно-курдючной овцы свидетельствует о том, что исходная стадия выделения курдючных пород с тонкой или полутонкой шерстью могла осуществляться несколькими методами:

1. *Использование частично готового материала.* Первый путь заключался в подборе и использовании уже имеющегося частично готового поголовья, случайно сформировавшегося в результате стихийного расщепления в совхозах. Такой метод был применен, например, при работе с дегересской породой овец с полугрубой шерстью. В последнем случае решающим оказалось удачное выявление среди 60 тыс. метисных овец нескольких баранов с хорошо развитым курдюком и высококлассной метисной шерстью. Эти бараны были использованы в качестве производителей-пробников.

2. *Скрещивание метисов первой генерации «в себе».* Второй метод – скрещивание метисов первого поколения между собой. Этот подход был применен, в частности, во Всесоюзном институте животноводства (ВИЖ) под руководством Ермаковой-Воглюдовой¹. Было установлено, что при таком скрещивании удается получить примерно 2 барана на 1000 голов с небольшими курдюками и метисной шерстью 1-2 класса¹.

Исходное маточное поголовье отбиралось по качеству шерсти и по типу телосложения – более короткому и «жирному» экстерьеру среди массового метисного стада. Несмотря на небольшой процент желательного приплода (2 на 1000), задача считалась реализуемой: как только получены первые бараны с курдюком и высококачественной метисной шерстью, дальнейшая работа уже не представляет принципиальных трудностей².

3. *Обратное скрещивание с курдючным исходником (опыт Карлага).* Третий метод – обратное скрещивание метисов первой генерации с чистопородными представителями курдючной породы. Этот подход является единственно возможным при отсутствии массового метисного материала. Именно такая ситуация сложилась в хозяйстве Карлага, где массовая метизация курдючных овец относилась к первой генерации.

Метод обратного скрещивания, ранее разработанный теоретически, в начальной стадии приводил к получению единичных животных с курдюками и метисной шерстью. Предельным результатом при таком скрещивании являлись экземпляры с нормальным по размерам и форме курдюком и с качественной метисной шерстью.

Во второй стадии работы матки первой генерации, а также лучшая часть приплода второй обратной генерации скрещивались между собой. Это приводило к формированию устойчивого типа тонкорунно-курдючной породы.

Практическое испытание метода подтвердило теоретические предположения, несмотря на скептические оценки ряда специалистов. Было показано, что:

- форма курдюка восстанавливается при расщеплении относительно легко;
- достижение характерного для курдючной породы размера курдюка требует значительных усилий и длительного отбора;
- ость (жесткий волос) выпадает при расщеплении сравнительно быстро;
- стабильная густая тонкорунная шерсть формируется в очень небольшом проценте приплода.

Первые единичные животные с тонкой шерстью без остевых волос и промежуточного волоса были получены в 1938 г. (в документах упоминаются, например, бараны № 424, 581, 639, ярки № 75, 137 и др.)¹. Однако в целом еще не были достигнуты желаемая густота и штапельность шерсти (исключение составляли ярки № 75 и 137, давшие густую штапельную шерсть) (Рис. 1).

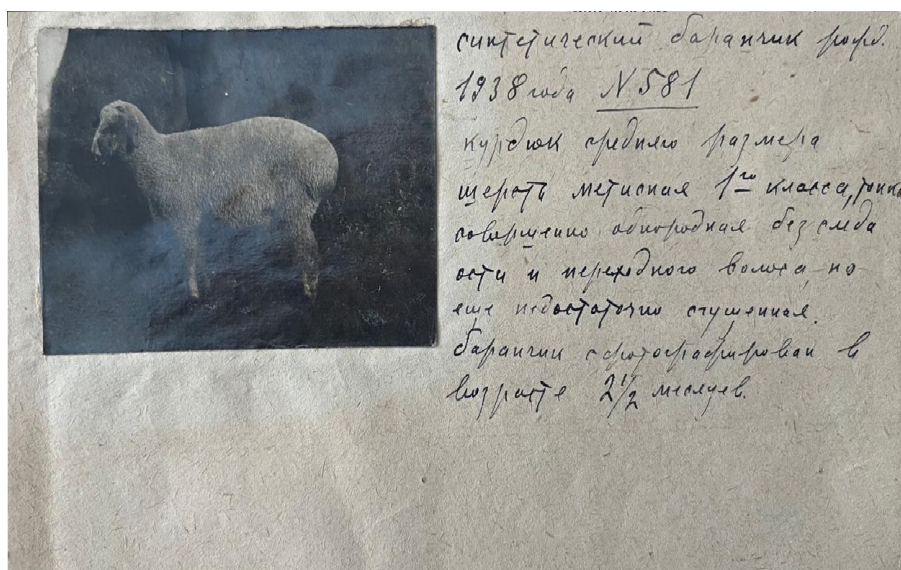

Рис. 1. Синтетический баранчик № 581
Государственный архив Карагандинской обл. по НТД. Ф. 26. Оп. 3-1. Д. 227. Л. 4.

В 1939 г. ожидалось получение нескольких экземпляров с нормальным курдюком и шерстью качества от тонкорунного до высококлассного метисного 2-го сорта. Предполагалось, что к 1940 г. консолидация породы в основном завершится и будет возможен ее вывод в производственную метизацию курдючных овец методом поглотительного скрещивания.

Работы по созданию курдючных пород с тонкой и полутонкой шерстью в указанный период велись в нескольких пунктах Казахстана, Киргизии и Таджикистана, при этом с учетом местных условий формировались породы различных типов.

В Киргизии на базе породы «вюртемберг» создавалась горная тонкорунно-курдючная порода, приспособленная к горным пастбищам и резкоконтинентальному климату¹.

В Таджикистане под научным руководством профессора Б.Н. Васина была заложена работа по созданию особо крупной горной курдючной породы с полутонкой шерстью на основе скрещивания «линкольна» и «гиссара»¹.

В Казахстане дегересская порода с полугрубой шерстью, по мнению академика В.А. Бальмонта, должна была получить широкое распространение по всему Казахстану, особенно в полупустынных районах¹.

По мнению исследователей Карлага, дегересская порода должна была занять, прежде всего, чисто ковыльные области, где разведение классической тонкорунной породы за-

труднительно. В остальных регионах Казахстана тонкорунно-курдючные породы должны были оказаться более выгодными, чем полугрубошерстные.

Для полупустынных и пустынных областей отмечалась необходимость создания не крупной, но выносливой тонкорунной породы на базе рамбулье. В период описываемых исследований такая работа еще не была начата.

Для областей с более устойчивой кормовой базой – Карагандинской и Северо-Казахстанской (за исключением северной ковыльной зоны от Караганды) – ставилась задача создания предельно крупной скороспелой мясошерстной породы с:

- живой массой баранов 110-120 кг и более;
- шерстью полностью тонкорунного типа;
- пониженным содержанием жира при сохранении качества шерсти и с учетом требований шерстяной промышленности.

Такая задача была поставлена и для работы Карлага. В плане работ на 1939 г. по созданию тонкорунно-курдючной овцы упоминается создание исключительно крупного барана с огромным курдюком и полутонкой шерстью (баран № 150), а также курдючного барана № 424 со столь же крупным весом, но уже с тонкой шерстью, широкой спиной и хорошо развитой грудью¹. Эти результаты вселяли уверенность в принципиальной разрешимости поставленной селекционной задачи.

В качестве перспективного направления предлагалось выделить крупную курдючную породу с шерстью типа «карридель», что, по мнению специалистов, не должно было вызвать серьезных затруднений при использовании линии барана № 150 (Рис. 2).

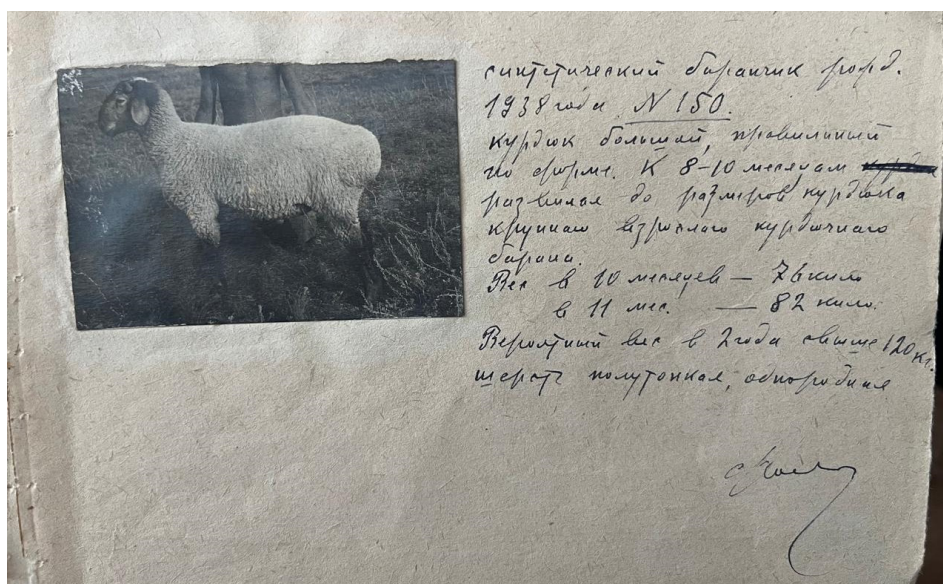

Рис. 2. Синтетический баранчик № 150
Государственный архив Карагандинской обл. по НТД. Ф. 26. Оп. 3-1. Д. 227. Л. 4.

Закключение

Архивные материалы Карлага и Карагандинского научно-исследовательского института растениеводства и селекции позволяют реконструировать ход становления курдючно-тонкорунного овцеводства в Казахстане. В них последовательно прослеживаются:

- обоснование народно-хозяйственной необходимости создания новых пород;
- разработка и экспериментальная проверка различных методов селекции;

- учет природно-климатических особенностей регионов при выборе исходного материала и целевого типа породы;

- постепенная консолидация породных групп и их подготовка к массовому внедрению в производство.

Опыт Карлага показал, что даже в условиях ограниченных ресурсов и сложной социально-исторической обстановки возможно успешное решение высоконаучных селекционных задач, имеющих долгосрочное значение для развития животноводства Казахстана.

Проведенный анализ архивных материалов Государственного архива Карагандинской области по НТД позволяет существенно расширить представления об истории становления и развития сельскохозяйственной науки в Центральном Казахстане. Документы фонда Карагандинского научно-исследовательского института растениеводства и селекции, берущего начало в Научном кабинете Карлага, свидетельствуют о системном и целенаправленном характере научных исследований в области растениеводства и животноводства, осуществлявшихся в рамках лагерной экономики.

Установлено, что в условиях специфического социально-исторического контекста ГУЛАГа были сформированы основы региональной селекционной школы, ориентированной на адаптацию сельскохозяйственных животных к резко-континентальному климату Казахстана. Особое значение имели работы по созданию курдючно-тонкорунных пород овец, в которых сочетались высокая приспособленность курдючных форм и ценные продуктивные качества тонкорунных пород. Применение методов обратного скрещивания, метизации и отбора редких синтетических животных отражает высокий уровень научного поиска и методологическую обоснованность селекционных экспериментов.

Архивные источники показывают, что результаты исследований Карлага не ограничивались экспериментальными разработками, а были ориентированы на практические нужды народного хозяйства и подготовку новых пород к внедрению в массовое производство. Тем самым опыт Карлага демонстрирует значимый вклад лагерных научных подразделений в развитие аграрной науки Казахстана и подтверждает возможность решения сложных селекционных задач даже в условиях ограниченных ресурсов и жестких социально-политических реалий.

Примечания

1. План работы на 1939 год – План работы на 1939 год по созданию тонкорунно-курдючной овцы. Государственный архив Карагандинской обл. по НТД. Ф.26. Оп.3-1. Д.227. Л.1-3.

2. Документы об организации и дальнейшей работе отдела животноводства. Государственный архив Карагандинской обл. по НТД. Ф.26. Оп.3-1. Д. 203а. Л.15.

Литература

Абдрахманова 2013 – Абдрахманова К.К. Научно-исследовательская деятельность ученых – заключенных Карлаг в 1930–1950-е гг. *Гуманитарные науки в Сибири*. № 2. 2013 г. С. 61-64.

Заключенные Карлага – Заключенные Карлага выводили новые сорта сельхозкультур и породы скота. *Казахстанская правда*. 2024. 13 сентября. <https://kazpravda.kz/n/zaklyuchennye-karlagavvodili-novye-sorta-selhozkultur-i-porody-skota/?ysclid=mlhzuuh0bh777799707> (дата обращения: 12.01.2026).

История сталинского ГУЛАГа 2004 – *История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов: собрание документов*. В 7 т. Отв. ред. и сост. О. В. Хлевнюк. Т. 3: Экономика ГУЛАГа. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 616 с.

Кабылбекова 2017 – Кабылбекова Б.Т. *Деятельность ученых и научных сотрудников сельскохозяйственных опытных лабораторий Карлага по животноводству*. Сборник материалов XXI Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование – 2017». Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева. Астана, 14 апреля 2017 г. С. 4183-4187.

Сактаганова и др. 2022 – Сактаганова, З.Г., Сатыбалдина, Г.Б. *История сталинского ГУЛАГа: лагерная экономика и структура (на примере Карагандинского и Степного лагерей)*. Жуасов оқулары – 26:

шетелдік ғалымдардың қатысуымен өткен Респ. Ғыл.-практ. конф. материалдары = Жуасовские чтения – 26: Материалы Респ. науч.-практ. конф. с участием зарубежных ученых. Карагандинский национальный университет им. Е.А. Букетова. Караганда, 2022. С. 115-119. <https://rep.ksu.kz//handle/data/15331> (дата обращения: 12.01.2026).

References

Abdrakhmanova 2013 – Abdrakhmanova K.K. Nauchno-issledovatel'skaia deiatel'nost uchenykh – zakliuchennykh Karlag v 1930–1950-e gg. *Humanities in Siberia*. No 2. 2013. P. 61-64.

Istoriia stalinskogo GULAGa 2004 – *Istoriia stalinskogo GULAGa. Konets 1920-kh – pervaiia polovina 1950-kh godov: sobranie dokumentov*. In 7 volumes. / Otv. red. i sost. O. V. Khlevniuk. Vol. 3: Ekonomika GULAGa. Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN), 2004. 616 p.

Kabyzbekova 2017 – Kabyzbekova B.T. *Deiatel'nost uchenykh i nauchnykh sotrudnikov selskokhoziaistvennykh opytnykh laboratorii Karlaga po zhivotnovodstvu*. Proceedings of the 21st International Scientific Conference of Students and Young Scholars “Science and Education – 2017.” L.N. Gumilyov Eurasian National University. Astana, April 14, 2017. P. 4183-4187.

Saktaganova et al. 2022 – Saktaganova, Z.G., Satybal'dina, G.B. *Istoriia stalinskogo GULAGa: lagernaia ekonomika i struktura (na primere Karagandinskogo i Stepnogo lagerei)*. Juasov oqulary – 26: şeteldik ғалымдардың қатысуымен өткен Респ. Ғыл.-практ. конф. материалдары = Zhuasov Readings – 26: Proceedings of the Republican Scientific and Practical Conference with the Participation of Foreign Scholars. Karaganda Buketov University. Karaganda, 2022. P. 115-119. <https://rep.ksu.kz//handle/data/15331> (accessed 12.01.2026).

Zakliuchennye Karlaga – Zakliuchennye Karlaga vyvodili novye sorta selkhoz kultur i porody skota. *Kazakhstanskaia pravda*. 2024. September 13. <https://kazpravda.kz/n/zaklyuchennye-karlaga-vyvodili-novye-sorta-selkhoz-kultur-i-porody-skota/?ysclid=mlhzuuh0bh777799707> (accessed 12.01.2026).

Сведения об авторе

Эльмира Карибаевна Осажанова – архивист высшей категории, Государственный архив Карагандинской области по научно-технической документации, г. Караганда, Казахстан, arhiv.ntd@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-9632-9700>

Автор туралы мәлімет

Эльмира Кәрібайқызы Осажанова – жоғары санатты архивист, Қарағанды облысының ғылыми-техникалық құжаттама жөніндегі мемлекеттік архиві, Қарағанды қ., Қазақстан, arhiv.ntd@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-9632-9700>

Information about author

Elmira K. Ossazhanova – Senior Archivist, State Archive of the Karaganda Region for Scientific and Technical Documentation, Karaganda, Kazakhstan, arhiv.ntd@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-9632-9700>

МРНТИ / IRSTI 13.71.07

История казахстанско-французского культурного диалога: творческое турне мастеров искусств Казахстана во Франции в 1975 г.

Е.С. Сыздыкова

Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
elenasts@list.ru

Аннотация. Статья посвящена истории культурно-гуманитарного взаимодействия Казахстана и Франции на примере участия казахстанских деятелей искусств в Днях культуры СССР во Франции в 1975 г. На основе ранее не публиковавшегося архивного документа – Отчета помощника Первого секретаря ЦК Компартии Казахстана В.В. Владимирова – раскрываются история турне творческой делегации из Казахстана, особенности организации культурных мероприятий, их общественный резонанс и восприятие французской аудиторией.

Информация, содержащаяся в документе, позволяет рассматривать специфику Дней культуры как инструмента культурной дипломатии советского периода, а также репрезентации национальной идентичности союзных республик в формировании сложносоставного образа советской культуры за рубежом. Публикация вводит в научный оборот новый источник, снабженный археографическим описанием и научно-справочным аппаратом, и вносит вклад в изучение истории международных культурных связей, советско-французских и казахстанско-французских отношений и культурной политики СССР во второй половине XX в. Материал актуализирует проблемы транснациональных контактов, памяти, наследия и межкультурного диалога.

Ключевые слова: Казахстан; Франция; культурная дипломатия; Дни культуры СССР; международные культурные связи; национальная идентичность; советская культурная политика; архивные источники; XX век

Қазақстан-француз мәдени диалогының тарихы: 1975 жылы Франциядағы Қазақстан өнер шеберлерінің шығармашылық туры

Е.С. Сыздықова

Қазақстан Республикасы Президентінің Архивы, Астана қ., Қазақстан
elenasts@list.ru

Аңдатпа. Мақала 1975 жылы Францияда өткен КСРО-ның Мәдениет күндеріне қазақстандық өнер қайраткерлерінің қатысуы мысалында Қазақстан мен Франция арасындағы мәдени-гуманитарлық өзара ықпалдастық тарихына арналған. Бұрын жарияланбаған архивтік құжат – Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Бірінші хатшысының көмекшісі В.В. Владимировтың есебі негізінде Қазақстаннан барған шығармашылық делегацияның гастрольдік сапарының тарихы, мәдени іс-шараларды ұйымдастыру ерекшеліктері, олардың қоғамдық резонансы мен француз аудиториясының қабылдауы ашып көрсетіледі.

Құжатта қамтылған ақпарат мәдениет күндерінің ерекшелігін кеңестік кезеңдегі мәдени дипломатияның құралы ретінде қарастыруға, сондай-ақ шетелде кеңестік мәдениеттің күрделі құрамдас бейнесін қалыптастыруда одақтас республикалардың ұлттық бірегейлігін бейнелеуге мүмкіндік береді. Басылым археографиялық сипаттамамен және ғылыми-анықтамалық аппаратпен жабдықталған жаңа дереккөзді ғылыми айналымға енгізеді және XX ғасырдың екінші жартысындағы КСРО-ның халықаралық мәдени байланыстарының, кеңестік-француз және Қазақстан-француз қа-

тынастарының және мәдени саясатының тарихын зерттеуге үлес қосады. Материал трансұлттық байланыстар, есте сақтау, мұра және мәдениетаралық диалог мәселелерін өзекті етеді.

Түйін сөздер: Қазақстан; Франция; мәдени дипломатия; КСРО-ның Мәдениет күндері; халықаралық мәдени байланыстар; ұлттық бірегейлік; кеңестік мәдени саясат; архивтік дереккөздер; XX ғасыр

The history of the Kazakh-French cultural dialogue: a creative tour of the Kazakh masters of art in France in 1975

E.S. Syzdykova

Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
elenasts@list.ru

Abstract. The article is devoted to the history of cultural and humanitarian cooperation between Kazakhstan and France on the example of the participation of Kazakhstani artists in the Days of Culture of the USSR in France in 1975. Based on a previously unpublished archival document – the report of the Assistant to the First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan, V.V. Vladimirov – the article reveals the history of the tour of a creative delegation from Kazakhstan, the specific features of organizing cultural events, their public resonance, and their reception by French audiences.

The information contained in the document allows us to consider the specifics of the Days of Culture as an instrument of cultural diplomacy of the Soviet period, as well as the representation of the national identity of the Union republics in the formation of a composite image of Soviet culture abroad. The publication introduces a new source into scientific circulation, equipped with an archeographic description and a scientific reference device, and contributes to the study of the history of international cultural relations, Soviet-French and Kazakh-French relations and cultural policy of the USSR in the second half of the twentieth century. The material actualizes the problems of transnational contacts, memory, heritage and intercultural dialogue.

Keywords: Kazakhstan; France; cultural diplomacy; Days of Culture of the USSR; international cultural relations; national identity; Soviet cultural policy; archival sources; 20th century

Франция занимает ведущее место в европейском векторе внешней политики Казахстана. Казахстанско-французские отношения охватывают широкий спектр взаимодействия – от энергетики, включая атомную, до аэрокосмической области и региональной безопасности. Стратегически ориентированные и динамично развивающиеся, основанные на взаимном уважении, эти отношения характеризуют стремление обеих стран к долгосрочному партнерству, направленному на устойчивое развитие и укрепление международной стабильности.

В последние годы наблюдается заметная интенсификация двусторонних контактов. Начиная с 2022 г., встречи глав государств проходят на регулярной основе – как в формате взаимных визитов, так и на международных площадках¹. Подводя итоги государственного визита во Францию в ноябре 2024 г., Президент Республики Казахстан К.К. Токаев отметил: «Франция является близким и надежным партнером Казахстана в Европейском Союзе. За 34 года наши отношения приобрели стратегический характер. Астана и Париж установили политический диалог, основанный на взаимопонимании на всех уровнях. Укрепились связи в торгово-экономической, инвестиционной и культурно-гуманитарной сферах. Сформирована четкая договорно-правовая база. Расширилось взаимодействие в рамках международных организаций. Уверен, что наше партнерство, основанное на незыблемой дружбе и взаимной поддержке, будет успешным и в будущем» (Токаев 2024). Доверительные личные отношения президентов К.К. Токаева и Э. Макрона выступают значимым

фактором развития, способствующим углублению сотрудничества в таких приоритетных сферах, как высокие технологии и цифровизация.

Особое значение на современном этапе приобрели межгосударственные контакты в культурно-гуманитарной сфере. Сотрудничество в области культурного наследия, археологии, истории, архивного дела, образования и науки выступает важным фактором двустороннего взаимодействия как на уровне специалистов, так и в рамках деятельности научно-исследовательских, образовательных и культурных центров. Знаковым событием стало проведение выставки «Казахстан: Сокровища Великой степи» в Музее азиатских искусств Гиме в г. Париже в ходе государственного визита Президента Казахстана во Францию в 2024 г., ознаменовавшей новый этап развития культурно-гуманитарного сотрудничества.

Существенный прогресс достигнут в сфере архивного сотрудничества. Подписанный Архивом Президента Республики Казахстан и Национальным архивом Французской Республики Меморандум о сотрудничестве предоставил исключительные возможности для изучения и сохранения документального наследия, реализации совместных научно-практических проектов, организации выставок и обмена оцифрованными материалами, представляющими взаимный научный интерес (Меморандум о сотрудничестве 2024).

История культурно-гуманитарного взаимодействия народов Казахстана и Франции насчитывает не одно десятилетие. На протяжении XX в. именно культурные контакты являлись важным аспектом взаимопонимания и обмена. Одним из ярких проявлений этого процесса были Дни культуры СССР во Франции, которые стали платформой для презентации богатого историко-культурного наследия советских республик.

В 1975 г. культурную программу Советского Союза представляла Казахская ССР. Турне казахстанских деятелей искусства во Франции состоялось после того, как летом того же года Казахстан принял в своей столице делегацию общества «Франция – СССР», участвовавшую в проведении Дней Франции в СССР.

Для участия в мероприятиях в начале октября 1975 г. в г. Париж прибыли представители творческой интеллигенции – писатели, музыканты, певцы, танцоры. Делегацию возглавляла председатель Казахского общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами Р.Ш. Шамжанова². В состав делегации входили министр культуры республики У.К. Садыкова, председатель Алма-Атинского горисполкома К.М. Аухадиев, а также секретарь правления Союза писателей О.О. Сулейменов. В числе казахстанских мастеров искусств были музыканты Казахского государственного оркестра народных инструментов им. Курмангазы во главе с художественным руководителем и главным дирижером, народным артистом Казахской ССР Ш.С. Кажғалиевым, танцоры Казахского государственного ансамбля классического танца (художественный руководитель и главный балетмейстер народный артист Казахской ССР Б.Г. Аюханов), народные артисты СССР Б.А. Тулегенова и Е.Б. Серкебаев, солисты Казахского государственного академического театра оперы и балета им. Абая В.Н. Яковенко, Ж.А. Баймульдина, А.Н. Сембин.

В рамках Дней Советского Союза во Франции сезона 1975 г. был дан двадцать один концерт в двадцати городах. Выступления артистов сопровождалась организацией фотовыставок, демонстрацией документальных фильмов о Казахстане, встречами с представителями французской общественности.

Внимание читателей предлагается документ, посвященный описанию творческого турне, уникального по своей продолжительности (больше месяца), количественному (полсотни человек) и качественному составу. Автор документа – Владислав Васильевич Владимиров (1939), казахстанский журналист, писатель-международник, литературовед, автор многочисленных повестей и романов. В 1968–1969 гг. В.В. Владимиров работал ин-

структором отдела культуры ЦК Компартии Казахстана, с 1969 по 1984 гг. – помощником Первого секретаря ЦК Компартии Казахстана Д.А. Кунаева.

Отчет «О пребывании творческой группы казахстанских артистов во Франции (октябрь 1975 г.)» находится на хранении в Архиве Президента Республики Казахстан (Ф. 708 – Центральный Комитет Компартии Казахстана). В 1977 г. автор на основе своих «французских тетрадей» написал книгу, в которой в литературно-публицистическом жанре реконструируются события октября 1975 г., связанные с поездкой творческого бомонда республики во Францию³. Опубликованное почти 50 лет назад издание сегодня представляет библиографическую редкость. Между тем сам документ отличается от его художественной интерпретации, до сих пор не публиковался в оригинальном виде. В данной работе проведено его археографическое описание. Публикация сопровождается научно-справочным аппаратом в виде примечаний по тексту и содержанию, списка сокращений.

Открытие Дней СССР состоялось 9 октября 1975 г. в г. Коломбо. События освещались на страницах печати – французской («L'Humanite», «Sud Ouest», «Charente libre», множества провинциальных газет) и советской центральной («Правда», Расширяются культурные связи 1975) и республиканской («Социалистік Қазақстан», Франциядағы Совет Одағы күндері 1975; Совет Одағының Франциядағы күндерінің табысы 1975; «Казахстанская правда», Парижане аплодируют казахстанцам 1975; Франция принимает Казахстан 1975; Успех Дней Советского Союза 1975), в телевизионных сюжетах. Публика восторженно принимала гостей из далекого и малознамого Казахстана. Особенно покорило зрителей исполнение народных мелодий на традиционных инструментах, таких как кобыз, домбра. Это позволило аудитории ближе познакомиться с богатым музыкальным наследием Казахстана и его культурной самобытностью.

С французской стороны Дни культуры сопровождали представители ассоциации «Франция – СССР». Ассоциация функционировала в г. Париже в 1945–1992 гг. и являлась преемницей ассоциации «Друзья Советского Союза» (1928–1939 гг.). Основной целью ее деятельности было содействие развитию сотрудничества между Францией и Советским Союзом.

Совпадение по времени проведения Дней культуры с официальным визитом Президента Франции Валери Жискар д'Эстэна в Советский Союз (14–18 октября 1975 г.) придало творческому турне ярко выраженную политико-дипломатическую направленность, существенно усилив его символическое и репрезентативное значение. В условиях повышенного внимания со стороны правительственных структур и СМИ Дни культуры рассматривались не только как форма художественного и гуманитарного обмена, но и как инструмент «культурной дипломатии», призванный сопровождать и подкреплять межгосударственный диалог на высшем уровне. В то же время это способствовало росту общественного интереса и международного резонанса Дней культуры, что повысило их эффективность как средства формирования благоприятного образа СССР во Франции и закрепления позитивных результатов политических переговоров.

Нетрудно заметить, что на характер записей автора большое влияние оказало идеологическое восприятие внутренней политики Франции и системы международных отношений. Наличие в кругах коммунистических организаций, сторонников ассоциации «Франция – СССР» оправдывало в его глазах имевший место теплый прием делегации из Казахстана, и, наоборот, их отсутствие объясняло «прохладный» настрой публики. Однако, надо признать, эксклюзивность, своеобразие представленной искушенному французскому зрителю программы были настолько велики, что многие отклики явно выходили за заданные рамки. С этой точки зрения обращает на себя внимание оценка, прозвучавшая со страниц газеты «Le Populaire du Centre» после концерта в г. Периге 17 октября 1975 г.: «...группа артистов... с огромным воодушевлением и бурлящей через край энергией сумела

передать в течение концерта, длившегося более двух часов, свое ощущение радости жизни и открыть нам глаза на новую такую привлекательную страницу мирового бытия» (АП РК. Ф. 708. Оп. 62. Д. 2. Л. 70-91). Все концерты прошли с феноменальным успехом, выступления завершались долгими овациями и оживленными беседами между гостями и зрителями.

В своей книге В.В. Владимиров более подробно пишет о казусах, случившихся с артистами во время поездки. Например, у одной из кобызисток лопнули струны, взять запасные не догадались, а найти во Франции конский волос было практически невозможно. Каким-то чудом раздобыть его удалось французскому импресарио труппы Л.Л. Мордону. Как он это сделал, так и осталось тайной (Владимиров 1977: 44-45).

Нет сомнений, что участие казахстанских деятелей искусств в Днях культуры СССР во Франции в 1975 г. стало значимым шагом в укреплении культурных связей между двумя странами. Эти мероприятия способствовали популяризации казахской культуры за пределами страны и установлению диалога между народами, основанного на уважении и взаимопонимании.

Автор надеется, что представленная публикация даст возможному читателю глубже понять механизмы функционирования культурной дипломатии советского периода, определить вклад казахстанских деятелей культуры в развитие международных связей, значение репрезентации национальной идентичности в формировании внутренне дифференцированного образа советской культуры.

В примечаниях, касающихся персоналий, указаны только установленные даты. Документ публикуется впервые.

**Отчет «О пребывании творческой группы казахстанских артистов во Франции
(октябрь 1975 г.)»^{1*}**

г. Алма-Ата

12 ноября 1975 г.

Дни Советского Союза во Франции, представленные официальной делегацией и творческо-исполнительской группой Казахстана, открылись 9 октября 1975 г.^{2*} в 9 часов местного времени во Дворце спорта парижского предместья – г. Коломбо.

На открытие и концерт собралось более 1000 зрителей.

С приветственной речью к ним обратилась глава советской делегации Р.Ш. Шамжанова. С ответным словом выступил член Политбюро ЦК КП, член президентского совета ассоциации «Франция – СССР», главный редактор газеты «Юманите» Ролан Леруа. Их речи были выслушаны с большим вниманием и встречены продолжительными аплодисментами.

Затем состоялось большое представление в двух отделениях. В нем участвовали ведущие солисты Казахского академического театра оперы и балета им. Абая, коллектив Государственного ансамбля классического танца Казахской ССР и музыканты оркестра народных инструментов им. Курмангазы. Концерт прошел с исключительным успехом. Зрители приветствовали артистов не только бурными аплодисментами, но и возгласами «Браво», «Дружба».

Накануне концерта мэ-коммунист г. Коломбо Доминико Фрело в здании муниципалитета устроил прием в честь советских гостей. Здесь же присутствовали: посол Советского Союза во Франции С.В. Червоненко, ответственные работники советского посольства В.И. Шведов, В.И. Свистунов, А.Н. Цапалкин и другие, а также корреспондент ТАСС во Франции Е.П. Коржев.

В антракте местные активисты ассоциации «Франция – СССР» организовали для присутствующей публики распродажу советских грамзаписей с автографами исполнителей из Советского Союза. Стоимость входного билета – 20 франков.

Концерт закончился за полночь продолжительной овацией всего зала, вручением артистам живых цветов.

Затем посол СССР во Франции т. Червоненко в продолжительной беседе с творческим коллективом, поблагодарив артистов, дал исключительно высокую оценку их мастерству, отметил четкую

^{1*} Штампы: 1. Подлежит возврату в общий отдел ЦК КП Казахстана. 2. ЦК КП Казахстана. Вх. № 12619. 21.11.1975 г.

^{2*} Сохранены подчеркивания аналогично тексту документа.

и продуманную организацию вечера французскими друзьями и пожелал советским артистам полного успеха в поездке по стране.

По общему мнению зрителей, выступление казахстанских артистов вылилось в яркое запоминающееся событие последних лет.

К сожалению, несмотря на неоднократные наши обращения и просьбы, советник посольства т. Свистунов не смог обеспечить присутствие на открытии Дней СССР во Франции видных деятелей французской культуры, побывавших за последнее время в Казахстане – литераторов П. Гамарры и Л. Дени, певца коммуниста М. Ожере и других (список, составленный в ЦК КП Казахстана, т. Свистунову был передан заблаговременно).

Поначалу без особого на то желания посольские работники тт. Свистунов и Двинин занимались организацией освещения советской и прогрессивной французской прессой Дней СССР, но затем они стали несколько активнее. Тем не менее степень практической отдачи от их активности оказалась невысокой. Все контакты с советскими журналистами пришлось устанавливать практически без помощи посольства.

По нашему настоянию в посольстве был отпечатан, переведен на французский язык, размножен составленный нами информационный материал на 2,5 страницах, который очень пригодился в работе с многочисленными представителями французской печати.

10 октября с.г. группа выступала в г. Гуссенвилле (30 км от Парижа) в театре им. Пабло Неруды. В фойе театра экспонировалась фотовыставка «Советский Казахстан», продавались советские книги, журналы, грампластинки, сувениры. Аудитория была обеспечена информационными материалами о республике, подготовленными накануне в Алма-Ате.

С речами перед собравшимися (более 600 зрителей) выступили: представитель местного отделения ассоциации «Франция – СССР», депутат муниципалитета коммунист А. Винерессе, заместитель министра культуры Казахской ССР У.К. Садыкова, ответственный работник посольства СССР во Франции А.Н. Цапалкин, директор театра им. Пабло Неруды коммунист А. Романе.

В антракте народная артистка СССР Б. Тулегенова⁴ и заслуженный артист Казахской ССР В.Н. Яковенко⁵, на долю которых выпал особый успех в этом концерте, встретились и беседовали с активистами ассоциации «Франция – СССР».

Среди зрителей в г. Гуссенвилле находились участник XI Менделеевского съезда⁶ (в г. Алма-Ате) видный французский ученый М.А. Бестужев⁷ и его жена, присутствовавшие также и на открытии Дней в г. Коломбо.

Во время антракта к артистам подходила Сильвия Романе – одна из пострадавших от катастрофы советского сверхзвукового самолета Ту-144, часть обломков которого упала на жилой квартал г. Гуссенвилля⁸. На Гуссенвилль и в его округе (неподалеку крупнейшие в Европе и мире аэропорты) в разное время падали и другие зарубежные и французские самолеты. Сейчас Романе здорова, получает большую советскую компенсацию.

Информация о концерте была опубликована в «Юманите».

После концерта группа возвратилась в Париж.

В г. Гуссенвилле на столе среди бутербродов и напитков оказалась красиво оформленная банка со сжиженным газом, которую только по случайности не проткнули ножом или вилок некоторые из активно «любопытных» наших артистов.

В ночь с 9 на 10 октября неподалеку от парижского отеля, где остановилась группа (первые два дня она размещалась в прескверном отеле «Брюйе»), на стене дома по ул. Ледру Роллин антисоветчиками был намалеван огромный провокационный лозунг.

Сердечный очень непосредственный прием (**11 октября**) был оказан официальной делегации и творческой группе зрителями в г. Шампини-на-Марне^{1*} (22 км от Парижа, 80 тыс. населения), где на выборах в Национальное собрание балотируется Ж. Марше. Примечательно, что многие зрители пришли на концерт в театр «Жерар Филип» целыми семьями, несмотря на предстоящий уик-энд^{2*}, когда по устоявшейся традиции город замирает.

Заместитель мэра г. Шампини г. Мюрез представил собравшимся состав делегации (10 октября к ней присоединился секретарь СП Казахстана Лауреат премии Ленинского комсомола

^{1*} Так в документе. Шампинья-сюр-Марн (фр. Champigny-sur-Marne) – коммуна во Франции, юго-восточный пригород Парижа, до 1897 г. – г. Шампиньи.

^{2*} От англ. «weekend» – конец недели (дослов.), выходные дни (суббота и воскресенье) или время с вечера пятницы до утра понедельника.

и Государственной премии Казахской ССР поэт О.О. Сулейменов⁹). С довольно посредственной речью выступила Р.Ш. Шамжанова. Из посольских работников присутствовали тт. Свистунов и Цапалкин. По инициативе хозяев были исполнены государственные гимны Франции и СССР.

Концерт прошел с большим успехом. Под продолжительные аплодисменты зала им было поднесено много цветов.

На приеме после концерта новый мэр г. Шампини Кан-Луи Баржеро (в должности всего третий месяц) и председатель Алма-Атинского городского Совета депутатов трудящихся т. К. Аухадиев¹⁰ обменялись тостами и памятным сувенирами. Всем советским гостям от имени муниципалитета мэр г. Шампини вручил памятные значки, изготовленные специально к этому случаю. «Мне думается, – подчеркнул мэр, – что ваше творческое турне повсюду получит во Франции самый хороший прием. Я, как мэр-коммунист, особенно радуюсь этому».

В промышленном городке Крайи (54 км от Парижа, департамент Уаза, 35 тыс. жителей) 12 октября творческую грушу встретили активисты недавно созданного здесь отделения ассоциации «Франция – СССР» Этьен Грани, муниципальный советник Жанна Брашу, казначей отделения Анни Дека и др.

В муниципалитете Крайи нет коммунистов. Тем не менее отношение к советским гостям было проявлено самое доброжелательное. Местному отделению всего второй год, но в нем уже более 100 человек. Об этом рассказал руководитель комитета общества всего департамента Уаза Жан Петкевич. «По-разному становятся жители городка членами общества. Самая лучшая агитация за расширение и укрепление француско-советской дружбы, – сказал он, – это личные, непосредственные впечатления. Прежде, например, один из самых политически пассивных жителей г. Крайи г-н Грюни ничем не интересовался, деятельностью ассоциации «Франция – СССР» тем более. Но стоило ему только один раз побывать в СССР на праздновании 1 Мая, по возвращении в городок он не только сам вступил в ассоциацию, но и вовлек в ее работу всех своих родных и знакомых».

Советские гости ознакомились с Центром подготовки кадров преподавателей физической культуры департамента Уаза. Конференц-зал этого Центра рассчитан на 220 мест, поэтому выступление советских артистов было проведено в более вместительном зале городского Культурного центра (800 мест).

Тов. Петкевич и другие активисты подробно интересовались составом творческого коллектива, рассказали о немалых трудностях повседневной работы. Здесь особенно активны различные антисоветские группы. «Ваше выступление, – подчеркнул Петкевич, – лучше всяких слов поможет рассеять заблуждения. Нам памятно выступление артистов из Советского Азербайджана, которые были у нас в прошлом году. А такой представительный творческий коллектив, как ваш, мы за всю историю Крайи встречаем впервые».

Концерт прошел успешно. В финале вспыхнула овация. В зале присутствовали не только горожане, но и жители из соседней деревни Монтане (в 3 км от г. Крайи).

Местная газета «Курьер Пикар» опубликовала за день до концерта анонс и фото солисток балета (на 5-й стр.) и сообщение о предстоящем концерте (на 12-й стр.).

Руководство ассоциации «Франция – СССР» организовало экскурсии по достопримечательным местам Парижа. Гости ознакомились с городом, посетили 8 октября Лувр, а 13-го – Версаль и квартиру В.И. Ленина (ул. Мари-Роз, 4), где их встретили хранитель музея ветеран Движения Сопротивления фашизму¹¹ А. Лежандр и его жена.

Вечером 13 октября в арендованном посольством СССР конференц-зале парижского музея Гими^{1*} (музей восточных культур) состоялся шефский концерт для работников советского посольства и дипломатов социалистических стран. Присутствовало более 200 человек. После концерта временный поверенный Ю.Н. Панков (сам посол отбыл в Москву в связи с визитом президента Франции в СССР) устроил прием в советском торгпредстве. На концерте был корреспондент АПН во Франции Н.И. Новиков.

Исключительно сердечной оказалась встреча с активистами ассоциации в г. Орлеане, которая начитывает 300 человек (14 октября). Активистка Жаклин Суэмм организовала экскурсию по достопримечательным местам Орлеана, посещение музея Жанны д'Арк и мэрии.

^{1*} Так в документе. Национальный музей азиатских искусств – Гиме (фр. Musée national des Arts asiatiques-Guimet), ранее носивший название Музей Гиме (фр. Musée Guimet).

В местной прессе не прекращается кампания злобной клеветы и нападок на ФКП. Несмотря на это, на концерт советских артистов, состоявшийся во Дворце спорта, было продано 1500 билетов. Артисты ассоциации пояснили, что вырученные деньги пойдут в пользу детей, изучающих в г. Орлеане русский язык. Немало для успешной организации концерта сделала преподавательница русского языка из Свердловска С.Г. Печенкина, работающая в двух лицах департамента. В муниципальной библиотеке г. Орлеана экспонировалась фотовыставка о Казахстане, часть фотографий с которой еще 7 октября перепечатала газета «Репюблик дю Сентр».

С речами выступили президент департаментского отделения ассоциации «Франция – СССР» г-н Шайо и У.К. Садыкова.

Примечательно, что среди зрителей находились французы русского происхождения, проживающие в г. Фонтблос – это около 400 км от Орлеана, – специально приехавшие на концерт.

В день концерта газета «Репюблик дю Сентр» писала: «Эхо, которое донеслось до нас с выступлений советских артистов в Коломбо и Шампини, прекрасно. Нам обещают спектакль высокого класса. Уверены, что публика тепло примет артистов, которые находятся у нас впервые. Зал отапливается».

В антракте за кулисы прошли директор правого еженедельника «Нувель репюблик дю Сентр-куэ» Робер ле Ронс со своим фотокорреспондентом. Они упорно интересовались, все ли артисты понимают украинский язык. Вопросы по тематике концерта не были лишены провокационных оттенков. В это же время группа украинских эмигрантов активно распространяла среди советских артистов религиозную литературу и конфеты. Все «дары» эмигрантов были решительно отвергнуты.

В рецензии на выступления местная департаментская газета «Репюблик дю Сентр», сопровождая материал 4-мя снимками, на общем благожелательном фоне отметила «французско-итальянский» перекося в программе артистов из Казахстана: «Сюрпризы программы: Эдит Пиаф¹² и Риголетто – национальный фольклор казахов».

15 октября с исключительной теплотой артистов встречали железнодорожники, тракторостроители, рабочие и служащие г. Виерзона (35 тыс. населения), где мэром с 1951 г. работает коммунист Леу Мериго, он же генеральный советник департамента Шер. Среди активистов местного отделения ассоциации – М.А. Могю, автор книги «Завоевание Сибири. 10 путешествий в Страну Советов», бывавший и в Советском Казахстане.

Город, известный всей Франции своими славными рабочими традициями, запомнился группе поистине небывалым успехом, с которым прошло их выступление в переполненном помещении местного Культурного центра (присутствовало около 1000 человек). Неоднократно «на бис» залом темпераментно вызывались Ж. Баймульдина¹³, В. Яковенко, Б. Тулегенова. Зрители долго не отпускали артистов, не расходились. Артистам были вручены живые цветы, после концерта завязались оживленные беседы между гостями и зрителями. Во время устроенного в честь советских гостей обеда мэром г. Виерзона т. Мериго ознакомил гостей с историей города, деятельностью его муниципалитета, большинство которого состоит из коммунистов, и работой местного отделения ассоциации «Франция – СССР».

На концерте присутствовал национальный секретарь ассоциации «Франция – СССР» Андре Ланглюа.

В первом отделении довольно прохладный прием оказали артистам 16 октября зрители (800 человек), собравшиеся в муниципальном театре г. Ангулема (51 тыс. жителей). В основном, как пояснили член национального совета ассоциации «Франция – СССР» Робер Верню и секретарь департаментского отделения этой ассоциации Жан-Эмиль Роше, в зале собралось много буржуазной публики.

Заместитель мэра г. Ангулема Жан Мардикьян, председатель местного отделения ассоциации «Франция – СССР» Ронгеню и У.К. Садыкова познакомили собравшихся с творческим составом коллектива.

Второе отделение программы было встречено намного теплее, поскольку в зале не осталось отрицательно настроенных зрителей. Продолжительными аплодисментами были встречены выступления Ж. Баймульдиной, В. Яковенко, Б. Тулегеновой.

Перед концертом состоялись съемка и запись для французского телевидения. Этот четырехминутный рекламный ролик будет демонстрироваться с 17 октября по местным каналам ТВ.

Априорно программой и Казахстаном интересовались представители местных изданий правого толка – корреспондент газеты «Зюд-Куэст» Алан Бернар и сотрудник журнала «Шаран либер» Жан-Луи Ней.

Примечательно, что в г. Ангулем 16 октября заранее прибыло трое активистов отделения ассоциации из г. Ньюра, где по плану концерт состоится только 18 октября после гастролей в г. Периге. Концерт они восприняли восторженно.

В предварительном разговоре о послеконцертной церемонии Ж. Мардикьян довольно определенно возражал против каких-либо обменов речами, но потом согласился «сказать несколько слов». О практической деятельности возглавляемого им отделения сам он имеет весьма смутные понятия.

Правая газета «Шарен либре» опубликовала 17 октября сверху политического отчета из Москвы о переговорах В. Жискара д'Эстена с Л.И. Брежневым «Замораживание?» фото группы советских артистов, знакомящихся с достопримечательностями Ангулема. В комментариях проводилась аналогия между этими двумя фактами. «Если международной политике не нужна поэзия, то этого нельзя сказать об Ангулеме», – было замечено в этих комментариях.

Во многих французских газетах по связи с переговорами в Москве усилилась антисоветская направленность публикуемых материалов.

17 октября – г. Периге (85 км от Ангулема). Артистов встретили председатель городского отделения ассоциации «Франция – СССР», участник Движения Сопротивления фашизму, кавалер ордена Почетного легиона коммунист Самсон Рош, его заместитель Рене Рюже, активисты Раймон Детрав, Пьер и Жаклин Трейни и др.

После экскурсии по городу т. Рош рассказал гостям о работе отделения. Бывший его председатель оказался пассивным, и, по сути дела, настоящая работа отделения началась лишь полтора года назад. Сейчас в нем около 200 человек. Костяк составляют жители города, побывавшие в СССР. Среди активистов люди различных возрастов, профессий, политических убеждений. Существенна и рабочая прослойка. Многие из них ветераны Движения Сопротивления. Сам т. Рош с 1942 по 1944 гг. командовал партизанами. В составе его отряда находились 150 советских граждан, бежавших из фашистского плена. Боевые действия они вели против дислоцировавшейся здесь эсэсовской дивизии, зверски уничтожившей деревню Орадур. 21 из них за проявленные мужество и героизм был удостоен одной из высших военных наград Франции – ордена Креста. Со многими бывшими партизанами местные активисты установили личные связи.

Тов. Рош вместе с т. Трейни, тоже ветераном Сопротивления, побывали недавно в гостях у бывшего маки^{1*} Аличенко, ныне работающего в Волгограде на тракторном заводе, переписывается с тт. Меридзе, Йошвили, Алханишвили и другими. В прошлом году из г. Рустави в г. Периге приезжал Б. Ачхачишвили, брат которого был расстрелян здесь фашистами.

Тов. Рош сообщил, что еще до приезда артистов отделение ассоциации, активисты способствовали полному распространению билетов (1100). «Ваш приезд укрепит ряды нашего отделения», – особо подчеркнул т. Рош.

Особо надо отметить большую заботу активистов г. Периге по безупречному устройству быта и отдыха гостей в загородном (6 км) отеле.

Публика, собравшаяся в театре, оказала советским артистам восторженный прием, по теплоте своей ничуть не уступающий тому, какой был в гг. Коломбо, Гуссенвилле, Крайи, Орлеане и Виерзоне^{2}. Успеху способствовало возобновление полного состава группы. Неудачно выступила лишь Ж. Баймульдина. После 5-дневного перерыва стал петь Е. Серкебаев¹⁴. Из Парижа прибыли задержавшиеся там тоже из-за простудных заболеваний трое участников (А. Семьянов, Т. Анюшенко, У. Хамзин). У. Хамзину была сделана несложная операция.*

На концерте в г. Периге присутствовал член ЦК ФКП Ив Перон, федеративный секретарь ФКП Роже Горс, депутат Люсьен Дютар, мэры коммунисты Жан Сигала (г. Кулунье – Шамье) и Ив Маруа (г. Сен-Леон-сюр-Л'Ил), генеральный секретарь департаментского союза ВКТ¹⁵ Ж-Клод Делож, члены федеральных управлений Движения левых радикалов¹⁶ и социалистической партии Клод Секре и Андре Ардуэн. Все они отозвались о концерте с наивысшей похвалой.

^{1*} Так в документе.

^{2*} Выделенное курсивом подчеркнуто карандашом.

Перед отъездом из г. Периге артисты в сопровождении тт. Перона, Роша и других возложили живые цветы на могилу советских воинов, погибших за освобождение Франции, и почтили их память минутой молчания.

17 октября провинциальные газеты «Бери републик» и «Нувель републик» опубликовали благодарительные отзывы на выступление советских артистов в г. Виерзоне.

С немалым успехом и – что особенно характерно – в совершенно необычной обстановке прошел вечером 18 октября концерт в г. Ньоре (50 тыс. населения). Он состоялся в одном из громадных и неотапливаемых ангаров на загородной территории постоянной выставки, где систематически экспонируются образцы сельскохозяйственной и промышленной техники и оборудования, мебели и т.п. Иного более удобного и теплого помещения французским друзьям арендовать не удалось. Температура воздуха в ангаре была всего плюс шесть градусов. Вместе с артистами мерзли и многочисленные зрители.

Активисты местного отделения ассоциации «Франция – СССР» (в отделении 220 человек) сделали все, чтобы создать наиболее лучшие для выступающих условия, принесли горячий чай, фрукты, бутерброды. Все билеты на места в импровизированном зале были распределены заранее и полностью. Зрителей из города подвозили на автобусах. На концерте присутствовало около полутора тысяч человек, в т.ч. мэр г. Ньора с супругой.

Большую оперативность проявили местные журналисты, оказавшие любезность гостям: снимки, сделанные в 2 часа дня, были вручены гостям к началу концерта.

Немалое участие в его организации приняла вместе с председателем г. Клопу активист ассоциации Ирина Михайловна Новикова, украинка, бывшая узница фашистского концлагеря. Сейчас она постоянно проживает в г. Ньоре, муж – коммунист, 5 детей. Родные и близкие находятся в СССР, в г. Донецке.

Зрители с большим пониманием воздали должное – без преувеличения – тому мужеству советских артистов, с которым был проведен этот необычный концерт. Особый успех выпал на долю В. Яковенко, Б. Тулегеновой, О. Аксеновой и других. К слову – известные опасения в отношении О. Аксеновой не подтверждаются.

Перед концертом и в антракте присутствовавшие познакомились с фотовыставкой «Советский Казахстан».

Один из членов ассоциации винодел Гастон Дигуэ подарил в знак признательности советским артистам 45 бутылок вина собственного производства.

Выступая на концертах, бесспорно одаренная певица Ж. Баймульдина всячески стремится выделиться в глазах публики, навязчиво выделяя себя, стремясь превратить второе отделение программы в собственное сольное выступление. Такое стремление и действие порождают в коллективе ненужные настроения^{1*}.

19 октября – г. Ле Сабль де Олонь (на берегу Атлантического океана). В курортный сезон здесь проживают более 100 тыс., в остальное время 20-25 тыс. человек.

«Мы всегда очень рады, горды и счастливы каждому приезду советских артистов. В 1974 г. мы принимали сибиряков, в этом году – вас», – сказал, встречая гостей, фармацевт Морис Пру. Он председатель местной организации, объединяющей членов ассоциации «Франция – СССР» и работников просвещения. Трудности в работе объединения, насчитывающего 70 человек, немалые. М. Пру объясняет их, главным образом, «транзитным» статусом курортного города, консерватизмом, характерным для образа мышления и действия многих жителей Вандеи – края, печально известного в истории своей реакционностью.

Однако и здесь неуклонно растет интерес ко всему советскому. В июне этого года успешно экспонировалась большая фотовыставка, посвященная Советскому Союзу, где специальный раздел был посвящен Казахстану.

Публика довольно тепло встретила программу, с которой выступили казахстанские артисты.

В зале местного казино присутствовало около 800 зрителей.

Во время представления на сцене несколько раз гас свет. За кулисами концерт наблюдали четыре чина местной полиции и несколько «рабочих» сцены.

Газета «Фигаро»¹⁷ на первой полосе в текст отчета о переговорах в Москве вверстала злобно окарикатуренный портрет Л.И. Брежнева¹⁸ и дружеский шарж на В.Ж. д'Эстена¹⁹.

^{1*} Далее слово зачеркнуто.

20 октября артисты из Казахстана выступили в муниципальном театре г. Пуатье (население 75 тыс. жителей) префектуры Виена. Этот город – побратим Ярославля. Половину билетов на концерт заранее раскупили активисты общества.

Весьма характерно, что, за исключением городов, где в муниципалитетах сильно влияние коммунистов, практической работой общества «Франция – СССР» занимаются в основном люди старшего поколения.

Среди активистов крайне мало, а то и совсем нет, молодежи. Так и в г. Пуатье.

Во многих местах контакт с советскими гостями поддерживается через активисток русского происхождения, чьи биографии весьма схожи: угон фашистами на работу в Германию из оккупированных областей Советского Союза, лагерь, освобождение западными союзниками, французское замужество, дети, невозвращение.

Интересной и трогательной была встреча коллектива с председателем местного отделения ассоциации «Франция – СССР» т. Мишелем Блоком, сыном известного историка и литератора Жана Ришара Блока²⁰, участника гражданской войны в Испании, большого и верного друга Советского Союза. 65-летний ветеран-коммунист рассказал гостям о собственном участии в Движении Сопротивления, своем отце и сестре Франсуазе, гильотинированной фашистами; подчеркнул большое значение активного сотрудничества между двумя странами в сфере культуры.

На концерте присутствовал А. Ланглуа.

21 октября – день отдыха. Активисты г. Ньора организовали интересную экскурсию по живописным окрестностям, где мэр города принял советских гостей. Затем состоялась теплая трехчасовая встреча с активистами общества «Франция – СССР». Вечером группа артистов из 4-х человек побывала у одного из них в гостях дома по любезному и чрезвычайно настойчивому приглашению хозяйина.

22 октября – портовый г. Сен-Назар (60 тыс. жителей).

Концерт был организован авиационным предприятием «Аэропасьяль», участвующим в производстве известных самолетов типа «Каравелла» и «Конкорд».

В местном Культурном центре, рассчитанном на 4 тыс. зрителей, присутствовало более 1200 человек, в основном портовиков, судостроителей и авиаторов.

Местное отделение общества «Франция – СССР» немногочисленно – около 50 человек.

Представитель отделения коммунист Бернар Абрам, слесарь судоверфи Ив Лемуан, инженерно-технические работники «Аэропасьяль» Робер Жиро, Франсуа Арвор и Жильбер Рю взяли на себя все заботы по организации выступления артистов и их досуга.

В известной степени полному заполнению зала помешал футбольный матч между командами г. Сент-Этьена и ГДР.

Пластинки, предназначенные для распродажи в антракте, почему-то из Парижа не прибыли.

23 октября в мэрии г. Лориана (70 тыс. жителей, крупный военно-морской и торговый порт, один из центров судостроения) перед концертом был устроен прием. На нем вместе с артистами из Казахстана присутствовала делегация латвийского г. Виентспилса – побратима Лориана. Выступавшие с французской стороны, в т.ч. мэр города социалист Жан Лагорт, отметили большую значимость культурного обмена между двумя странами.

На приеме присутствовали журналисты из газеты «Ле телеграмм».

Концерт состоялся в фешенебельном кинотеатре «Рояль». Несмотря на определенные технико-организационные трудности, особенно неприспособленность подсобных помещений, неотрегулированную радиоаппаратуру, он прошел на должном творческом уровне, вызвав вполне благожелательную реакцию публики.

С программой и порядком организации концерта с интересом знакомились делегации двух городов, где выступления артистов состоятся позже.

24 октября во Дворце искусства и культуры г. Бреста (население 160 тыс.) перед концертом состоялась встреча артистов с учащимися местных школ, изучающими русский язык, затем – с заместителем мэра. В организации этих встреч активное участие приняли ассистентка из г. Москвы Ирина Ильина и директор одной из школ г. Бреста Шарль де Бель-эр, окончивший в 1964 г. аспирантуру Московского государственного университета.

Концерт прошел с большим успехом, хотя зал был заполнен только наполовину (присутствовало не более 500 человек).

Вечером активисты местного отделения общества «Франция – СССР» во главе со своим председателем Марселем Симона устроили в честь гостей дружеский ужин.

25 октября – выступление в г. Кэмпере (80 км от Бреста, 60 тыс. жителей). Артистам был предоставлен местный театр с небольшой, но хорошо подготовленной сценой. Все билеты были раскуплены заранее благодаря рекламе, хорошо поставленной местными активистами общества «Франция – СССР». Представители отделения уже побывали на концертах коллектива из Казахстана. Поэтому технические трудности их усилиями были сведены к минимуму. Особую активность в этом отношении проявил глава отделения г. Гульм.

Узнав, что одному из членов коллектива – заслуженному артисту Казахской ССР В.Н. Яковенко – исполняется 45 лет, хозяйка с большой радостью вместе с гостями поздравили его и вручили имениннику памятные подарки.

Перед концертом У.К. Садыкову более получаса интервьюировали корреспонденты местной прессы. В ходе беседы выяснилось, что о Казахстане прежде ни они, ни многие их читатели не имели не то что туманного, а вообще абсолютно никакого представления.

Характерно, что на вопрос «Слушаете ли вы передачи Московского радио на французском языке?»²¹ многие французы с удивлением отвечают: «А разве есть такие передачи?».

Прибывший из Парижа в Кэмпери т. Ланглуа привез переводы материалов, появившихся во французской прессе на выступления казахстанских артистов. Почти все рецензии и заметки исключительно ободрительны.

Ланглуа доставил переданные посольством советские газеты (за 17-22 октября). Из «Юманите» с большим удовлетворением узнали о тяжелой болезни Франко²².

На концерте в ложах для почетных гостей присутствовали мэр Кэмпери и префект полиции со своими семьями.

26 октября казахстанских артистов принимал г. Сен-Брие (55 тыс. жителей, в 3 км от Ла-Манша). Афиши о предстоящем выступлении были расклеены еще за неделю до выступления как в самом городе, так и на подходах к нему. Об этом позаботились местные активисты отделения общества «Франция – СССР». Отделение здесь недавно создано заново. Во главе его энергичный и деятельный руководитель г. Жозеф Руксель, ознакомившийся с программой гостей еще в г. Орлеане.

В муниципалитете г. Сен-Брие сильно влияние коммунистов, из 37 его депутатов 13 членов ФКП.

За день до приезда советских гостей половина афиш и плакатов была сорвана хулиганствующими молодчиками из местных промаоистских группировок²³. Не исключено и участие русских и украинских эмигрантов. По мнению гида Л.Л. Мардона, подобных выходов в этих краях прежде никогда не бывало. Так или иначе Ж. Руксель с утра 26 октября вновь объехал все улицы города на специально оборудованной автомашине и через установленные на ней громкоговорители напомнил населению о предстоящем выступлении творческого коллектива из Советского Казахстана.

Накануне концерта состоялась дружеская встреча с местными активистами. Многие из них лично бывали в СССР. Только в прошлом году по линии «Спутника»²⁴ отсюда в Алма-Ату и Свердловск выезжало 45 юношей и девушек. Сейчас все они активно работают в обществе.

В организации выступления советских артистов и их досуга многое сделал активист Раймонт Веррон. Он работает механиком на одном из предприятий г. Ренне (в 100 км от Сан-Брие). Р. Веррону 55 лет. Он член ФКП и Национальной ассоциации участников Движения Сопротивления фашизму, бывший узник Бухенвальда, где находился 28 месяцев. До сих пор он поддерживает тесные дружеские связи с бывшими узниками Бухенвальда Маловым, Федоренко, Кадурским, Поповым и другими. В 1951 г. он в составе одной из первых послевоенных делегаций общества «Франция – СССР» (возглавлял ее тогда профессор Валон) посетил Советский Союз, после чего был уволен с работы. У Р. Веррона много друзей в СССР, чему немало способствует его увлечение филателией и нумизматикой. Среди них – известный советский поэт Эдуардас Межелайтис.

До концерта и в антракте зрители с интересом знакомились с фотовыставкой «Советский Казахстан».

27 октября – день отдыха. Поездка в г. Сан-Мало (60 км), знакомство с его историческими достопримечательностями и уникальной электростанцией, работающей на морских приливах и отливах. Вечером артистов посетил мэр города г-н Лекуант, явившийся на ужин инкогнито, но тем не менее искренне поблагодаривший их.

28 октября – концерт в театре г. Сан-Ло (185 км от Сан-Брие, 20 тыс. жителей).

О работе здешнего отделения общества «Франция – СССР» рассказал его секретарь Жан Роже. В отделении около 30 человек. Создано оно недавно, но работает активно. Только в прошлом году в СССР побывало 32 жителя г. Сан-Ло. В числе активистов педагоги «Эколь нормаль» – учебного заведения, готовящего преподавателей для начальной школы, сборщики налогов, служащие различных учреждений.

Из беседы с журналистами Пьером Мабиром (еженедельник «Ла-Манш либер») и Ивоном Фешаном (газета «Квест Франс»), побывавшим в июне с.г. в СССР, выяснилось, что более всего французам поражает тот факт, что Е. Серкебаев, Б. Тулегенова, В. Яковенко являются не только певцами, но и депутатами. «Это самое лучшее и наглядное опровержение антисоветской клеветы, которой у нас немало», – подчеркнул П. Мабир.

За два дня до выступления советских артистов не без расчета на реакцию горожан местные фашисты учинили погром местного профсоюзного центра на ул. 1 Мая и намалевали на стенах домов немало антикоммунистических и милитаристских лозунгов. Тем не менее зал театра (600 мест) был полон, концерт был принят с большой теплотой.

Инициаторов фашистских выходов не нашли. Местный муниципалитет, по свидетельству активистов общества «Франция – СССР», крайне реакционен. Тем не менее его мэр явился за кулисы и выразил благодарность артистам.

В фойе и буфете театра распространялись листовки, одни из которых приглашали посетить СССР, другие – Израиль.

29 октября коллектив знакомился с г. Аржантаном (115 км от Сен-Ло, 15 тыс. жителей) и работой активистов местного отделения общества «Франция – СССР». Состоялся обмен приветствиями и сувенирами.

Крупных гостиниц в городе нет, поэтому артистам пришлось разместиться в четырех мелких отелях, что создало некоторые организационные трудности.

Местная реакционная газета, как нам сказал председатель местного отделения общества «Франция – СССР» железнодорожник Робер Мариер, вынуждена была дать рекламу предстоящего выступления.

На концерт муниципальным театром было продано около 700 билетов. Коммунисты Робер Левен (служащий), Анри Будэн (преподаватель математики, он же секретарь отделения) и другие позаботились о соответствующем агитационном оформлении фойе и зала. К сожалению, грамзаписей советских песен не хватило для продажи аржантанским зрителям.

Концерт прошел с большим успехом. На нем присутствовал невозвращенец²⁵ Абсалям, ныне турецкий скрипач²⁶, купивший билеты на оставшиеся выступления казахстанских артистов.

30 октября – г. Сент-Этьен, рабочее предместье г. Руана. Особо сердечная встреча с мэром т. Мишелем Грандпьером. В Сент-Этьене из 31 члена муниципалитета – 20 коммунистов. Сам мэр – бывший железнодорожник, член ФКП с 1958 г., в должности главы муниципалитета с 1971 г. В Сент-Этьене 260 коммунистов, но на выборах за кандидатов ФКП голосуют более 50% избирателей. Тов. Грандпьер подробно рассказал о своей работе, деятельности городской партийной организации и местного отделения общества «Франция – СССР». В свою очередь, французские активисты с интересом восприняли рассказы советских артистов. Их в этом городе принимают впервые.

Тов. Грандпьер простился с гостями с извинениями за то, что он спешит и должен возглавить демонстрацию протеста в 4 часа дня перед зданием префектуры полиции.

Характерно, что во время подобных встреч и бесед, где бы они ни происходили, оба шофера компании «Сюзанн» (Ги и Жозеф) стараются быть поближе к местным активистам.

К Экспозиционному залу, в котором собралось не менее 2 тыс. зрителей, артисты были доставлены с большим опозданием: оба водителя, до того хорошо знавшие маршрут, вдруг сбились с пути и вывели автобус за город. Оттянув время на поиски, они тем самым сорвали полноценную репетицию артистов.

Тем не менее концерт, открытый мэром города т. Грандпьером и У.К. Садыковой, прошел с исключительным успехом. Многие номера были встречены шквалом аплодисментов.

А. Ланглуа доставил из Парижа советские газеты и грампластинки, а также переводы откликов, появившихся за это время во французских газетах.

«...Труппа артистов... с огромным воодушевлением и бурлящей через край энергией сумела передать в течение концерта, длившегося более двух часов, свое ощущение радости жизни и открыть нам глаза на новую такую привлекательную страницу мирового бытия», – писала газета «Ле популер дю Сантр» (г. Периге, 17.10.75).

«Открытие народа и его культуры, наглядный показ свершений социализма», – так оценила концерт в заголовке рецензии другая газета этого же города «Эко дю Сантр» (20.10.75).

«Очень разнообразный вечер и бесчисленные возможности» («Нувель републик», г. Пуатье, 22.10.75).

31 октября в г. Эврие (105 км от Парижа) во Дворце спорта состоялся заключительный концерт артистов Советского Казахстана во Франции. Представитель местного отделения ассоциации «Франция – СССР» г. Марне, встретивший группу, сообщил, что к вечеру было продано около полутора тысяч билетов.

Зал Дворца спорта был украшен государственными флагами Советского Союза и Франции, плакатами. Среди зрителей были распространены аннотационные материалы о творческом коллективе из Казахстана и литература об СССР.

Заключительный вечер открыли своими краткими выступлениями мэрг. Эврие и У.К. Садыкова.

На концерте присутствовал Национальный секретарь ассоциации «Франция – СССР» А. Ланглуа. Он передал нам еще три положительные рецензии, опубликованные во французской печати.

Вместе с невозвращенцем Абсалямовым в зале находились специально приехавшие в Эврие из Парижа и Мюнхена восемь казахов-эмигрантов. Е. Серкебаев, Ш. Кажгалиев²⁷, Б. Тулегенова разговаривали с Абсалямовым. «Жизнь не удалась, – сказал тот, – но теперь уже ничего не изменишь». Единственное, о чем просил Абсалямов, передать привет своему старшему брату, проживающему в Алма-Ате.

Концерт прошел на большом творческом подъеме и вызвал бурную реакцию у зрителей. Заключительная овация длилась около 10 минут.

В номере за 23.10.75 г. газета «Уэст-Франс» (г. Лориен) на видном месте напечатала материал под заголовком: «Ознакомление с культурой казахского края благодаря обществу «Франция – СССР».

«Национальный ансамбль из Казахстана: концерт-спектакль высокого класса», – так оценил в печати выступление казахстанских артистов журналист Ральф Перро (г. Лориен).

Перед каждым выступлением в 20 городах Франции У.К. Садыкова, приветствуя зрителей, коротко, но емко знакомила их с достижениями Советского Казахстана и его культуры (7-10 минут).

С 14 октября (г. Орлеан) ведущий программу на французском языке работник общества «Франция – СССР» Л.Л. Мардон по нашему настоянию включил вместе с титулами объявляемых им артистов Е. Серкебаева, Б. Тулегеновой, В. Яковенко фразу о том, что они являются депутатами: Е. Серкебаев и Б. Тулегенова – Верховного Совета республики, а В. Яковенко – Алма-Атинского городского Совета.

На этот штрих последовала живейшая реакция французской печати. Многие рецензенты, освещавшие творческое турне казахстанских артистов, искренне изумлялись ранее для них неведомой демократичности советского строя и передавали это изумление своим многочисленным читателям.

«Артист – депутат! Это действует лучше всяких других слов – как прямое доказательство», – подчеркнул П. Мабир (еженедельник «Ламанш либер»).

1 ноября от имени руководства общества «Франция – СССР» и всех его членов на прощальном обеде (Париж, ресторан «Гаврош») председатель общества т. Руса и национальный секретарь т. А. Ланглуа выразили самую сердечную благодарность Советскому Казахстану, руководителям республики за то, что они послали во Францию творческий коллектив, который выступил в 20 городах Франции с 21 концертом, обеспечивая почти повсюду живой ранее никогда не бывавший, можно сказать, потрясающий успех у зрителей, а главное – исключительное внимание ко всей Стране Советов и одной из ее братских республик, к делам и стремлениям советских людей, о которых правая пресса, телевидение и радио, несмотря ни на какие перемены, стремятся дать и дают искаженное представление.

Каждому члену группы французскими друзьями были вручены сувениры.

На этой встрече выступил ответственный работник Посольства СССР во Франции т. Свистунов, который дал высокую оценку мастерства казахстанцев, а также той организованности, которой было отмечено все творческое турне.

Вечером в одном из центральных парижских кинотеатров смотрели новый фильм с участием известного французского актера Л. Фюнеса – «Приключения раввина».

2 ноября артисты посетили музей О. Родена, Дом Инвалидов (место захоронения Наполеона), музей армии, музей импрессионистов, музей современного искусства и галерею Гравена. Часть группы слушала органную музыку в Соборе Парижской богородицы. А. Семьянов, Т. Анюшенко, У. Хамзин вместе с Ж. Канкабаевым совершили поездку в г. Версаль, где в первые дни приезда они не смогли побывать из-за болезни.

3 ноября творческий коллектив отбывал в Москву. Позади 4 тыс. километров по Франции.

В общей сложности на выступлениях казахстанских артистов побывало около 19 тыс. зрителей.

В связи с чрезвычайной перегруженностью авиалинии Париж – Москва (многие из французских артистов отправились на празднование 58-й годовщины Великого Октября) вылететь сразу всем не удалось. Первая группа (30 человек) вылетела рейсом СЮ-575 из нового аэропорта Руази Шарль де Голль, вторая – с интервалом через час из аэропорта Орли.

В Москву прибыли в 17 часов, разместились в гостинице «Урал».

В Алма-Ату группа, исключая нескольких артистов (Е. Серкебаева, Б. Тулегенову и др.), прилетела рейсом 505 утром 6 ноября.

В целом творческую поездку коллектива артистов из Казахстана, представлявшего Дни Советского Союза во Франции, несмотря на некоторые из отмеченных выше негативных моментов, можно считать успешной и весьма эффективной в аспекте пропаганды многонационального социалистического искусства.

В. Владимиров

Резолюция: Д. Кунаев. 19.11.[1975 г.]

Помета: Ознакомились с документом № 126619 от 21.XI.75 г. о пребывании творческой группы казахстанских артистов во Франции (октябрь 1975 г.). С. Имашев. С. Ниязбеков. Еще 11 подписей^{1*}.

Архив Президента Республики Казахстан (АП РК). Ф. 708. Оп. 62. Д. 2. Л. 70-91. Подлинник. Машинопись. Автограф.

Список сокращений

АПН – Агентство печати «Новости»

ВКТ – Всеобщая конфедерация труда (Франция)

ЕС – Европейский Союз

КазССР, Казахская ССР – Казахская Советская Социалистическая Республика

РК – Республика Казахстан

СП – Союз писателей

СССР – Союз Советских Социалистических Республик

ЦК Компартии Казахстана – Центральный Комитет Коммунистической партии Казахстана

ЦК ФКП – Центральный Комитет Французской коммунистической партии

Примечания

1. В 2022 и 2023 гг. состоялся обмен официальными визитами Глав государств. 4-5 ноября 2024 г. Президент Казахстана посетил Францию с государственным визитом. 3 декабря 2024 г. президенты встретились в рамках рабочего визита К.К. Токаева в Эр-Рияд, в сентябре 2025 г. – в Нью-Йорке, где отмечалось 80-летие глобальной деятельности ООН.

2. Шамжанова Роза Шамжановна (1923–2008) – советский государственный и общественный деятель, участница Великой Отечественной войны, женского движения в Казахстане, китаист, председатель Казахского отделения Всесоюзного общества культурных связей с заграницей (1950–

^{1*} Неразборчивы.

1953), зам. председателя Казахского общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами (КОДКСЗС), ответ. секретарь Казахского отделения общества советско-китайской дружбы (1953–1966), председатель Президиума Казахского общества дружбы и культурной связи с зарубежными странами (1966–1976), заместитель министра социального обеспечения Казахской ССР (1976–1982).

Ботанова Ж.К. Р.Ш. Шамжанова – государственный и общественный деятель (к 100-летию со дня рождения). Жаңа Архив. 2023. Т. 2. № 4. С. 89-96.

3. Владимирова В. Без антракта. Из французских тетрадей. Алма-Ата: Жалын, 1977. 140 с.

4. Тулегенова Бибигуль Ахметовна (1929) – советская казахская оперная певица (лирико-колоратурное сопрано), актриса, педагог, народная артистка СССР (1967), народная артистка Казахстана, лауреат Государственной премии СССР (1970), Герой Социалистического Труда (1991). Депутат Верховного Совета Казахской ССР 7-11-го созывов, кандидат в депутаты Верховного Совета Казахской ССР 12-го созыва (1990). Награждена орденами Ленина (1976, 1991), Трудового Красного Знамени, «Отан» (1999), «Барыс» 1 степени (2019).

Ашимбаев Д. Кто есть кто в Казахстане: Биографическая энциклопедия. Изд. 12-е, доп. Алматы, 2012. 1272 с. С. 1119.

5. Яковенко Василий Никифорович (1930–2010) – советский и казахский оперный певец (лирический и драматический тенор), народный артист Казахской ССР (1976), лауреат Государственной премии Казахской ССР (1972). Награжден орденами «Трудового Красного Знамени» и «Дружбы народов».

6. Крупнейшие традиционные международные научные форумы, посвященные вопросам общей («чистой» – фундаментальной) и прикладной химии. Отличались от других подобных мероприятий как своими масштабами, так и тем, что они были посвящены не отдельным направлениям, а всем областям химии, химической технологии, промышленности и смежным отраслям науки и производства. Съезды были учреждены и начали проводиться в России по инициативе Русского физико-химического общества (РФХО) в память Д.И. Менделеева с 1907 г.

XI съезд по общей и прикладной химии проходил с 22 по 27 сентября 1975 г. в г. Алма-Ате. Оргкомитет съезда, в котором приняли участие более 100 ученых, представителей различных научных и производственных организаций, главы министерств, возглавлял Ю.А. Овчинников, заместители – Н.М. Жаворонков, С.И. Вольфович и член-корреспондент Академии наук СССР по отделению физикохимии и технологии неорганических материалов Президент Академии наук Казахской ССР А.М. Кунаев (1974–1986).

7. Бестужев Михаил Александрович (1902–1986) – русско-французский химик и геохимик, доктор наук (1946), заместитель директора Грозненского научно-исследовательского института (1928–1931), с 1931 г. – сотрудник профессора А. Чичибабина в области органического синтеза в Collège de France, инженер-химик на предприятиях Etablissements Kuhlmann и Compagnie Française de Raffinage (Париж). С 1967 г. – научный консультант Центральной лаборатории Ponts et Chaussées (отдел химии), Compagnie Française des Pétroles (отдел геохимии). Член многочисленных европейских и американских научных ассоциаций, автор около 100 научных публикаций. Супруга – А.И. Панаева (1913–2005).

8. Речь идет об авиационной катастрофе первого в мире пассажирского сверхзвукового самолета Ту-144, произошедшей 3 июня 1973 г. на 30-м международном авиасалоне Ле-Бурже близ Парижа.

9. По данным исследователей, из всех других стран именно во Франции творчество О.О. Сулейменова получило наибольший резонанс. В опубликованный в 2015 г. сборник «Мир Олжаса Сулейменова» вошли многочисленные рецензии и статьи о творчестве О. Сулейменова французских авторов Лили Дени, Анн Филип, Леона Робеля, Пьера Гамарра, Лионеля Рея, Алена Боске, Кристиана Муза, Франсуа Сальвэна, Фредерика Диа, Реми Дора, Бернара Шамбаза, Альбера Фишлера.

Ананьева С. Мир Олжаса Сулейменова. Критика. К 80-летию поэта. Простор. 2016. № 5. С. 3; Мир Олжаса Сулейменова. Сост.: А.К. Машакова, А.Т. Калиаскарова. Караганда, 2015. 188 с.

10. Аухадиев Кенес Мустаханович (1938–2022) – советский казахский государственный и партийный деятель. Первый секретарь Алма-Атинского обкома Компартии Казахстана (1978–1985), депутат Верховного Совета Казахской ССР 9-11-го созывов, Верховного Совета СССР 10 и 11-го созывов.

Ашимбаев Д. Кто есть кто в Казахстане. С. 130-131.

11. Движение Сопротивления (сопротивление (англ. – resistance), Антифашистское Сопротивление – патриотическое освободительное демократическое движение против фашистской оккупации и режимов, а также против коллаборационистов в Европе во время Второй мировой войны (1939–1945 гг.).

12. Пиаф Эдит (1915–1963), настоящее имя Эдит Джованна Гассьон – французская певица, шансонье, киноактриса.

13. Баймульдина (Баймолдина) Жулдыз Абилкаиркызы – певица, педагог, заслуженная артистка Казахстана. Уроженка г. Алматы. Окончила Московский государственный университет, консерваторию Сан Пьетро а Майелла (г. Неаполь, Италия), аспирантуру Института русского языка Академии наук СССР (г. Москва). Работала преподавателем русского языка Института восточных языков при университете (г. Неаполь), соло-певицей в составе Казахского академического театра оперы и балета. Сыграла партии Сары («Біржан – Сара» М. Тулебаева), Ажар («Абай» А. Жубанова и Л. Хамиди), Прилепы («Пиковая дама» П. Чайковского), Виолетты, Валеры, Джильды («Травиата», «Риголетта» Дж. Верди), Розины («Севильский цирюльник» Дж. Россини), Цермины («Дон Жуан» В. Моцарта). Соло-певица Казахской филармонии (1981–1984), преподаватель Института театра и кино (совр. Казахская национальная академия искусств, 1983–1994), преподаватель итальянского языка в Казахской национальной консерватории им. Курмангазы (1993). Автор научно-методических трудов о синтаксисе русского языка, о проблемах усвоения и формирования профессионального певческого голоса.

14. Серкебаев Ермек Бекмухамедович (1926–2013) – советский, казахский камерный и оперный певец (баритон), актер, педагог. Народный артист Казахской ССР и СССР (1959), лауреат Государственной премии Казахской ССР (1972) и Государственной премии СССР (1977). Герой Социалистического Труда (1986). Депутат Верховного Совета Казахской ССР 8-11-го созывов, депутат Верховного Совета СССР 7-го созыва, кандидат в депутаты Верховного Совета Казахской ССР 12-го созыва (1990). Награжден орденами «Отан» (1997), дважды орденом Ленина, Октябрьской революции, Трудового Красного Знамени.

15. Всеобщая конфедерация труда (ВКТ, фр. Confédération générale du travail, CGT) – крупнейшее французское профсоюзное объединение, созданное в 1895 г. Исторически была связана с Французской коммунистической партией, состояла во Всемирной федерации профсоюзов.

16. «Движение левых радикалов» образовано в ноябре 1971 г. в результате раскола правого радикального движения. Лидер – Робер Фабр. Если правые радикалы (лидер – Жан-Жак Серван-Шрейбер) ориентировались на союз с правыми и центристами, то левые выступали за единство действий с социалистами и коммунистами.

Смирнов В.П. Франция в XX веке: Пособие для студ. вузов. М.: «Дрофа», 2001. 352 с. С. 283.

17. «Le Figaro» («Фигаро», г. Париж) – старейшая французская ежедневная газета, основана 15 января 1826 г. Получила название в честь главного героя пьесы П.-О. де Бомарше «Женитьба Фигаро», из текста которой был заимствован девиз газеты: «Где нет свободы критики, там никакая похвала не может быть приятна». С 1854 г. из сатирической газеты превратилась в литературную. Отражает взгляды умеренных и правых партий.

18. Брежнев Леонид Ильич (1906–1982) – советский государственный, политический и партийный деятель, Первый секретарь ЦК КПСС (1964–1966) и Генеральный секретарь ЦК КПСС 1966–1982).

19. Валери Рене Мари Жорж Жискар д’Эстен (1926–2020) – французский государственный и политический деятель, 20-й президент Французской Республики (Пятая республика) в 1974–1981 гг.

20. Блок Жан-Ришар (1884–1947) – французский писатель, драматург, литературный критик, общественный и театральный деятель, антифашист.

21. «Всемирная служба Московского радио», или Иновещание «Московского радио» (англ. Radio Moscow World Service) – советская международная радиостанция, вещавшая с 1929 по 1993 гг. более чем на 70 языках мира, в т.ч. на французском языке.

22. Франсиско Паулино Эрменехильдо Теодуло Франко Баамонде (1892–1975) – военный и государственный деятель, диктатор, глава Испанского государства в 1939–1975 гг. Генералиссимус.

23. Группы левых активистов, объединенных идеями последователя марксизма-ленинизма, политического, государственного и партийного деятеля, основателя Китайской Народной Республики, председателя Китайской коммунистической партии в 1949–1976 гг. Мао Цзедун. Во второй половине 1960-х – первой половине 1970-х гг. действовало несколько промаоистских организаций, одна из которых – Партия коммунистов марксистов-ленинцев Франции (ПКМЛФ) во главе с Ж. Жюрке, – была признана Пекином и получила статус союзника КПК и одобрение как ортодоксального проводника идей Мао.

Дубровских А.А. *От маоизма во Франции к французскому маоизму. Постулат. 2019. № 7. С. 4. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39950342&ysclid=mm3h116fnk349312489> (дата обращения: 18.01.2026).*

24. Бюро международного молодежного туризма (БММТ) «Спутник» – туристическая организация, созданная в Советском Союзе 3 июня 1958 г. по распоряжению Совета Министров СССР. В 1980-е гг. – крупнейшая в мире молодежная туристическая организация. Официальный партнер Оргкомитета по проведению XXII летних Олимпийских игр в г. Москве (1980), один из главных организаторов проведения XII Всемирного фестиваля молодежи и студентов в г. Москве (1985).

25. Термин (разговорн.), употребляемый в отношении советских граждан, которые во время легальных заграничных поездок, командировки или службы отказались возвращаться в СССР. В 1930-е гг. это явление официально называлось «бегством во время пребывания за границей», что считалось нелегальной формой эмиграции.

26. Абсалямов Галымжан (Алим Алмат) (1917–2018) – уроженец Иргизского района Казахстана. Учился в музыкальных техникумах гг. Алма-Аты и Ташкента, один из первых скрипачей республики. Участник Декады казахского искусства и литературы в г. Москве (1936). В 1939 г. призван в РККА. В 1941 г. попал в плен под Брестом. В 1943 г. при помощи Туркестанского легиона освобожден и направлен на учебу в Берлинскую консерваторию. Опасаясь репрессий, не вернулся в СССР. Учился в г. Париже, получил поддержку Марии Шокай – супруги Мустафы Шокая, казахского общественного и политического деятеля, идеолога борьбы за Единый Туркестан. С 1950 г. жил в Турции. На протяжении 25 лет работал в симфоническом оркестре Стамбула.

27. Кажғалиев Шамгон Сагаддинович (1927–2015) – казахский, советский дирижер, домбрист, педагог. Народный артист Казахской ССР (1967), народный артист СССР (1985). Лауреат Государственной премии Казахской ССР (1982). Удостоен высших государственных наград: орденов Трудового Красного Знамени (1959), Дружбы народов (1981), Парасат (1997), Отан (2007).

Архивные источники

О пребывании творческой группы казахстанских артистов во Франции (октябрь 1975 г.). АП РК. Ф. 708. Оп. 62. Д. 2. Л. 70-91.

Литература

Владимиров 1997 – Владимир В. *Без антракта*. Из французских тетрадей. Алма-Ата: Жалын, 1977. 140 с.

Высокий уровень личного доверия и дипломатической чуткости 2024 – *Высокий уровень личного доверия и дипломатической чуткости – эксперт о визите Токаева во Францию*. Интервью с д.ю.н. А. Сабитовой. <https://toppress.kz/article/> (дата обращения: 14.01.2026).

Меморандум о сотрудничестве 2024 – *Архив Президента РК и Национальные Архивы Франции подписали Меморандум о сотрудничестве*. <https://archive.president.kz> (дата обращения: 14.01.2026).

Парижане аплодируют казахстанцам 1975 – Парижане аплодируют казахстанцам. Дни СССР во Франции. *Казахстанская правда*. 1975. 12 октября.

Расширяются культурные связи 1975 – Расширяются культурные связи. *Правда*. 1975. 23 октября.

Совет Одағының Франциядағы күндерінің табысы 1975 – Совет Одағының Франциядағы күндерінің табысы. *Социалистік Қазақстан*. 1975. 26 қазан.

Токаев 2024 – Токаев: *Связи между Казахстаном и Францией приобрели стратегический характер*. <https://informburo.kz/novosti/tokaev-svyazi-mezdu-kazaxstanom-i-franciei-priobrel-i-strategiceskii-karakter?ysclid=mm0lo5564v113764816> (дата обращения: 10.01.2026).

Успех Дней Советского Союза 1975 г. – Успех Дней Советского Союза. *Казахстанская правда*. 1975. 26 октября.

Франция принимает Казахстан 1975 – Франция принимает Казахстан. *Казахстанская правда*. 1975. 10 октября.

Франциядағы Совет Одағы күндері 1975 – Франциядағы Совет Одағы күндері. *Социалистік Қазақстан*. 1975. 12 қазан.

References

Fransiadaғы Sovet Odaғы күnderi 1975 – Fransiadaғы Sovet Odaғы күnderi. *Sosialistik Qazaqstan*. 1975. 12 October.

Frantsiia prinimaet Kazakhstan 1975 – Frantsiia prinimaet Kazakhstan. *Kazakhstanskaia pravda*. 1975. 10 October.

Memorandum o sotrudnichestve 2024 – *Arkhiv Prezidenta RK i Natsionalnye Arkhivy Frantsii podpisali Memorandum o sotrudnichestve*. <https://archive.president.kz> (accessed 14.01.2026).

Parizhane aplodiruiut kazakhstantsam 1975 – Parizhane aplodiruiut kazakhstantsam. Dni SSSR vo Frantsii. *Kazakhstanskaia pravda*. 1975. 12 October.

Rasshiriauitsia kulturnye sviazi 1975 – Rasshiriauitsia kulturnye sviazi. *Pravda*. 1975. 23 October.

Sovet Odaғыnyñ Fransiadaғы күnderiniñ tabysy 1975 – Sovet Odaғыnyñ Fransiadaғы күnderiniñ tabysy. *Sosialistik Qazaqstan*. 1975. 26 October.

Tokaev 2024 – *Tokaev: Sviazi mezhdru Kazakhstanom i Frantsiei priobrelı strategicheskii kharakter*. <https://informburo.kz/novosti/tokaev-svyazi-mezdu-kazakhstanom-i-franciei-priobrelı-strategiceskii-kharakter?ysclid=mm0lo5564v113764816> (accessed 10.01.2026).

Uspekhi Dnei Sovetskogo Soiuzı 1975 g. – Uspekhi Dnei Sovetskogo Soiuzı. *Kazakhstanskaia pravda*. 1975. 26 October.

Vladimirov 1997 – Vladimirov V. *Bez antrakta. Iz frantsuzskikh tetradei*. Alma-Ata: Zhalyñ, 1977. 140 p.

Vysokii uroven lichnogo doveriia i diplomaticheskoi chutkosti 2024 – *Vysokii uroven lichnogo doveriia i diplomaticheskoi chutkosti – ekspert o vizite Tokaeva vo Frantsiiu*. Interviu s d.iu.n. A. Sabitovoi. <https://toppress.kz/article/> (accessed 14.01.2026).

Сведения об авторе

Елена Степановна Сыздыкова – кандидат исторических наук, заведующий сектором научных публикаций Центра научных и прикладных исследований, Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, elenasts@list.ru, <https://orcid.org/0009-0008-2004-7072>

Автор туралы мәлімет

Елена Степановна Сыздыкова – тарих ғылымдарының кандидаты, Ғылыми және қолданбалы зерттеулер орталығының ғылыми жарияланымдар секторының меңгерушісі, Қазақстан Республикасы Президентінің Архивы, Астана қ., Қазақстан, elenasts@list.ru, <https://orcid.org/0009-0008-2004-7072>

Information about author

Elena S. Syzdykova – Candidate of Historical Sciences, Head of the Scientific Publications Sector of the Center for Scientific and Applied Research, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, elenasts@list.ru, <https://orcid.org/0009-0008-2004-7072>

Ведомстволық архивтерде аудиовизуалды құжаттарды сақтауды ұйымдастыру бойынша практикалық ұсынымдар^{1*}

Г.О. Бекішева

Қазақстан Республикасы Президентінің Архивы, Астана қ., Қазақстан
bekishevago@gmail.com

Практические рекомендации по организации хранения аудиовизуальных документов в ведомственных архивах

Г.О. Бекішева

Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
bekishevago@gmail.com

Practical Guidelines for Organizing the Storage of Audiovisual Documents in Departmental Archives

G.O. Bekisheva

Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
bekishevago@gmail.com

Мазмұны

Кіріспе

1. Аудиовизуалды құжаттаманың түсінігі және жіктелуі
2. Аудиовизуалды құжаттаманы сақтауға қабылдау-беру тәртібі
3. Аудиовизуалды құжаттарды сақтауға арналған үй-жайлар мен сөрелерге қойылатын талаптар
4. Аудиовизуалды құжаттарды сақтаудың температуралық-ылғалдылық және жарық режимдері
5. Аудиовизуалды құжаттарды сақтаудың санитарлық-гигиеналық және өртке қарсы шарттары
6. Аудиовизуалды құжаттарды архив қоймасына орналастыру және есепке алу
7. Аудиовизуалды құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру
8. Аудиовизуалды құжаттарды консервациялау және қалпына келтіру
9. Аудиовизуалды құжаттарды цифрландыру

Қорытынды

Әдебиеттер

- 1-қосымша. Бақылау-өлшеу аспаптарының көрсеткіштерін тіркеу журналы
- 2-қосымша. Стеллаждық топографиялық көрсеткіштің карточкасы
- 3-қосымша. Аудиовизуалды құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру актісі
- 4-қосымша. Аудиовизуалды құжаттардың техникалық жай-күйі актісі
- 5-қосымша. Тасығыштардың түрлері бойынша аудиовизуалды құжаттарды реставрациялау кезіндегі чек-парақ

^{1*} Қазақстан Республикасы Президенті Архивінің СТӘК 2025 ж. 19 қыркүйегіндегі № 01-04/14 хаттамасымен келісілген.

Кіріспе

Кез келген ұйымның архив қорының ажырамас бөлігі ретінде аудиовизуалды құжаттар болып табылады. Олардың тасымалдаушыларының ерекшеліктері, сыртқы жағдайларға жоғары сезімталдығы мен физикалық-химиялық тұрақсыздығы, сондай-ақ форматтардың әртүрлілігі сақтаудың ерекше тәсілін қажет етеді (Саманцов и др. 2017: 1-7).

Сенімді архивтеу міндеті жасалынған материалдардың көлемінің өсуі, сақтау технологияларының ескіруіне және тасымалдаушылардың физикалық жағдайының нашарлауына байланысты жоғалту қаупі жағдайында өзекті бола түсуде.

Осы практикалық ұсынымдардың мақсаты – Қазақстан Республикасы Президентінің Архивінің (*бұдан әрі – Президент Архиві*) жинақтау көздері - ұйымдардың ведомстволық архивтерінің қызметкерлері үшін аудиовизуалды құжаттардың қауіпсіз және ұзақ мерзімді сақталуын қамтамасыз ету бойынша практикалық нұсқаулар (*бұдан әрі - практикалық ұсынымдар*) беру.

Аудиовизуалды құжаттарды сақтау мәселелерін реттейтін негізгі нормативтік құқықтық актілері болып:

- Қазақстан Республикасының «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» 1998 жылғы 22 желтоқсандағы № 326-1 Заңы («ҰАҚ және архивтер туралы» Заң 1998);

- Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 9 тамыздағы № 215 бұйрығымен бекітілген Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023);

- Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 25 тамыздағы № 235 бұйрығымен бекітілген Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023).

1. Аудиовизуалды құжаттаманың түсінігі және жіктелуі

Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидаларына (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023) сәйкес аудиовизуалды құжаттама деп техникалық құралдардың көмегімен жасалған бейнелеу және (немесе) дыбыстық ақпаратты қамтитын құжаттар кешені түсініледі.

Аудиовизуалды құжаттаманың келесі түрлері бар:

1.1. Фотоқұжаттар

Түрлері бойынша жүйеленеді: сандық немесе басқа да заманауи ақпарат тасымалдағыштардағы негативтер, позитивтер, диапозитивтер, фотоальбомдар, диафильмдер, фотоқұжаттар.

Сақтау бірлігі болып кадр (негатив, дубль-негатив, позитив, диапозитив (слайд), панорамалық түсірілімнің бірнеше кадрлары, фототаңбалар, фотоальбом, диафильм орамы немесе диск тасымалдаушысы болып саналады.

1.2. Фоноқұжаттар

Әр түрлі форматтағы дыбыстық ақпараттың жазбалары кіреді: фонографиялық, грамфондық, оптикалық, магниттік, лазерлік.

Сақтау бірлігі – магниттік таспа орамы, аудiotаспа, дыбыстық ақпарат жазылған диск.

1.3. Бейнеқұжаттар

Түрлері бойынша (фильмдер, арнайы сюжеттер), шығарылған жылы, түстілігі (түрлі-түсті, ақ-қара), пленканың форматы (8мм, 16мм, 32мм және т.б.). бөлінеді.

Сақтау бірлігі – бейнетаспа, визуалды дыбыстық ақпарат жазылған диск.

1.4. Киноқұжаттар

Бейнеқұжаттар сияқты түрлері бойынша, шығарылған жылы, түстілігі, пленканың форматы бойынша жіктеледі.

Сақтау бірлігі – кинопленка орамы.

2. Аудиовизуалды құжаттаманы сақтауға қабылдау-беру тәртібі

Аудиовизуалды құжаттаманы сақтауға қабылдайтын архив қызметкері тапсырушы тұлғаның қатысуымен:

1. Құжаттардың толықтығын тексереді:

киноқұжаттардың – бір фильмге, арнайы шығарылымға, киножурналға, кино- және телесюжетке қатысты түпнұсқа мен көшірмелерін;

бейнеқұжаттардың – түпнұсқа (BSP, VHS немесе сандық форматта) және көшірмесін (DVD дискіде);

фоноқұжаттардың – белгілі бір есепке алу бірлігіне жататын түпнұсқа және көшірмелерін;

фотоқұжаттардың – негативті және бақылау таңбаларын.

2. Құжаттардың физикалық жағдайын бағалайды: сызаттар, жарықтар сияқты және т. б. зақымданулардың болмауын.

3. Мәтіндік ілеспе құжаттаманың бар екеніне көз жеткізу.

Аудиовизуалды құжаттардың әрбір түрі үшін ілеспе құжаттардың тиісті түрлері көзделген:

фотоқұжаттар үшін – аннотациялар;

фоноқұжаттар үшін – техникалық жай-күй актілері, грампластинкалар каталогтары, техникалық паспорттар, орындаушылардың тізімдері және қабылданатын фоноқұжаттарға жататын өзге де құжаттар;

бейнеқұжаттар үшін – аннотациялар, режиссерлік монтаждау парақтары, техникалық жай-күй актілері;

киноқұжаттар үшін – аннотациялар, монтаждау парақтары, аяқталған туындыларға рұқсат беру куәліктері, техникалық жай-күй актілері, жарық және түстік паспорттарының жазбалары.

Аудиовизуалды құжаттардың ведомстволық сақтауының шекті мерзімі Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023) қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидаларының 169-тармағына сәйкес 3 (үш) жылды құрайды. Осыдан кейін Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтермен (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023) жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидаларына сәйкес олар тұрақты сақтауға (Президент Архиві) беріледі.

3. Аудиовизуалды құжаттарды сақтауға арналған үй-жайлар мен сөрелерге қойылатын талаптар

Аудиовизуалды құжаттарды отқа төзімді, құрылымы берік, санитарлық-гигиеналық нормаларға сәйкес және т.б. талаптарға жауап беретін оқшауланған үй-жайда (архив қоймасында) сақтау қажет.

Ферромагниттік емес материалдан жасалған стеллаждарды (стационарлық немесе жылжымалы металл стеллаждар) пайдалану оңтайлы. Ағаш стеллаждарды қолданған кезде – міндетті түрде өрттен сақтау құралдарымен өңдеуден өткеннен кейін қолдану қажет.

Сақтау құралдарын (стеллаждарды) орналастыру келесі нормаларға сәйкес жүзеге асырылады:

1) терезе ойықтары бар қабырғаларға перпендикуляр (терезелері жоқ үй-жайларда – үй-жайлар мен жабдықтардың ерекшеліктерін ескере отырып) орналасқан;

2) ғимараттың сыртқы қабырғасына және жылу көздеріне жақын орналаспаған;

3) ара қашықтық:

стеллаждар қатарында (негізгі өту жолы) – 120 см;

стеллаждар арасында (өтетін жер) – 75 см;

ғимараттың сыртқы қабырғасы мен қабырғаға параллель орналасқан стеллаждардың – 75 см;

стеллаждың қабырғасы мен шетінде – 45 см;

стеллаждың төменгі сөресі мен еден арасында – 15 см кем емес (жертөле қабаттарда 30 см кем емес) (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023).

4. *Аудиовизуалды құжаттарды сақтаудың температуралық-ылғалдылық және жарық режимдері*

Аудиовизуалды құжаттарды ұзақ уақыт сақтау үшін әр түрлі тасығыштарға архив қоймасында белгілі бір температура мен ылғалдылық жағдайларын сақтау қажет.

<i>Тасығыш</i>	<i>Температура</i>	<i>Ылғалдылық</i>
Ақ-қара пленкалы ақпарат тасығыштар негізіндегі құжаттар	+15°C	40-55%
Түрлі-түсті пленкалы ақпарат тасығыштар негізіндегі құжаттар	+2 - +5°C	40-55%
Магниттік лентадағы және дискілік тасығыштағы құжаттар	+8°C - +18°C	45-65%
Электрондық ақпарат тасығыштағы құжаттар	+15°C - +20°C	50-65%
Оптикалық дискілер (CD, DVD)	не выше +25°C	20-50%
Серверлік жабдық	+18 до +24°C	30-50%

Климаты реттелмейтін архив қоймасында климаттық жағдайларды оңтайландыру (ғимаратты жылытуды реттеу, ауаны желдету, ылғалдандыру (құрғату) бойынша іс-шаралар жүргізіледі.

Температуралық-ылғалдылық режимін бақылау үнемі (бір уақытта) жүзеге асырылады: аптасына екі рет – ауа-баптағышы бар үй-жайларда, ал климаты реттелмеген жерде – аптасына үш рет.

Бақылау-өлшеу аспаптарының көрсеткіштері (термометрлер, психрометрлер, гигрометрлер) осы практикалық ұсынымдарға 1-қосымшаға сәйкес Бақылау-өлшеу аспаптарының көрсеткіштерін тіркеу журналында тіркеледі. Бақылау-өлшеу аспаптары негізгі дәлізде жылыту және желдету жүйелерінен алыс стеллажда орналастырылады.

Аудиовизуалды құжаттарды жарықтың артық әсерінен қорғау үшін қоймаларда келесі талаптарға сәйкес режим орнатылуы керек:

- терезелерде жарық сейілткіштерін (арнайы әйнектер, жалюздер, перделер) қолданған жағдайда күн сәулесімен табиғи жарықтандыру;

- тегіс беті бар жабық реңктердегі қыздыру шамдарын қолдану арқылы жасанды жарықтандыру.

5. *Аудиовизуалды құжаттарды сақтаудың санитарлық-гигиеналық және өртке қарсы шарттары*

Архив қоймалары мен аудиовизуалды құжаттамасы сақталатын архив үй-жайлары жәндіктердің, кеміргіштердің, зең мен шаңның пайда болу мүмкіндігін болдырмайтын жағдайларда сақталуы тиіс.

Тыйым салынады:

- сыртқы киімде, дымқыл немесе лас аяқ киімде болу;
- кез келген бөгде заттарды сақтау, тамақ өнімдерін пайдалану.

Тұрақты санитарлық-гигиеналық іс-шаралар өткізіледі:

1) стеллаждарды, шкафтарды, құжаттарды сақтаудың бастапқы құралдарын (едендерді, плинтустарды, табалдырықтарды, стеллаждардың жертөле бөліктерін формалиннің екі пайыздық сулы ерітіндісімен өңдеу) шаңнан тазарту – кемінде жылына бір рет;

2) ылғалды тазалау – кемінде аптасына екі рет;

3) архив құжаттарын (*іріктен*) және архив қоймасын биологиялық зиянкестер анықталған кезде санитариялық-эпидемиологиялық қызметпен қоса отырып, энтомологиялық және микологиялық тексеруден өткізу (*жылыту маусымының басында және соңында*) – жылына екі рет.

Санитарлық-гигиеналық жұмыстарды жүргізу үшін санитарлық күндер жоспарланады.

Өрт қауіпсіздігін сақтау мақсатында архив қоймаларында электр сымдары жасырын орнатылады, тасымалданатын аппаратураға (шаңсорғыштарға, шамдарға және басқаларға) арналған герметикалық немесе жартылай герметикалық штепсельдік розеткалар пайдаланылады. Розеткаларды қуаттандыруды және оларды ажыратуды қамтамасыз ететін ажыратқыштар, тарату электр қалқандары мен сақтандырғыштар архив қоймасынан тыс орнатылады. Жұмыс аяқталғаннан кейін архив қоймасындағы аппаратура, электр розеткалары дәйекті түрде тоқтан ажыратылады.

6. *Аудиовизуалды құжаттарды архив қоймасына орналастыру және есепке алу*

Архив қоймасында аудиовизуалды құжаттар есепке алу құжаттарына сәйкес оларды жедел іздестіруді қамтамасыз ететін тәртіппен орналастырылады. Істерді орналастыру тәртібі оларды орналастыру жоспарымен (схемасымен) айқындалады.

Аудиовизуалды құжатты сақтаудың әрбір бірлігі алдымен бастапқы (түйіспелі) қаптамаға, содан кейін – қайталама қорғаныш (механикалық зақымданудан, жарықтан және өзге де әсерлерден) қаптамаға салынады.

Қаптама үшін пайдаланылатын материалдар – химиялық инертті, құрамында хлор мен азот жоқ, биологиялық зақымданудың пайда болуына жол бермейтін, сондай-ақ құжаттарға зақым келтірмейтін немесе оларға жабыспайтын материалдар болу керек:

бейнеқұжаттар – зауыттық қаптама (тік күйде сақталады);

киноқұжаттар – жұқа қағаз орамасы немесе көп қабатты полиэтиленді, полиэтилен-рефталатты пакет және металл қорап;

фотоқұжаттар – жарық өткізбейтін қышқылсыз қара қағаздан жасалған конверттер;

фоноқұжаттар – полиэтилен пленкалы пакеті және зауыттық қорап немесе затбелгі кесінділері бар полиэтилен қорап (контейнер).

Аудиовизуалды құжаттамасы бар архив қоймалары, стеллаждар және олардың сөрелері араб цифрларымен нөмірленеді. Стеллаждар архив қоймасының кіреберісінен солдан оңға қарай дербес нөмірленеді, ал олардың сөрелері жоғарыдан төменге қарай нөмірленеді.

Әрбір стеллажға осы Практикалық ұсынымдарда келтірілген 2-қосымшадағы формаға сәйкес постеллаждық топографиялық көрсеткіштің карточкасы жасалады. Аудиовизуал-

ды құжаттарды орналастырудағы барлық өзгерістер постеллаждық топографиялық көрсеткіштерде уақтылы көрсетіледі.

Ұйымның архиві аудиовизуалды құжаттаманы тиісінше есепке алу үшін картотекалардың мынадай түрлерін жасайды:

1) *киноқұжаттар бойынша* – киноқұжаттың авторлары (режиссері, сценаристі және операторы) туралы мәліметтерді қамтитын атаулы картотека, киноқұжаттың шығарылған күні туралы мәліметтерді қамтитын хронологиялық картотека, алфавиттік тәртіппен киноқұжаттардың атаулары туралы мәліметтерді қамтитын алфавиттік картотека;

2) *фотоқұжаттар бойынша* – фотоқұжаттарда ақпараты бар адамдар туралы мәліметтерді қамтитын атаулы картотека және фотоқұжаттарда ақпараты бар объектілер, оқиғалар туралы мәліметтерді қамтитын объектілік картотека;

3) *фоноқұжаттар бойынша* – фоноқұжатқа жазылған көркем, музыкалық немесе деректі туындының авторы мен орындаушысы туралы мәліметтерді қамтитын атаулы картотека, фоноқұжатқа жазылған көркем, музыкалық немесе деректі туынды туралы мәліметтерді қамтитын жанрлық картотека;

4) *бейнеқұжаттар бойынша* – бейнеқұжаттардың атаулары туралы мәліметтерді алфавиттік тәртіппен қамтитын әліпбилік картотека, бейнеқұжаттың шығарылған күні туралы мәліметтерді қамтитын хронологиялық картотека (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023).

Құжаттардың түпнұсқалары және олардың сақтандыру көшірмелері бөлек сақталады.

7. Аудиовизуалды құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру

Аудиовизуалды құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру сақтаудағы құжаттардың нақты бар-жоғын анықтау және оларды іздестіруді ұйымдастыру үшін жетіспейтін құжаттарды анықтау, реставрациялау, консервациялау-профилактикалық және техникалық өңдеуді талап ететін кемшіліктерді анықтау және жою мақсатында жүргізіледі.

Мұндай тексеру, әдетте, 3 (үш) жылда бір рет, сондай-ақ табиғи апаттар мен басқа да төтенше жағдайлар кезінде жүзеге асырылады. Қорытындысы бойынша осы Практикалық ұсынымдардың 3-қосымшасына сәйкес форма бойынша аудиовизуалды құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру актісі жасалады.

Аудиовизуалды құжаттаманы тексеру кезінде кино-, фоно-, бейнеқұжаттардың зат-белгісінде жазуы бар сипаттамалық мақала салыстырылады. Мәліметтер сәйкес келмеген жағдайда сипаттамалық мақала құжаттың ракордындағы^{1*} жазулармен салыстырылады (ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023).

Құжаттардың техникалық жай-күйін бақылауды жүзеге асыру кезінде тексеру қажет:

- құжаттарды орау жағдайы;
- қорғаныс және стандартты ракордтардың болуы;
- желімдердің, фотоқабат пен негіз беттерінің техникалық жай-күйі (ластану, механикалық зақымдану);
- отқа қауіпті негіздің тұрақтылығы;
- биологиялық және химиялық ластану ақауларының болуы (микроорганизмдердің, жәндіктер мен кеміргіштердің зақымдануы, тұздардың кристалдану іздері және т.б.) (ГОСТ 7.65-92 1993).

Тексеру арнайы аппаратурада – монтаждау үстелінде, қажет болған жағдайда сызғышты, микроскопты, шкаласы бар үлкейткішті пайдалана отырып жүргізіледі.

^{1*} Ракорд (фр. raccord – бекіту, нығайту) – киноленканың (фильмкөшірмесі немесе бөлігі), фотоленканың немесе магниттік лентаның соңына бекітілген, оны қорғау үшін немесе қуаттандыру үшін жұмыс істейтін бөлігі. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4>

Деректер осы Практикалық ұсынымдардың 4-қосымшаға сәйкес форма бойынша техникалық жай-күй актісінде тіркеледі.

8. Аудиовизуалды құжаттарды консервациялау және қалпына келтіру

Аудиовизуалды құжаттардың тез нашарлауы мен тозуы нәтижесінде (түрлі-түсті пленкалар 20-30 жылдан кейін өңіп қалады, магниттік таспалар магнитсіздендіріліп, ыдырайды, ескірген жабдық қайта шығаруға жеткіліксіз болады) қалпына келтіру-консервациялау жұмыстары жүргізіледі. Бұл аудиовизуалдық тасығыштардың (пленкалар, магниттік ленталар, дискілер, цифрлық форматтар және т.б.) қызмет ету мерзімін сақтауға, қалпына келтіруге және ұзартуға бағытталған іс-шаралар кешенін білдіреді.

Тозудың («сірке синдромы», грампластинкалардың көгеруі, коррозиялануы) белгілері кезінде мынадай шаралар қолданылады: 1) архив қоймаларындағы температура мен ылғалдылықты бақылау; 2) қышқылсыз қораптарда және арнайы контейнерлерде сақтау; 3) бақылаудың алдын алу үшін магниттік ленталарды орау; 4) деректерді қазіргі заманғы тасымалдағыштарға көшіру (цифрландыру).

Ақаулар болған жағдайда жүргізіледі: 1) физикалық зақымдарды (жыртықтар, қыртыстар, сызаттар) жою; 2) қатты тозған тасымалдағыштардағы дыбысты (бейнені) қалпына келтіру; 3) кескіннің түсін түзету; 4) дыбыстағы шуды, ысқырықты, шертулерді жою; 5) сандық файлдардың қателерін қайта цифрландыру және түзету (сынған кадрлар және т. б.).

Қалпына келтіру жұмыстары осы Практикалық ұсынымдардағы 5-қосымшаға сәйкес чек-парақ бойынша орындалады.

9. Аудиовизуалды құжаттарды цифрландыру

Аудиовизуалды құжаттар міндетті цифрландыруға жатады. Цифрландыру процесіне дейін түпнұсқа тасығыштарының физикалық жағдайын бағалау, сондай-ақ тасығыштар мен жабдықты тазарту маңызды.

Цифрландыру үшін кәсіби бейнемагнитофондарды, аудиоплеерді және бағдарламалық жасақтаманы (мысалы, OBS Studio, Adobe Premiere) пайдалану ұсынылады.

Сақтау форматтарын таңдағанда, аудио үшін WAV немесе FLAC форматтарын (шығынсыз), бейне үшін – MR4 немесе AVI пайдалану ұсынылады. Бұл жағдайда таңдалған форматтарға заманауи ойнатқыштар мен бағдарламалар қолдау көрсететініне көз жеткізу керек.

Бейнелер үшін H. 264 немесе H. 265 сияқты кодектер қолданылады, бұл файлдың кішірек өлшемінде жоғары сапаны сақтауға мүмкіндік береді.

Әрбір цифрланған файлға метадеректер жазылады: файл атауы, жасалған күні, авторы, сипаттамасы, кілт сөздері және болашақта іздеуге көмектесетін басқа да деректер.

Қорытынды

Аудиовизуалды құжаттар тек құнды тарихи деректер ғана емес, сонымен қатар мәдени мұраны қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, сондықтан оларды сақтау архившілердің басты назарында болуы керек.

Аудиовизуалды құжаттарды сақтау әр түрлі техникалық және ұйымдастырушылық аспектілерді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Тасығыштардың физикалық тозуына (пленкалар, дискілер, магниттік ленталар) және қоршаған ортаның әсеріне (температура, ылғалдылық, жарық) байланысты проблемалар үнемі бақылау мен алдын алу шараларын қажет етеді.

Осы ұсынымдарға сүйене отырып, ведомстволық архивтер аудиовизуалды құжаттардың сақталуын және жеткіліктігін қамтамасыз ете алады, бұның өзі бірегей ақпарат көздерін неғұрлым тиімді және ұзақ мерзімді пайдалануға ықпал етеді.

1-қосымша

Бақылау-өлшеу құралдарының көрсеткіштерін тіркеу журналы

Архив қоймасының №

Өлшеулерді тіркеу күні	Ауа Температурасы (°C)	Салыстырмалы ылғалдылық (%)	Магнит өрістерінің кернеулігі (А/м)	Ауаның шаңдануы (мг/м3)	Ішкі жарықтандыру (лк)
1	2	3	4	5	6

2-қосымша

Стеллаждық топографиялық көрсеткіштің карточкасы

Карточканың алдыңғы жағы

Стеллаж № ____ Архив қоймасының № ____

Шкаф №	Сөре №	Архивтік қор №	Тізімдеме №	Істер №__ №__	Ескертпе
1	2	3	4	5	6

Карточканың артқы жағы

1	2	3	4	5	6

3-қосымша

Аудиовизуалды құжаттардың бар-жоғын және жай-күйін тексеру актісі

Бекітемін

(ұйым басшысының лауазымның атауы, тегі, аты-жөні)_____
(ұйым басшысының қолы)_____
(күні)

№ _____
 (жасалған жері)
 Қойманың № _____

Тексеру _____ бастап _____ дейін жүргізілді

Тексеру нәтижесінде:

1. Тасымалдаушылардың жалпы саны _____
2. Тасымалдаушылар бар,
оның ішінде зақымдалған _____
3. Уақытша пайдалануға берілген тасымалдаушылар _____
4. Табылмаған тасымалдаушылар _____

(тексеру жүргізген ведомстволық архив қызметкерінің лауазымының атауы, тегі, аты-жөні, қолы)

Қосымша: істердің бар-жоғын және жай-күйін тексеру парақтары _____ парақта, мемлекеттік және орыс тілдерінде _____ данада.

_____ (акт жасалған күні)

4-қосымша

Фоноқұжаттың техникалық жай-күйі актісі

Актінің жасалған күні _____

Құжат түрі _____

магниттік жазба, (түпнұсқа), сақтандыру көшірмесі

Құжатты жазу немесе көшірмесін жасау күні _____

Архивтің – түпнұсқа ұстаушының атауы _____

Фоноқұжаттың атауы _____

Сақтандыру көшірмесінің нөмірі _____

Архивтік нөмірі _____

Бөліктер саны _____

Бөлім нөмірі _____ Жазу жылдамдығы _____

Жолдар саны _____ Жазу жолының нөмірі _____

Көшірме жасалған күні _____

Жазба жүргізілген ұйымның атауы _____

Фоноқұжатты тасымалдаушының түрі мен маркасы _____

Дыбысталу уақыты _____

Ақаулар ведомосы

Тексерілген күні	Құжаттың электроакустикалық жай-күйінің сипаттамасы	Құжаттың механикалық жай-күйінің сипаттамасы
1	2	3

Ақаулар ведомосының жалғасы

Рақордтардың МС Талаптарына сәйкестігі	Профилактикалық және реставрациялық өңдеуді жүргізу қажеттілігі туралы қорытынды	Бақылаушының қолы	Өңдеу түрі	Өңдеу күні	Реставратордың қолы
4	5	6	7	8	9

Бейнеқұжаттың техникалық жай-күйі актісі

Бейне құжаттың атауы _____

Магниттік лента түрі _____ лентаның ені _____

Жазу форматы _____ Сақтау бірлігінің нөмірі _____

Лентадағы техникалық ракорд параметрлері

Көрсеткіш	Норма	Нәтиже	Ескертпе
Ақ импульстің ұзындығы 17 және 330 с.	700±10		
Импульс мөлшері $\sin^2.2T$	92-108 %		
Импульстен кейінгі алғашқы шығарылым $\sin^2.2T$	6 %		
Төменгі қайырылымның біркелкіліксіздігі $\sin^2.20T$	6 %		
АЖС (амплитудалық-жиілік сипаттамасы) жолағындағы біркелкіліксіздік 0,5 - 4,8 МГц	±10 %		
Дифференциалды күшейту	6 %		
Дыбыстық арнаның ауқымы, дБ	-		
ОТК бастығы	қолы, қолтаңбаның толық жазылуы, күні		

Бейнеорам _____ Хронометраж _____ Жазу күні _____

Ақпараттық _____ Жазба көзі, уақыты _____

Сурет және дыбыс сапасын бағалау (4 немесе 5-тен төмен)											N ОТК және күні	Оператордың аты-жөні
	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90 мин		
Шу												
Құлау												
Кескіннің бұзылуы												
Айқындық												
Басқа ақаулар (жарықтық, түрлігі)												
Дыбыс шуы, үзілуі												
Дыбыстың жоғалуы												
Басқа бұрмалаулар												
Орам туралы басқа қорытындылар												

Кедергілердің көріну шкаласы: 5 - көрінбейді; 4 – соншалықты білінбейді; 3 - көрінеді, аздап кедергі келтіреді; 2 – өте көрінеді; 1 – қатты кедергі келтіреді

Бейнефонограмманың ақаулы ведомосы

<i>N p/c</i>	<i>Тексеру күні</i>	<i>Тексеру мақсаты</i>	<i>Физикалық-механикалық ақаулардың болуы</i>	<i>П-импульстің ауқымы</i>	<i>Импульстің шамасы $\sin^2 \cdot 2T$</i>
1	2	3	4	5	6
<i>Импульстен кейінгі 1-ші шығарылым $\sin^2 \cdot 2T$</i>	<i>Төменгі қайырылымның біркелкіліксіздігі $\sin^2 \cdot 20T$</i>	<i>АЖС жолағындағы Біркелкіліксіздік 0,5-4,8 МГц</i>	<i>Дифференциалды күшейту</i>	<i>Дыбыстық арнаның ауқымы</i>	
7	8	9	10	11	
<i>Балдармен жалпы бағалау</i>	<i>Профилактикалық және реставрациялау жүргізу қажеттілігі туралы қорытынды</i>	<i>Бақылаушының қолы</i>	<i>Өңдеу күні мен түрі</i>	<i>Реставратордың қолы</i>	<i>Ескертпе</i>
12	13	14	15	16	17

5-қосымша

ЧЕК-ПАРАҚ: пленканы қалпына келтіру (16мм, 35мм)

I. Алдын-ала тексеру	
☐	Пленка түрі анықталады (нитрат, ацетат, полиэстер)
☐	Тұңудың бар-жоғы, сірке суының иісі (сірке синдромы) тексеріледі
☐	Физикалық жағдайы бағаланады: жыртылу, деформация, саңырауқұлақтар, бозару
☐	Жалға алу жылдамдығы (fps) орнатылады
II. Механикалық тазалау	
☐	Арнайы щеткалар мен түксіз мата қолданылады
☐	Антистатикалық ерітінділер/тазартқыш сұйықтықтар қолданылады (мысалы, FilmRenew, Isopropanol 99%)
☐	Қажет болса кептіріледі
III. Шағын жөндеу	
☐	Пленка үзілімдерін желімдеу
☐	Перфорацияны қалпына келтіру
☐	Пленканың шетін (көшбасшы) ауыстыру/жөндеу
☐	Түзетілген қисықтар (мүмкіндігінше)
IV. Цифрландыру	
☐	Кәсіби сканерде сканерлеу жүргізу
☐	Дұрыс параметрлер қолданылады: 2K/4K, 10 бит, логарифмдік профиль

V. Сандық қалпына келтіру	
☐	Шаң мен сызаттарды жою
☐	Кескіннің дірілі мен тұрақсыздығын жою
☐	Түстерді түзету жүргізу
☐	Дыбыс синхрондалды (егер бар болса)
VI. Архивтеу	
☐	Негізгі файлдар жасалады (қысымсыз)
☐	Жұмыс және пайдаланушы нұсқаларының жасалуы (мысалы, H.264, ProRes)
☐	Метадеректердің қосылуы (жыл, формат, түпнұсқа тасығыш және т.б.)
☐	Файлдар LTO немесе серверде архивталған

ЧЕК-ПАРАҚ: бейне таспаларды қалпына келтіру (VHS, Betacam, U-matic және т.б.)

I. Алдын-ала диагностикалау	
☐	Анықталған формат (PAL/NTSC, кассетаның түрі)
☐	Корпусы мен лентаның күйі тексерілді
☐	Бейне сигналының түрі орнатылған (композиттік, S-Video және т. б.)
☐	Лента көгеру, зақымдану, "жабысқақтық" үшін тексерілді
II. Тазалау және дайындау	
☐	Кері айналдыру жүргізіледі (алға-артқа)
☐	Тазалау кассеталары немесе лентаны қолмен тазалау қолданылады
☐	Зең жұмсақ щеткамен/шүберекпен жойылды
III. Цифрландыру	
☐	Кәсіби деңгейдегі бейнемагнитофон қолданылды
☐	Time Base Corrector (TBC) қосылған
☐	Цифрландыру A/D түрлендіргіші арқылы жүргізіледі (AVI, FFV1, ProRes және т.б. форматтарда)
☐	Сигналдың, жарықтықтың, контрастың деңгейі тексерілді
IV. Сандық қалпына келтіру	
☐	Шу, "қар", жолақтар жойылды (деинтерлейсинг, denoise)
☐	Кескін тұрақтандырылды (қажет болғанда)
☐	Түстер мен деңгейлер түзетілді
V. Архивтеу	
☐	Негіздер мен көшірмелер сақталды
☐	Нығыздалған нұсқалары жасалды (MP4 және т.б.)
☐	Метадеректер қосылды (кассета, күні, жабдық)

ЧЕК-ПАРАҚ: аудиумагниттік ленталарды қалпына келтіру (катушкалы, кассеталы)

I. Тексеру	
☐	Лентаның түрі анықталды (¼ дюйм, ½, NAB, DIN және т.б.)
☐	Жағдайы тексерілді: көгеру, иілу, "жабысқақ лента"
☐	Ферромагниттік қабаттың жоғалту дәрежесін диагноздау
II. Дайындық	
☐	Құрғақ тазалау жүргізілді (щеткамен немесе антистатикалық шүберекпен)
☐	Қажет болғанда - лентаны "пісіру" (жабысқақ болған кезде, 50-55°C 8-12 сағ.)
☐	Лента қолмен қайта айналдырылды (баяу)
III. Цифрландыру	
☐	Жылдамдықты реттейтін жақсы магнитофонда ойнату
☐	БСТ (балама сандық түрлендіргіш)-ке алдын-ала күшейткішпен қосылу
☐	WAV (96 кГц, 24 бит) форматында жазу
IV. Дыбысты өңдеу (бағдарламалар: iZotope RX, Audacity, Adobe Audition)	
☐	Шертулер, шулар, шашыраулар жойылды
☐	Дыбыс деңгейі теңестірілді
☐	Стереобаланс пен фазалау теңгерілді
☐	Спектрлік талдау қолданылды
V. Архивтеу	
☐	WAV негіз ретінде сақталған
☐	MP3/FLAC көшірмелері жасалған
☐	Метадеректер: ұзындығы, көзі, автор, форматы

Әдебиеттер

ГОСТ 7.65-92 1993 – ГОСТ 7.65-92. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Кинодокументы, фотодокументы и документы на микроформах. Общие требования к архивному хранению. «КазСтандарт» РМҰ-ның ресми интернет-ресурсы. https://new-shop.ksm.kz/catalog/GOST_7.65-92/# (жүгінген күні: 27.06.2025).

Скреля и др. 2017 – Скреля К.Ю., Саманцов А.П. Особенности хранения аудиовизуальных документов. *Научный вестник Крыма*. № 4(9). 2017.

«ҰАҚ және архивтер туралы» Заң 1998 – Қазақстан Республикасының «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» 1998 жылғы 22 желтоқсандағы № 326-1 Заңы. *Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық ақпараттық-құқықтық жүйесі*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000326> (жүгінген күні: 25.06.2025).

ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023 – Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 9 тамыздағы № 215 бұйрығымен бекітілген «Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары». *Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық ақпараттық-құқықтық жүйесі*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033290> (жүгінген күні: 27.06.2025).

ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023 – Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 25 тамыздағы № 235 бұйрығымен бекітілген «Ұлттық архив

қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары». *Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық ақпараттық-құқықтық жүйесі*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033338> (жүгінген күні: 27.06.2025).

References

GOST 7.65-92 – National Standard (GOST) 7.65-92. Sistema standartov po informatsii, biblioteknomu i izdatelskomu delu. Kinodokumenty, fotodokumenty i dokumenty na mikroformakh. Obshchie trebovaniia k arkhivnomu khraneniui. *Official Internet Resource of the KazStandard RSE*. https://new-shop.ksm.kz/catalog/GOST_7.65-92/# (accessed 27.06.2025) (in Russian)

Skrelia et al. 2017 – Skrelia K.Iu., Samansov A.P. Osobennosti khraneniia audiovizualnykh dokumentov. *Scientific Bulletin of Crimea*. No 4(9). 2017. (in Russian)

«ҰАҚ және архивтер туралы» Заң 1998 – Қазақстан Республикасының «Ұлттық архив қоры және архивтер туралы» 1998 жылғы 22 желтоқсандағы № 326-1 Заңы. *Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000326> (accessed 25.06.2025) (in Kazakh)

ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023 – Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 9 тамыздағы № 215 бұйрығымен бекітілген «Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын мемлекеттік және арнаулы мемлекеттік архивтердің жинақтау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары». *Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033290> (accessed 27.06.2025) (in Kazakh)

ҰАҚ құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары 2023 – Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2023 жылғы 25 тамыздағы № 235 бұйрығымен бекітілген «Ұлттық архив қорының құжаттарын және басқа да архив құжаттарын ведомстволық және жеке архивтердің қабылдау, сақтау, есепке алу және пайдалану қағидалары». *Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033338> (accessed 27.06.2025) (in Kazakh)

Автор туралы мәлімет

Гаухар Оразайқызы Бекішева – сақтауды қамтамасыз ету және мемлекеттік есепке алу Қызметінің басшысы, Қазақстан Республикасы Президентінің Архивы, Астана қ., Қазақстан, bekishevago@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9870-5329>

Сведения об авторе

Гаухар Оразаевна Бекишева – руководитель Службы обеспечения сохранности и государственного учета, Архив Президента Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, bekishevago@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9870-5329>

Information about author

Gauhar O. Bekisheva – Head of the Service for Preservation and State Records Management, Archive of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, bekishevago@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9870-5329>

МРНТИ / IRSTI 03.20.00

«Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг.»
Сборник документов

А.С. Мусагалиева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан
arai0410@mail.ru

Рецензия. «Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг. Сборник документов». Сост. Ж.Т. Байкаш, Е.М. Грибанова, Р.М. Мирзакулова, Е.В. Чиликова (отв.). Алматы, 2024. 823 с.

«Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг.»
Құжаттық жинақ

А.С. Мұсағалиева

Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан
arai0410@mail.ru

Рецензия. «Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг. Сборник документов». Құраст.: Ж.Т. Байқаш, Е.М. Грибанова, Р.М. Мырзақұлова, Е.В. Чиликова (жауапты). Алматы, 2024. 823 б.

«From the history of deportations. Kazakhstan. 1945–1959»
Collection of documents

A.S. Mussagaliyeva

L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
arai0410@mail.ru

Review. «Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг. Сборник документов». Compiled by Zh.T. Baikash, E.M. Gribanova, R.M. Mirzakulova, E.V. Chilikova (executive editor). Almaty, 2024. 823 p.

История Казахстана XX в. с каждым годом пополняется новыми темами, привлекая все большее внимание исследователей. В изучении советского периода в отечественной истории главная роль отводится архивным источникам.

Одной из таких тем является история депортаций в Казахстане. Спецпоселение – особый феномен в истории Советского Союза. Так назывался установленный государством порядок существования для «провинившихся», с точки зрения советского руководства, целых народов и групп населения, в основе которого лежали насильственное переселение с исконных мест проживания и размещение в специально определенных для этого местностях, запрещение под угрозой уголовного наказания покидать установленный для проживания населенный пункт, ограничение целого ряда гражданских прав, декларировавшихся Конституцией СССР (История немцев России 2005: 5). Безусловно, всестороннее исследование в советской историографии темы депортаций связано с началом перестройки. Интерес к отечественной истории возник у всех государств, бывших в составе СССР.

После обретения Казахстаном независимости интерес к изучению данной темы в отечественной истории усилился в связи с появлением новых источников из архивохрани-

лиц страны. История депортаций в Советском Союзе – неотъемлемая часть истории Казахстана. С 1930-х годов и до начала 1950-х республика стала местом переселения народов со всего Советского Союза. Этот процесс охватил всю территорию республики. Массовые депортации как факт советской истории не теряют актуальности с течением времени и продолжают обрывать не известными ранее деталями, позволяющими уточнить их место в истории народов Советского Союза. Исследование истории депортаций в Казахстане представляется насущным и важным, исходя не только из социальной значимости темы, но и научной.

Тем более, что упоминание о спецпоселенцах содержит принятый 14 апреля 1993 г. Закон Республики Казахстан «О реабилитации жертв политических репрессий»: «В настоящем Законе политическими репрессиями признаются меры ...удаления из мест проживания или районов обитания (ссылки или высылки), направления на спецпоселение, привлечения к принудительному труду с ограничением свободы (в том числе в так называемых «трудовых армиях», «рабочих колоннах НКВД»), а также иное поражение, лишение или ограничение прав и свобод, соединенные с ложным обвинением в совершении преступления либо с преследованием как социально опасных лиц по признакам политических убеждений, классовой, социальной, национальной, религиозной или иной принадлежности в судебном, внесудебном либо административном порядке. Жертвами политических репрессий признаются также лица, подвергшиеся насильственному противоправному переселению в Казахстан и из Казахстана на основании актов высших органов государственной власти Союза СССР» (Ведомости 1993: 1).

Архив Президента Республики Казахстан как один из ведущих архивов страны публикует сборники документов по истории XX в., в том числе по истории депортации народов Советского Союза. В архиве хранятся документы таких фондов, как № 708 – Центральный Комитет Коммунистической партии Казахстана, главный партийный орган Казахстана, контролировавший все вопросы политического и социально-экономического процесса республики. В данном фонде содержатся основные документы об общем руководстве переселением и хозяйственно-бытовым обустройством депортируемых народов ЦК Компартии Казахстана.

Начиная с 1997 г., Архивом Президента РК изданы сборники документов, посвященные истории депортации отдельных народов (Из истории немцев Казахстана 1997; Из истории поляков в Казахстане 2000; От депортации к интеграции 2004).

Систематическая публикация сборников документов по данной тематике в Казахстане началась с 2010 г., когда Архив Президента РК приступил к реализации серии документальных сборников, посвященных истории депортаций народов Казахстана.

Первый, второй и третий тома сборника документов вышли в свет в 2012, 2014, 2019 гг. (Из истории депортаций 2012; Из истории депортаций 2014; Из истории депортаций 2019). Отметим одну особенность данных публикаций: вышедшие четыре тома по отдельной теме истории Казахстана можно рассматривать как первый опыт подготовки многотомного издания по одной конкретной проблематике в истории казахстанской археографии.

В 2024 г. вышел четвертый том сборника документов под названием «Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг.» (Из истории депортаций 2024). Книга вышла под общей редакцией А.Х. Мустафиной, составители: Ж.Т. Байкаш, Е.М. Грибанова, Р.М. Мирзакулова, Е.В. Чиликова. Данный этап депортаций народов в Казахстане до настоящего времени остается недостаточно изученным, поскольку значительная часть документов не была рассекречена и введена в научный оборот.

В сборнике документов представлены основные источники по истории депортаций народов: фонда № 708 Архива Президента РК, фонда № 1987 Центрального государственного архива РК и многочисленные фонды областных архивов страны. Надо отметить, самим переселением и обустройством депортируемых народов занимались на местах, т.е. в областях

республики. Поэтому документы местных архивов крайне важны для раскрытия данного вопроса. Их нехватка мешала воссозданию полного представления о депортации народов в разные регионы. В данном сборнике документов были использованы источники архивов Акмолинской, Актюбинской, Алматинской, Восточно-Казахстанской, Жамбылской, Карагандинской, Костанайской, Кызылординской, Павлодарской, Северо-Казахстанской, Туркестанской областей. В них представлены материалы о размещении и хозяйственно-бытовом обустройстве спецпоселенцев на территории Казахстана.

Содержание сборника документов структурировано по трем основным направлениям, включая депортацию народов в послевоенные годы, последующую жизнь депортированных в местах спецпоселений, а также вопросы реабилитации и другие проблемы.

В послевоенные годы появились новые «виды» спецконтингентов в Казахстане, такие как члены семей «оуновцев»^{1*} и повстанцев из Украинской ССР, депортированные из Молдавии, депортированные греки из Грузинской, Армянской, Азербайджанской ССР и Черноморского побережья, Крыма, Прибалтики и иранцев, ассирийцев – из Грузии, «басмачи», выселенные из Таджикской ССР, включая таджиков, узбеков и кыргызов, депортированные из западных областей Белорусской ССР. В сборнике документов послевоенная депортация охватывает период с 1945–1955 гг., он содержит источники вышеназванного спецконтингента, депортированного из различных мест Советского Союза. Среди материалов есть новые данные из разных архивов, в их числе документы областных учреждений страны. В связи с этим в большом объеме представлены новые документы об этих послевоенных депортациях, особенно из Архива Президента РК и архивов Туркестанской области. Следует отметить, что история этих депортаций исследована в отечественной историографии не полностью.

Есть отдельные главы, такие как «Жизнь в условиях режима спецпоселения (1945–1956)», «Снятие правовых ограничений со спецпоселенцев». После депортации у выселенцев началась новая жизнь на местах размещения, которые совпали с тяжелыми послевоенными годами. Практически все хозяйственно-бытовые проблемы этих народов были неразрешимой задачей с момента их расселения. 104 документа из разных архивов посвящены этой теме. Освобождение от административного надзора также являлось одним из ключевых моментов в истории этих этносов. Начиная с июля 1954 г., до конца 1956 г. шел процесс снятия правовых ограничений спецпоселенцев во всех областях Казахстана под контролем центральных властей Советского Союза. В данном разделе есть данные почти всех областей республики, т.к. они отчитывались Центральному Комитету Компартии Казахстана.

В разделе «Репатриация (1945–1959 гг.)» опубликованы архивные документы о репатриации граждан Польши, реэвакуации, репатриации и переселении карело-финнов, немцев, азербайджанцев, также возвращении народов Северного Кавказа на историческую родину. Особое внимание уделено чечен-ингушам, т.к. их возвращение на родину и восстановление национальных автономий породило много интересных документов.

Следует отметить, что многое в социализации депортированных народов зависело от местного населения, принявшего спецпоселенцев в свои ряды, в свою этнокультурную среду. Конечно, первоначально эти отношения были настороженные, а затем переросли в дружеские, о чем свидетельствуют воспоминания людей. В данном случае именно воспоминания являются важным источником для осмысления межэтнических отношений этого периода. В сборнике документов отдельное место занимают воспоминания депортированных людей разных этносов.

^{1*} Оуновцы – члены Организации украинских националистов (ОУН), созданной в 1929 г. с целью создания независимого украинского государства.

Источники, хранящиеся в государственных архивах, дают возможность вводить много новых материалов в научный оборот. Большинство опубликованных архивных материалов в сборнике документов еще не было использовано отечественными исследователями истории депортаций и переселенческой политики. Полагаем, изданием таких сборников документов должны заниматься архивы Казахстана. Тогда, безусловно, у исследователей появится возможность полноценно ознакомиться с комплексом документов и работой архивистов.

Публикация документов, в первую очередь, дает большие возможности казахстанским историкам. Исследование судеб депортированных, социальных групп и этносов все еще остается актуальной задачей для казахстанской науки. Многие аспекты данной проблемы, такие как повседневная жизнь спецпоселенцев, проявления протестных настроений в условиях тоталитаризма, межэтнические отношения и особенности государственной политики в республике, остаются недостаточно исследованными и требуют дальнейшего изучения и осмысления.

Литература

- Ведомости 1993 – *Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан*, 1993. № 10. С. 1.
 Из истории депортаций 2012 – *Из истории депортаций. Казахстан. 1930–1935 гг.* Сборник документов. Алматы: LEM, 2012. 772 с.
 Из истории депортаций 2014 – *Из истории депортаций. Казахстан. 1935–1939 гг.* Сборник документов. Т. 2. Алматы: LEM, 2014. 740 с.
 Из истории депортаций 2019 – *Из истории депортаций. Казахстан. 1939–1945 гг.* Сборник документов. Т. 3. Алматы: LEM, 2019. 708 с.
 Из истории депортаций 2024 – *Из истории депортаций. Казахстан. 1945–1959 гг.* Сборник документов (электронный формат). Алматы: Print Express, 2024. 823 с.
 Из истории немцев Казахстана 1997 – *Из истории немцев Казахстана (1921–1975 гг.)*. Сборник документов. Алматы – Москва: Готика, 1997. 376 с.
 Из истории поляков в Казахстане – *Из истории поляков в Казахстане (1936–1956 гг.)*. Алматы: ТОО Издательский дом «Казахстан», 2000. 344 с.
 История немцев России 2005 – *История немцев России. Geschichte der Deutschen in Russland*: учебное пособие / А.А. Герман, Т.С. Иларионова, И.Р. Плеве. Москва: МСНК-пресс: BIZ, 2005. 542 с.
 От депортации к интеграции 2004 – *От депортации к интеграции: документы и материалы, посвященные 60-летию депортации чеченцев и ингушей в Казахстан*: Международный фонд гуманитарной помощи «Нур». Алматы: Дәуір, 2004. 256 с.

References

- Bulletin 1993 – *Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan*. 1993. No.10. P.1.
 Istorija nemcev Rossii 2005 – *Istorija nemcev Rossii. Geschichte der Deutschen in Russland*: учебное пособие / А.А. German, Т.С. Ilarionova, I.R. Pleve. Moscow: MSNK-press: BIZ, 2005. 542 p. (in Russian)
 Iz istorii deportacij 2012 – *Iz istorii deportacij. Kazahstan. 1930–1935 gg.* Sbornik dokumentov. Almaty: LEM Press, 2012. 772 p. (in Russian)
 Iz istorii deportacij 2014 – *Iz istorii deportacij. Kazahstan. 1935–1939 gg.* Sbornik dokumentov. Almaty: LEM Press, 2014. 772 p. (in Russian)
 Iz istorii deportacij 2019 – *Iz istorii deportacij. Kazahstan. 1939–1945 gg.* Sbornik dokumentov. Almaty: LEM Press, 2019. 772 p. (in Russian)
 Iz istorii deportacij 2024 – *Iz istorii deportacij. Kazahstan. 1945–1959 gg.* Sbornik dokumentov. Almaty: Print Express, 2024. 772 p. (in Russian)
 Iz istorii nemcev Kazahstana 1997 – *Iz istorii nemcev Kazahstana (1921–1975 gg.)*. Sbornik dokumentov. Almaty-Moscow: Gothic Press, 1997. 376 p. (in Russian)
 Iz istorii poljakov v Kazahstane 2000 – *Iz istorii poljakov v Kazahstane (1936–1956 gg.)*. Almaty: TOO Publishing House «Kazakhstan» Press, 2000. 344 p. (in Russian)

От депортации к интеграции 2004 – *От депортации к интеграции: документы и материалы, посвященные 60 - летию депортации чеченцев и ингушей в Казахстан*: International Humanitarian Aid Fund «Nur». Almaty: Daur Press, 2004. 256 p. (in Russian)

Сведения об авторе

Арайлым Сабитовна Мусағалиева – доктор исторических наук, профессор кафедры истории Казахстана, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, ул. Сатпаева, 2, 010000 г. Астана, Казахстан, arai0410@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1812-7152>

Автор туралы мәлімет

Арайлым Сәбитқызы Мұсағалиева – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сатпаев көш., 2, 010000 Астана қ., Қазақстан, arai0410@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1812-7152>

Information about author

Arailym S. Mussagaliyeva – Doctor of Sciences (History), Professor, Department of History of Kazakhstan, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpaeva St., 2, 010000 Astana, Kazakhstan, arai0410@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-1812-7152>

«ЖАҢА АРХИВ» ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАУҒА АРНАЛҒАН МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУ ЕРЕЖЕЛЕРІ

Журналда архивтану, құжаттану, архив ісінің тарихы мен практикасы, іс жүргізу, архив ісі саласындағы ақпараттық жүйелер мен технологиялар, тұлғатану, деректану, отандық тарих, тарихнама, археография, өлкетану мәселелері бойынша ғылыми мақалалар, зерттеулер, архивтік құжаттар, сондай-ақ танымдық, ағартушылық және ақпараттық сипаттағы шолулар, хабарламалар жарияланады.

Мақала көлемі

«Жаңа Архив» редакциялық алқасы журналдың ғылыми бағыттары бойынша (сайтта көрсетілген) бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақала электрондық форматта (.doc, .docx, .rtf форматтарында) ұсынылады.

Мақаланың көлемі (атауын, авторлар туралы мәліметтерді, аннотацияны, кілт сөздер мен библиографиялық тізімді қоспағанда) кемінде 2500 сөзден тұруы және 7000 сөзден аспауы тиіс.

Егер мақаланың көлемі көрсетілгеннен көп болса және автордың пікірінше, оны қысқарту мүмкін болмаса, жариялау туралы шешімді редакциялық алқа қабылдайды.

Мақала мәтінінің форматы

Қаріп – Times New Roman, қаріп кеглі – 14 (аннотация, кілт сөздер, әдебиеттер – 14, кесте мәтіні – 12), мәтінді туралау – ені бойынша, жоларалық интервал – бірлік, азат жол шегінісі – 1 см, жиектері: жоғарғы және астыңғы – 2 см, сол және оң – 2 см. Мәтіннен барлық қайталанатын бос орындар мен артық жол үзілімдерін алып тастау қажет («табу және ауыстыру» сервисі арқылы автоматты режимде).

Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар және т.б. нөмірленуі мен тақырыбы көрсетіліп, тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, *1-сурет. Суреттің атауы*). Суреттердің, кестелердің, графиктер мен диаграммалардың саны мақаланың жалпы көлемінің 20% аспауы тиіс (кейбір жағдайларда 30% дейін).

Егер мақалада иллюстрациялар болса, олардың әрқайсысы мәтінде де, JPEG немесе TIFF форматында, 300 dpi болатын жеке файлмен де ұсынылуы керек.

Мақаладағы материалды баяндау логикасы

Мақаладағы материалды баяндау логикасы келесі құрылымға жақын болуы керек: *Kipicne (Introduction), Materialдар мен әдістер (Materials and methods), Нәтижелер (Results), Талқылау (Discussions), Қорытынды (Conclusions), Әдебиеттер (References)*. Мәтінде бұл бөлімдерді курсивпен бөліп көрсету қажет.

Шолулар, рецензиялар, өмірбаяндар, құжаттық жарияланымдар үшін осы құрылымнан ауытқуға рұқсат етіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінге әдебиеттер мен дереккөздерге сілтемелер жақша ішінде келесідей түрде беріледі: автордың тегі (аты-жөнінің бірінші әріптерінсіз, тегі бірдей авторлардың еңбектерінде көрсетіледі) немесе қысқартылған атауы (егер басылымның авторы болмаса) және басылым жылы көрсетіледі. Белгілі бір бетке, суретке және т.б. сілтеме жасау қажет болса, қос нүкте арқылы ажыратылады. Егер авторлардың саны екеу немесе одан да көп болса, сілтемелер жұмыстың бірінші авторының тегін көрсету арқылы беріледі.

Мысалы: (Алпысбаева 2020: 15).

Егер әдебиеттер тізімінде бір автордың бір жылда шыққан бірнеше жұмысы болса, онда шыққан жылға қосымша «а», «б» және т.б. әріптер қосылады.

Мысалы: (Алпысбаева 2001а: 15), (Алпысбаева 2001б: 22).

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Автордың тегінен кейін, шыққан жылдың алдында үтір **қойылмайды**.

Әдебиеттер тізіміндегі барлық сызықшалар мен қиғаш сызықтарды алып тастау қажет.

Мақаланың құрамдас бөліктері

Мемлекетаралық ғылыми-техникалық ақпарат рубрикаторы (МҒТАР) индексі (ерекше жағдайларда ЭОЖ)

(<http://grnti.ru/>, https://nauka.kz/upload/files/43_GOST_7.77-98.pdf).

Бірінші жол, қаріп – кәдімгі, туралау – сол жақ жиегі бойынша.

Мақаланың атауы Мақаланың атауы (7-12 сөз) мақаланың мазмұнын дәл және бір-жақты көрсетуі тиіс. Мақаланың атауы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қою қаріппен, кіші әріптермен, ортасында берілуі керек.

Автор/лар

Автордың/авторлардың аты-жөнінің инициалдары мен тегі (қалың қаріппен, курсивпен).

Келесі жолда: жұмыс/оқу орны (толық атауы, қысқартусыз), ел және қала.

Келесі жолда: электрондық пошта.

Барлық ақпарат – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде, кәдімгі қаріппен, кіші әріптермен, туралау – сол жақ жиегі бойынша.

Аннотация

Кемінде 130 және 300 сөзден аспайтын – орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде (кегль 12).

Шолулар, рецензиялар, өмірбаяндар, құжаттық жарияланымдар үшін аннотацияның болмауына рұқсат етіледі.

Түйін сөздер

Қазақ, орыс, және ағылшын тілдерінде (кегль 12). 12 сөзге дейін, үтірлі нүкте арқылы, соңында нүкте қойылмайды. Кілт сөздер мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуі тиіс. Әліпбилік тәртіппен ЕМЕС, маңыздылық дәрежесі бойынша орналастырылады.

Мақала мәтіні

Мәтінде қою қаріппен және астын сызу арқылы ерекшелуге рұқсат етілмейді. Тек *курсивпен* ерекшелуге болады.

Қажет болған жағдайда мақалада «**Ескертулер / Примечания / Notes**» бөлімі (мақаланың тіліне байланысты) рәсімделуі мүмкін. Бұл бөлім мақала соңында, архивтік дереккөздерден / әдебиеттер тізімінен бұрын орналастырылады.

Архивтік деректер (болған жағдайда)

Архивтік деректер жеке нөмірленген тізіммен (соңғы сілтемелер сияқты, кегль 12) – **Ескертулер/ Примечания/ Notes** (мақала тіліне байланысты) рәсімделеді. Мәтінде мақаланың соңында, әдебиеттер тізімінің алдында орналасады. Архивтік құжаттарды сипаттау кезінде көрсетіледі: құжаттың атауы (түпнұсқа тілінде), архивтің атауы (алғашқы ескертуде толық, қайталанғанда қысқартылған), қор нөмірі, тізімдеме нөмірі, іс нөмірі, парақ(тар) нөмірі (мақала тілінде).

Мысалы: А. Төлебаевтың естеліктері. Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві (ҚР ПА). 122-Н қ. 1 т. 123 іс. 12 п.

А. Төлебаевтың естеліктері. 122-Н қ. 1 т. 123 іс. 12 п.

Әдебиеттер

Әліпбилік тәртіппен жасалады (кегль 12). Тізімде ТЕК мәтінде сілтеме жасалған дереккөздер көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімінде ағылшын тіліндегі жарияланымдар бірінші (ағылшын тілінің әліпбиі бойынша), одан кейін – қазақ және орыс тілдерінде (кириллица әліпбиі бойынша) орналастырылады.

Орыс және қазақ тілдеріндегі *әдебиеттер тізімін рәсімдеу* ГОСТ 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар мен құрастыру ережелері» стандартына сәйкес жүзеге асырылады.

Мысалы: Алпысбаева 2020 – Алпысбаева Н., Шайлазымов Б. Архив құжаттарын цифрландыру: әдістемелік ұсынымдар. Алматы: Қазақ университеті, 2020. 68 б.

Электрондық ресурсты рәсімдеу

Мысалы: Амандықова 2011 – Амандықова С.К. Мемлекеттік егемендік туралы декларация – Қазақстанның конституциялық дамуындағы жаңа дәуір. <https://articlekz.com/article/6118> (қаралған күні: 08.08.2025).

References (романизацияланған әдебиеттер тізімі)

Әдебиеттер тізіміне ұқсас, сол тәртіппен жасалады.

Романизацияланған әдебиеттер тізімін рәсімдеу: автор(-лар) → жыл → мақала атауы транслитерацияланған нұсқада (курсивпен) → дереккөз атауы (транслитерация немесе ағылшынша атауы – бар болса) → шығу деректері – ағылшын тілінде. Сілтеменің соңында (in Kazakh) – егер дереккөз қазақ тілінде болса, (in Russian) – егер дереккөз орыс тілінде болса, және т.б. көрсетіледі.

Мысалы: Alpysbaeva 2020 – Alpysbaeva N., Shailazymov B. *Arhiv quzhattaryn tsifrlau: adistemelik usynyndar*. Almaty: Kazakh University Press, 2020. 68 p. (in Kazakh)

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Барлық шығу деректері (журнал сипаттамасында: том, нөмір, беттер белгісі; кітап сипаттамасында: шыққан жері – қала, баспа (баспаның аударылмайтын жеке атауынан басқа), ұжымдық монография, жинақ, журнал, автор(лар)дың аты-жөні *ағылшын тіліне аударылуы тиіс*.

Монографияның атауы, ұжымдық монографиядағы бөлімнің, журналдағы және жинақтағы мақаланың атауы – *транслитерацияланады*.

Кириллицадан латын әліпбиіне транслитерациялау үшін <http://www.translit.ru> сайтындағы автоматты транслитерациялау жүйесін пайдалануды ұсынамыз («МВД» опциясын таңдаңыз). Қазақ мәтінін конвертациялау (кириллицадан латынға) – <https://qazlat.kz/ru/>

Авторлар туралы мәліметтер

Автордың толық аты-жөні, ғылыми/академиялық дәрежесі, ғылыми атағы (бар болса), лауазымы, мекеменің толық атауы, мекенжайы, пошталық индексі, байланыс деректері, e-mail, автордың ORCID идентификаторы (электрондық мекенжай түрінде көрсетілуі тиіс: <https://orcid.org/.....>) (<https://orcid.org/>).

Материалдарды journal.aprk@gmail.com электрондық поштасына жіберу қажет.

(RU / EN)

ЖАҢА АРХИВ

Ғылыми-әдістемелік журнал
Научно-методический журнал
Scientific and Methodological Journal

2026. Т. 5. № 1

Түпнұсқа-макет «Қазақстан Республикасы Президентінің Архиві» РММ дайындалды.
Баспаға 20.03.2026 жылы қол қойылды. Пішім 60x84 1/8
Шартты б. т. 15.81. Cambria гарнитурасы

Оригинал-макет подготовлен в РГУ «Архив Президента Республики Казахстан».
Подписано в печать 20.03.2026 г. Формат 60x84 1/8
Усл. п. л. 15.81. Гарнитура Cambria

Original layout prepared at the “Archive of the President
of the Republic of Kazakhstan” RSI.
Signed to print 20.03.2026. Format 60x84 1/8
Printed sheet 15.81. Cambria headset

Баспахананың мекенжайы:
Луи Пастер к., 117
010000 Астана қ., Қазақстан Республикасы
Тел.: +7 (706) 427 10 57

Компьютерлік беттеу және дизайн – А.Д. Ахмеров

